

civīta

Pētījums par narkotiku lietošanas profilaksi Latvijā no 2023.gada līdz 2025.gadam

Gala ziņojums
Novembris, 2025

Līdzfinansē
Eiropas Savienība

Saturs

Izmantoto terminu skaidrojums	4
Izmantotie saīsinājumi	5
Kopsavilkums	6
Ievads	10
1. Pētījumā ietvertie narkotiku profilakses pasākumi	15
1.1. Programmas	17
1.2. Atbalsta grupas	18
1.3. Lekcijas, nodarbības, diskusijas	19
1.4. Informatīvie pasākumi un kampaņas	21
1.5. Pasākumi speciālistiem	22
1.6. Indicētās atkarību profilakses programmas	23
2. Narkotiku profilakses pasākumu atbilstība standartiem	25
2.1. Intervencu vērtējums atbilstoši standartiem	27
2.2. Intervencu atbilstība standartiem dalījumā pa intervences veidiem	30
2.2.1. Programmu atbilstība standartiem	30
2.2.2. Atbalsta grupu atbilstība standartiem	37
2.2.3. Lekciju, nodarbību, diskusiju atbilstība standartiem	44
2.2.4. Informatīvo pasākumu un kampaņu atbilstība standartiem	52
3. Secinājumi	60

Izmantoto terminu skaidrojums

Indicētās profilakses pasākumi	Intervences pasākumi, kas attiecināmi uz konkrētiem cilvēkiem, lai palīdzētu viņiem tikt galā, ņemot vērā šo cilvēku personības iezīmes un riska faktorus, kuru dēļ viņi pakļauti lielākai varbūtībai, ka atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi progresēs. ¹
Profilakse	Pasākumi, kuru mērķis ir apturēt vai attālināt psihoaktīvo vielu lietošanas uzsākšanu. Profilakse var arī palīdzēt novērst ar atkarību izraisošo vielu lietošanu radītu veselības traucējumu un sociālu problēmu attīstību cilvēkiem, kuri jau uzsākuši dažādu psihoaktīvo vielu lietošanu. ²
Intervence	Visaptverošs jēdziens, kas attiecināms un profilakses programmu, pasākumu vai aktivitāti.
Narkotikas	Latvijā kontrolējamo vielu sarakstā iekļautās vielas jeb nelegālās vielas, kas iekļautas likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību" 2.pielikumā.
Pierādījumos balstīta prakse	Sistemātiska tādu lēmumu pieņemšanas kārtība vai tādu pakalpojumu sniegšana, kuriem ir zinātniski pierādāms, ka to ieviešana un īstenošana sniedz pastāvīgus, izmērāmus ieguvumus klientiem. ³
Selektīvās profilakses pasākumi	Intervences pasākumi, kas attiecināmi uz paaugstinātam riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām, kurās biežāk notiek atkarību izraisošo vielu lietošana, mērķtiecīgi mēģinot uzlabot šo cilvēku iespējas viņu sarežģītajos dzīvošanas un sociālajos apstākļos. ⁴
Universālās profilakses pasākumi	Intervences pasākumi un politika, kas attiecināmi uz visiem mērķauditorijas dalībniekiem, nešķirojot tos pēc atkarību izraisošo vielu lietošanas riska vai līdzšinējās lietošanas pieredzes. ⁵

¹ Balstoties uz: Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019). Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisošo vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi. [<Saite>](#)

² ibid.

³ ibid.

⁴ ibid.

⁵ ibid.

Izmantotie saīsinājumi

BAC	Bērnu tiesību aizsardzības centrs
BPRC	SIA "Bērnu un pusaudžu resursu centrs"
EDPQS	Eiropas profilakses kvalitātes standarti (<i>European drug prevention quality standards</i>)
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
ESF+	Eiropas Sociālais fonds Plus
Mācību filma pusaudžiem par narkotiskajām vielām	Veselības ministrijas veidotā "Mācību filma pusaudžiem par narkotiskajām vielām, t.sk. jaunajām psihoaktīvajām vielām, narkotisko vielu lietošanas atpazīšanu un to radītajām sekām"
NVO	Nevalstiskā organizācija
Pētījums	Pētījums par narkotiku lietošanas profilaksi Latvijā no 2023.gada līdz 2025.gadam
SIA	Sabiedrība ar ierobežotu atbildību
SIF	Sabiedrības integrācijas fonds
SPKC	Slimību profilakses un kontroles centrs
Standarti	Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra (tagad – Eiropas Savienības Narkotiku aģentūra) publicētie Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standarti
Standartu bloks	Viens no astoņiem Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standartu projekta posmiem kopā ar tam atbilstošajiem specifiskajiem standartiem, kā arī horizontālo apsvērumu kopums.
Veselības veicināšanas projekts	Eiropas Savienības Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.4. specifiskā atbalsta mērķa "Uzlabot pieejamību veselības veicināšanas un slimību profilakses pakalpojumiem, jo īpaši nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem" 9.2.4.1. pasākuma "Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi" un 9.2.4.2. pasākuma "Pasākumi vietējās sabiedrības veselības veicināšanai un slimību profilaksei" projekti
VM	Veselības ministrija
VSIA	Valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību

Kopsavilkums

Narkotiku profilakses pasākumu apkopojums Latvijā

Latvijā veiktais pētījums izgaismo plašu un daudzveidīgu narkotiku profilakses pasākumu klāstu – kopumā 64 intervences, kas tika iedalītas sešos veidos: programmas (13), atbalsta grupas (7), lekcijas, nodarbības un diskusijas (25), informatīvie pasākumi un kampaņas (7), pasākumi speciālistiem (7) un indicētās programmas (5).

Ne visi pasākumi ir tieši vērsti uz narkotiku profilaksi – daļa fokusējas uz vispārēju atkarību risku mazināšanu vai veselīga dzīvesveida veicināšanu, kur narkotiku profilakses jautājumi apskatīti pastarpināti. Kopumā intervences ietver universālās, selektīvās un indicētās profilakses līmeņus, tomēr visbiežāk īstenotās ir tieši universālās profilakses intervences. Profilakses darbs notiek gan valsts, gan pašvaldību līmenī, un tā īstenošanu veido plašs iesaistīto loks – valsts iestādes, piemēram, Veselības ministrija un Slimību profilakses un kontroles centrs, pašvaldības, nevalstiskās organizācijas, kā arī individuāli speciālisti. Rezultātā veidojas daudzslāņains profilakses tīklojums, kas aptver gan kopienas, gan profesionāļu vidi.

Programmas tiek īstenotas strukturētos nodarbību ciklos ar noteiktu saturu un pasniegšanas metodēm, izmantojot uz pierādījumiem balstītu pieeju. Latvijā īstenotajām programmām identificēti četri tematiskie virzieni: vecāku prasmju pilnveide, uzvedības grūtību un vardarbības risku mazināšana, atkarību risku mazināšana, un sociālo prasmju pilnveide. Programmas paredzētas dažādām vecuma grupām – no pirmsskolas vecuma bērniem līdz pusaudžiem un jauniešiem, iesaistot arī vecākus un pedagogus. Lielākā daļa programmu tiek īstenotas nacionālā līmenī, taču atsevišķas pašvaldības, piemēram, Jelgavas un Rīgas valstspilsētas, ir izstrādājušas savas programmas. Kopumā programmas ir vērstas uz agrīnu intervenci ar mērķi novērst problēmu padziļināšanos un samazināt ilgtermiņa sociālos un veselības riskus.

Atbalsta grupas pārsvarā tiek organizētas pašvaldību līmenī sociālajos dienestos vai jauniešu centros, paredzot gan universālās, gan selektīvās grupas konkrētām riska grupām. Taču atbalsta grupu darbība vairākos gadījumos atšķiras no klasiskās definīcijas – daļa intervenču pēc būtības ir izglītojošas nodarbības, nevis psihoemocionālā atbalsta sniegšana. Vienīgā nacionālā līmeņa iniciatīva tika organizēta 2025. gadā Bērnu aizsardzības centra Eiropas sociālā fonda+ līdzfinansētā projekta “Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām un to ģimenēm” (Nr. 4.3.6.5/1/24/I/001) ietvaros. Atbalsta grupu galvenais mērķis ir agrīns atbalsts riska situācijās un vecāku iesaistes stiprināšana bērna attīstībā.

Lekcijas, nodarbības un diskusijas ir visplašāk īstenotā profilakses forma Latvijā ar 25 identificētām intervencēm, galvenokārt pašvaldību līmenī izglītības iestādēs. Galvenā mērķauditorija ir skolēni un vecāki. Lekcijas iedalāmas trīs tematiskajās grupās: atkarību profilakses un riska izpratne (informatīvas lekcijas par vielu ietekmi un juridiskajām sekām), sociālās prasmes un spēja atteikties (praktisku iemaņu attīstīšana), un vecāku izglītošana un ģimenes loma profilaksē (zināšanas par riska signālu atpazīšanu un saskarsmes prasmēm). Būtisks finansējuma avots ir bijuši Eiropas Sociālā fonda projekti veselības veicināšanai 2014.-2020. gada plānošanas periodā, un šāda pieeja turpinās arī 2021.-2027. gada plānošanas periodā. Taču jāatzīmē, ka šīs vienreizējās informatīvās lekcijas nenodrošina noturīgu uzvedības maiņu un to efektivitāte ir ierobežota, ja netiek nodrošināts turpmāks strukturēts atbalsts.

Informatīvie pasākumi un kampaņas – tika identificēti 7 pasākumi, kuri tiek īstenoti gan nacionālā (4), gan pašvaldību līmenī (3), aptverot plašu auditoriju. Nacionālā līmenī pasākumus īsteno valsts institūcijas, nevalstiskās organizācijas un privātais sektors, piemēram, iepriekš minētais Bērnu aizsardzības centra projekts, biedrība “Papardes zieds” ar kampaņu “Dzīvo dzīvi tīri, brīvi”, kā arī Veselības ministrijas izveidotās mācību filmas. Pašvaldību līmenī pasākumus organizē izglītības iestādes un izglītības

pārvaldes. Izmantotās metodes ir daudzveidīgas – audiovizuāli materiāli, praktiskas nodarbības, forumi un diskusijas.

Pasākumi speciālistiem (7 iniciatīvas) galvenokārt tiek īstenoti nacionālā līmenī, bet viens pašvaldības līmenī. Mērķauditorija ir pedagogi, izglītības iestāžu, pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbinieki. Pasākumus īsteno dažādas iestādes – VSIA "Nacionālais psihiskās veselības centrs", Slimību profilakses un kontroles centrs Nacionālā veselību veicinošā skolu tīkla ietvaros, Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras izcilības programmas ietvaros, SIA "Bērnu un pusaudžu resursu centrs", kā arī Daugavpils valstspilsēta. Slimību profilakses un kontroles centrs izstrādājis arī metodisko materiālu izglītības iestādēm ar atsevišķu sadaļu par atkarību profilaksi. Lai gan šie pasākumi sniedz zināšanas, to efektivitāte ir atkarīga no tā, kā iegūtās zināšanas tiek integrētas ikdienas praksē.

Indicētās profilakses programmas (5 programmas) ir vērstas uz specifiskām riska grupām – bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām (10-18 gadi) un viņu ģimenēm, kā arī notiesātajiem. Četras programmas tiek īstenotas nacionālā līmenī, bet viena pašvaldību līmenī. Šīs programmas balstās individuālā gadījuma pieejā, piemēram, SIA "Bērnu un pusaudžu resursu centrs" īstenotā programma "Atkarības risku mazināšanas programma" kā valsts apmaksāts sociālās rehabilitācijas pakalpojums un Bērnu aizsardzības centra bērnu atbalsta speciālistu konsultāciju pakalpojums. Notiesātajiem pieejama "Atkarību risku mazināšanas programma" Olaines Atkarīgo centrā, balstoties uz "Atlantis" 12 soļu un "Pathfinder" programmām. Individuālā pieeja ir vērtējama pozitīvi, taču būtiski ir veicināt arī iegūto prasmju pielietojanu plašākā sociālajā vidē.

Narkotiku profilakses pasākumu atbilstība Eiropas profilakses kvalitātes standartiem

Pētījuma ietvaros atbilstoši Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra (tagad – Eiropas Savienības Narkotiku aģentūra) izstrādātajiem kvalitātes standartiem (EDPQS) izvērtētas 59 universālās un selektīvās narkotiku profilakses intervences Latvijā. Standarti strukturēti astoņos secīgos standartu blokos ar kopumā 31 standartu, papildus definējot četrus horizontālos apsvērumus visaptverošai profilakses darba kvalitātes vadībai. Intervence uzskatīta par standartiem atbilstošu, ja tā atbilst vismaz 25 standartiem, vai arī iegūst vismaz 71,4% no attiecināmo standartu skaita gadījumos, ja atsevišķi kritēriji konkrētajai intervencei ir novērtēti ar "nav attiecināms".

Kopējie rezultāti parāda, ka no 52 vērtētajām intervencēm tikai 23 % jeb 12 intervences sasniedz atbilstības sliekšni (25 punkti), bet, pielāgojot sliekšni attiecināmo standartu skaitam, par standartiem atbilstošām var uzskatīt 31 % jeb 16 intervences. Izmantojot pieeju, kas balstās uz attiecināmo standartu skaitu, var secināt, ka visaugstākā atbilstība ir programmām – 85 % (jeb 11 no 13) atbilst standartiem, kas atspoguļo to visaptverošo un strukturēto raksturu. Pārējiem intervenču veidiem atbilstība ir būtiski zemāka: atbalsta grupām 29 % (2 no 7), lekcijām, nodarbībām un diskusijām tikai 8 % (2 no 25), informatīvajiem pasākumiem un kampaņām 14 % (1 no 7). Vienīgais standarts, kas pilnībā izpildīts visās intervencēs, ir standarts "Ētiska prevencija". Savukārt citi standarti ar augstākajiem novērtējumiem ir "Iekšējās kapacitātes novērtējums" (50) un "Vides definēšana" (47). Tas liecina, ka intervences nodrošina ētisku pieeju un ieviešēji spēj identificēt resursus un kontekstu. Vismākie rādītāji ir standartiem, kas saistīti ar izvērtējumu veikšanu – "Gala izvērtējuma plānošana" izpildīts tikai 4 intervencēs, bet "Rezultātu izvērtējuma veikšana" 6 gadījumos, kas norāda uz būtisku trūkumu izvērtējumu veikšanas kultūrā un sistemātiskā pieejā efektivitātes mērīšanā.

Programmu analīze atklāj visaugstāko standartu atbilstību gandrīz visos blokos ar vidējiem vērtējumiem 0,71-0,96. Augstākie vērtējumi ir vajadzību izvērtējuma (0,96) un resursu vadības/ mobilizācijas (0,93) blokos – programmām pārsvarā ir konkrēti definētas mērķa grupas, mērķi un uzdevumi, kā arī veikta vajadzību analīze. Gandrīz visas programmas balstās teorētiskajos modeļos un pierādījumos balstītā

informācijā, ir īstenotas pilotintervences, uzturēta komunikācija ar ieinteresētajām pusēm un nodrošināta darbinieku profesionālā pilnveide. Taču zemākais vērtējums ir gala izvērtējuma standartu blokā (0,37) – tikai 3 programmām veikti vai plānoti rezultātu izvērtējumi, galvenie iemesli ir finansiālo līdzekļu trūkums un sistemātiskas datu ieguves problēmas. Arī pasākumu īstenošanas uzraudzība novērtēta zemu (0,46), jo nav ieviesti sistemātiski uzraudzības mehānismi. Nozīmīgs ilgspējas risks ir atkarība no ārējā finansējuma, īpaši Eiropas Savienības fondiem.

Atbalsta grupu atbilstība standartiem ir būtiski zemāka. Augstākie vērtējumi ir pasākumu īstenošanas un uzraudzības (0,78) un resursu vadības un mobilizācijas (0,72) blokos – visām intervencēm vismaz daļēji īstenoti plānotie pasākumi, izveidotas komandas, nodrošināta dalībnieku atlase un izstrādāti projektu plāni. Taču zemākie vērtējumi ir gala izvērtējuma blokā (0,17) – tikai vienai intervencei plānots sistemātisks izvērtējums, pārējām nav strukturētu efektivitātes novērtēšanas mehānismu. Intervencu plānošanas bloks ir otrais zemākais (0,33) – lielākajai daļai nav definēti kvalitātes un efektivitātes kritēriji, nav plānots gala izvērtējums, kā arī tiek izmantotas pašu veidotas intervences. Vajadzību izvērtēšanā (0,71) problēma ir, ka mērķa grupas bieži tiek definētas nekonkrēti (piemēram, "jaunieši" bez vecuma ierobežojumiem) un nav izvērtēta to gatavība iesaistīties. Horizontālajā blokā "Ilgspējība un finansējums" novērtēts zemu (0,25), jo četras intervences bijušas vienreizēji pasākumi bez turpinājuma.

Lekciju, nodarbību un diskusiju atbilstība ir viszemākā – tikai 8 % atbilst standartiem. Augstākie vērtējumi ir pasākumu īstenošanas un uzraudzības (0,81), resursu vadības un mobilizācijas (0,75) un horizontālo apsvērumu (0,80) standartu blokos – visu šo pasākumu ietvaros īstenotas plānotās aktivitātes, izveidotas komandas, nodrošināta dalībnieku atlase, un nevienam pasākumam nav neatbilstību ētikas standartu ievērošanā. Taču zemākie vērtējumi ir gala izvērtējuma blokā (0,13) – tikai vienai lekcijai ir veikts sistemātisks rezultātu izvērtējums, bet pārējām netiek ievākti efektivitātes novērtēšanas dati. Intervencu plānošanas bloks ir otrais zemākais (0,25) – šāda veida pasākumiem nav kvalitātes un efektivitātes mērīšanas mehānismu, nav plānoti gala izvērtējumi, un tikai viena lekcija izmanto teorētisko modeli. Vajadzību izvērtēšanā (0,69) šo pasākumu pamatojums bieži balstās uz vispārīgiem datiem vai novērojumiem, nevis sistemātisku analīzi, tāpat arī mērķa grupas definētas nekonkrēti. Būtisks ierobežojums ir tas, ka vienreizējās informatīvās lekcijas nenodrošina noturīgu uzvedības maiņu bez turpmāka strukturēta atbalsta.

Informatīvo pasākumu un kampaņu atbilstība ir 14 %. Augstākais vērtējums ir rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas blokā (0,95) – augstākais starp visiem intervenču veidiem, kas izskaidrojams ar to, ka šie pasākumi pēc būtības ietver informācijas izplatīšanu plašākai auditorijai. Salīdzinoši augsti vērtējumi arī resursu vadības un mobilizācijas (0,71) un pasākumu īstenošanas un uzraudzības (0,71) blokos. Taču zemākais vērtējums ir gala izvērtējuma blokā (0,11) – zemākais rādītājs starp visiem intervenču veidiem, jo nevienam pasākumam netiek veikts rezultātu izvērtējums un netiek vākti efektivitātes novērtēšanas dati. Intervencu plānošanas bloks ir otrais zemākais (0,20) – pasākumiem nav definēti kvalitātes un efektivitātes aspekti, nav plānoti gala izvērtējumi, kā arī netiek izmantoti teorētiskie modeļi. Vajadzību izvērtēšanas bloks ir zemākais starp visiem intervenču veidiem (0,66) – lielākajai daļai trūkst uz datiem balstīta pamatojuma. Ilgtspējas ziņā tikai viens pasākums izpilda standartu pilnībā, daļa īstenoti ar ārējo projektu finansējumu, un izveidotie materiāli netiek mērķtiecīgi izplatīti.

Secinājumi

Kopumā analīze atklāj, ka pastāv būtiskas kvalitātes atšķirības starp dažādām intervencēm – visaugstākie novērtējumi ir programmām, savukārt zemākie – īstermiņa un vienreizējiem pasākumiem, piemēram, lekcijām un informatīvajām kampaņām. Vajadzību izvērtēšanas standartu blokā redzams, ka programmām raksturīga pamatota un uz datiem balstīta pieeja, savukārt citiem pasākumu veidiem trūkst sistemātiskas

vajadzību izvērtējuma un pierādījumu bāzes. Tas liecina par nepieciešamību stiprināt metodisko darbu īstermiņa intervencēs.

Resursu novērtējuma blokā rādītāji ir salīdzinoši augsti, apliecinot, ka lielākā daļa īstenotāju spēj adekvāti novērtēt savu kapacitāti un pieejamos resursus. Tomēr dažkārt trūkst strukturētu konsultāciju ar partneriem un mērķa grupām, kas var negatīvi ietekmēt pasākumu efektivitāti. Programmas formulēšanas blokā konstatēts, ka programmām ir skaidri mērķi un teorētisks pamatojums, bet lekcijām un kampaņām bieži trūkst precīzu uzdevumu un efektivitātes pierādījumu.

Intervences plānošanas standarti uzrāda zemu vērtējumu, īpaši attiecībā uz gala izvērtējuma un kvalitātes kritēriju noteikšanu. Rezultātā trūkst sistemātiskas datu ievākšanas un izvērtēšanas mehānismu. Resursu vadības un mobilizācijas standartu blokā programmām pārsvarā ir izstrādāti detalizēti plāni un tāmes, taču vienreizējiem pasākumiem bieži vien nav konkrēta apraksta vai projekta komandas iesaistes.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības blokā vērtējumi ir vidējā līmenī, tomēr pilotintervences un uzraudzības mehānismi reti tiek īstenoti ārpus programmām, galvenokārt resursu trūkuma dēļ. Lai uzlabotu kvalitāti, ieteicams pāriet no vienreizējiem uz cikliskiem pasākumiem. Gala izvērtējuma blokā rādītāji ir viszemākie – datu un finansējuma trūkums kavē objektīvu rezultātu analīzi un pierādījumus balstītu lēmumu pieņemšanu.

Rezultātu izplatīšanas blokā novērojamas atšķirības starp nacionāla un vietēja mēroga pasākumiem – plašāka informācijas pieejamība veicinātu pārredzamību un zināšanu apmaiņu. Horizontālo apsvērumu blokā standartu izpilde ir salīdzinoši augsta, īpaši ētikas un darbinieku attīstības jomās, taču ilgtspējas un finansējuma nodrošinājums joprojām ir nepietiekams. Kopumā nepieciešams stiprināt pierādījumus balstītu pieeju un sistemātisku izvērtēšanu, kā arī nodrošināt, ka profilakses pasākumi tiek plānoti un īstenoti ilgtermiņā – nevis kā vienreizēji, spontāni īstenoti pasākumi, bet kā mērķtiecīgi, stratēģiski un ilgstoši risinājumi, kas veicina intervenču efektivitāti un noturību.

Ievads

Pētījums ir veikts, lai izvērtētu narkotiku lietošanas profilakses pasākumus Latvijā un noteiktu to atbilstību starptautiski atzītiem kvalitātes kritērijiem – Eiropas profilakses kvalitātes standartiem (EDPQS).⁶

Narkotiku lietošanas profilakse kopumā ietver intervences, kuru mērķis ir samazināt narkotisko vielu lietošanas uzsākšanu, izplatību un kaitīgās sekas, risinot riska un aizsargājošos faktorus individuālā, kopienas un sabiedrības līmenī.⁷ Narkotisko vielu lietošanas profilakse ir decentralizēta un to īsteno dažādas valsts un pašvaldības iestādes, kā arī NVO. Līdz ar to informācija par īstenotajām profilakses aktivitātēm Latvijā ir fragmentāra, un ir nepieciešams veikt to sistemātisku apzināšanu un izvērtēšanu.

Lai uzlabotu narkotiku lietošanas profilakses pasākumu kvalitāti Eiropā, ir izstrādāti EDPQS, kas ir uz pierādījumiem balstīts vadlīniju kopums, kas sastāv no 35 kvalitātes standartiem. Šie standarti ir izstrādāti, lai nodrošinātu, ka profilakses pasākumi ir efektīvi, balstīti uz pierādījumiem, ilgtspējīgi, atbilstoši vietējiem apstākļiem un ir izvērtējami. Lai gan EDPQS Latvijā nav formāli apstiprināti, tie tiek izmantoti šajā Pētījumā, lai novērtētu, cik lielā mērā narkotiku lietošanas profilakses pasākumu īstenotāji ņem vērā kvalitātes vadības kritērijus, plānojot savas aktivitātes.

Pētījuma mērķis | veikt pētījumu ar zinātniskās izpētes metodēm par narkotiku lietošanas profilaksi Latvijā un to atbilstību EDPQS.

Pētījumam ir divi galvenie uzdevumi:

1. apzināt jeb kartēt (*mapping*) Latvijā pēdējo trīs gadu laikā (2023., 2024., 2025.) īstenotās narkotiku lietošanas profilakses intervences;
2. izvērtēt šo pasākumu atbilstību EDPQS, lai sniegtu ieteikumus sistēmas uzlabošanai un efektīvāku preventīvo pasākumu plānošanai.

Lai veiktu visaptverošu narkotiku lietošanas profilakses pasākumu analīzi Latvijā, Pētījuma tvērumā tika iekļautas daudzveidīgas organizācijas un institūcijas no valsts, pašvaldību un nevalstiskā sektora.

Pētījuma metodoloģija

Pētījuma uzdevumu izpildei tika izmantotas gan kvantitatīvas, gan kvalitatīvas pētniecības metodes, lai nodrošinātu visaptverošu narkotiku profilakses kvalitātes izvērtējumu Latvijā, balstoties uz EDPQS.

Literatūras analīze, tās ietvaros tika veikta dažādu ziņojumu, pētījumu, vadlīniju un citu avotu izpēte. Literatūras analīze tika izmantota, lai identificētu narkotiku profilakses pasākumus, izprastu standartu saturu un to praktisko īstenošanu. Literatūras analīze ietvēra tādus avotus, kā piemēram:

- SPKC 2022. gadā publicētais pētījums par Atkarību izraisošo vielu profilaksi Latvijas vispārizglītojošās izglītības iestādēs⁸;
- SPKC 2025.gada ziņojums par narkotikām Latvijā⁹;
- EDPQS¹⁰.

⁶ Braterhuda E., Samnols R.H. (2013). Eiropas narkomānijas novēršanas kvalitātes standarti: īsa rokasgrāmata. [<Saite>](#)

⁷ Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019). Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisošo vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi. [<Saite>](#)

⁸ SIA "Divi gani". (2022). Atkarību izraisošo vielu profilakse Latvijas vispārizglītojošās izglītības iestādēs. [<Saite>](#)

⁹ SPKC. (2025). Latvija. Ziņojums par narkotikām 2025. [<Saite>](#)

¹⁰ European Union Drugs Agency. About the European drug prevention quality standards (EDPQS). [<Saite>](#)

- EDPQS vadlīnijas¹¹;
- Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra izstrādātā rokasgrāmata “Eiropas profilakses programma”¹².

Vienlaikus literatūras analīze tika izmantota, lai iegūtu papildu informāciju par Pētījuma ietvaros identificētajām intervencēm, iepazīstoties ar to aprakstiem, esošajiem ziņojumiem un pētījumiem. Tie ietvēra tādus avotus, kā piemēram:

- Pētījuma ziņojums par vispārizglītojošo skolu sociālās ietekmes profilakses programmas “Unplugged” 12 līdz 14 gadus veciem skolēniem, lai novērstu vai attālinātu atkarību izraisošo vielu lietošanas uzsākšanu¹³;
- Veselīgas nākotnes programmas rokasgrāmata intervences programmas vadītājiem¹⁴;
- Bērnu uzvedības problēmu un vecāku audzināšanās uzvedības izmaiņas pēc dalības modificētajā multimodālās agrīnās intervences programmā “STOP 4–7”¹⁵;
- Bērna uzvedības un mātes-bērna emocionālā pieejamība pēc vecāku apmācību programmas¹⁶;
- SPKC Palīgs veselības veicināšanas un slimību profilakses aktivitāšu īstenošanai izglītības iestādēs. Atbalsta materiāls izglītības iestāžu darbiniekiem¹⁷.

Aptaujas pašvaldībām un citām iestādēm un organizācijām, kas īsteno atkarību profilakses pasākumus. Tika izveidotas divas elektroniski aizpildāmas tiešsaistes aptaujas, kuru mērķis bija noskaidrot, kādi atkarību profilakses pasākumi Latvijā ir tikuši īstenoti 2023., 2024. un 2025. gadā. Pašvaldību pārstāvji aptaujas anketā tika aicināti sniegt informāciju par īstenotajiem pasākumiem izglītības, sociālajā un drošības, kā arī veselības jomā. Savukārt citu iestāžu un organizāciju pārstāvjiem tika lūgts identificēt īstenotos informatīvos un izglītojošos pasākumus, programmas, pasākumus riska vidēs vai riskam pakļautajām grupām, kā arī citus pasākumus.

Aptaujas anketu pašvaldībām kopumā aizpildīja 141 dažādu iestāžu pārstāvis no 40 pašvaldībām, kā piemēram, sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldēm, konkrētām izglītības iestādēm un pašvaldības policijas. Aptaujas anketu nebija aizpildījis neviens pārstāvis no divām pašvaldībām – Līvānu un Madonas novada. Savukārt iestādēm domāto aptaujas anketu aizpildīja astoņu iestāžu pārstāvji.

¹¹ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2011). European drug prevention quality standards. A manual for prevention professionals. [<Saite>](#)

¹² Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019). Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisošo vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi. [<Saite>](#)

¹³ Ķīvīte-Urtāne A., Kazāka Z., Zvirbule L., Lamstere J., Klempere-Sipjagina A., Bancāne R., Rijkure G., Džeriņa M., Zūle A., Lazare G., Laizāne L. (2023). Pētījuma ziņojums. Iepirkuma „Vispārizglītojošo skolu sociālās ietekmes profilakses programmas „Unplugged” 12 līdz 14 gadus veciem skolēniem, lai novērstu vai attālinātu atkarību izraisošo vielu lietošanas uzsākšanu adaptēšana un pilotēšana” ietvaros. ESF projekts „Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” (identifikācijas Nr.9.2.4.1/16/I/001). Rīga: LR Veselības ministrija, SIA “Divi gani”. [<Saite>](#)

¹⁴ SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs”. (2023). Veselīgas nākotnes programmas rokasgrāmata intervences programmas vadītājiem. [<Saite>](#)

¹⁵ Inese Lapsiņa, Asanta Agne Miesniece, Ieva Bite. (2022). Bērnu uzvedības problēmu un vecāku audzināšanās uzvedības izmaiņas pēc dalības modificētajā multimodālās agrīnās intervences programmā “STOP 4–7”. [<Saite>](#)

¹⁶ Skreitule-Pikse, I., Sebre, S. Lubenko, J. (2010). Child behavior and mother-child emotional availability in response to parent training program: moderators of outcome. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 5, 1418-1424. [<Saite>](#)

¹⁷ Slimību profilakses un kontroles centrs. Palīgs veselības veicināšanas un slimību profilakses aktivitāšu īstenošanai izglītības iestādēs. Atbalsta materiāls izglītības iestāžu darbiniekiem. [<Saite>](#)

Aptaujas anketas dati tika apkopoti, identificējot uz Pētījuma tvērumu attiecināmos pasākumus, kas tiešā vai pastarpinātā veidā ir attiecināmi uz narkotiku profilaksi. No Pētījuma tvēruma tika izslēgti šādi pasākumi:

- Specifiski veltīti citu atkarību izraisīšu vielu lietošanai, piemēram, smēķēšanai;
- Intervences, kas ir vērstas uz jau izveidojušos atkarību problēmu ārstēšanu;
- Vides profilakses pasākumi, ko nosaka normatīvais regulējums, piemēram, aizliegums lietot narkotiskās vielas un sods par vielu lietošanu;
- Vispārējā izglītības saturā iekļautās tēmas par atkarību jautājumiem, kas ir daļa no kompetenču izglītības un nav vērtējami atrauti no kopējā izglītības satura;
- Speciālistiem īstenotie pasākumi, kas tiešā veidā neietvēra ar atkarību profilaksi saistītus jautājumus.

Gadījumos, kad no aptauju atbildēs ietvertās informācijas nebija skaidrs pasākuma saturs, lai izvērtētu tā atbilstību Pētījuma tvērumam, aptaujās norādītajām kontaktpersonām tika lūgts sniegt precizējošu informāciju par pasākumu īstenošanu un tajā ietvertajām tēmām.

Uz Pētījuma tvērumu attiecināmās intervences tika kategorizētas sešos intervenču veidos atbilstoši to saturam un to īstenošanu definējumam:

- Programmas;
- Atbalsta grupas;
- Lekcijas, nodarbības, diskusijas;
- Informatīvi pasākumi un kampaņas;
- Pasākumi speciālistiem;
- Indicētās profilakses programmas.

Daļēji strukturētas intervijas kopumā tika veiktas ar 29 iestāžu un organizāciju pārstāvjiem, kas īstenojuši narkotiku profilakses intervences. Interviju mērķis bija iegūt papildu informāciju par īstenojamiem pasākumiem, kas citos resursos nav publiski pieejama. Piemēram, pamatojumu konkrētās intervences izvēlei, praktisku informāciju par pasākumu īstenošanu, datu un atgriezeniskās saites ievākšanu pasākuma izvērtējumam u.c. iegūtā informācija tika izmantota, lai pēc iespējas detalizētāk sagatavotu pasākumu aprakstus (*fiches*) un objektīvi izvērtētu īstenojamo intervenču atbilstību standartiem. Intervijas atbilstoši intervenču īstenošanu vēlmēm un prognozējamajam sarunas ilgumam tika īstenotas tiešsaistē vai telefoniski.

Datu analīze ietvēra 52 intervenču izvērtēšanu atbilstoši standartiem. Indicētās profilakses programmas netika vērtētas, jo tās ir individuālai personai un viņa riskiem un situācijai pielāgotas intervences, kas pēc būtības jau paredz ārstniecības pasākumus vai individuālas konsultācijas pie speciālista, kur tiek pielietoti citi kvalitātes kritēriji un vadlīnijas. Savukārt pasākumi speciālistiem nav tikuši iekļauti vērtējumā, jo tie ir vērsti uz dažādu jomu pārstāvju kapacitātes celšanu un zināšanu pilnveidi, un nav uzskatāmi par atkarību profilakses pasākumiem.

Katra intervence tika vērtēta atbilstoši standartiem, piešķirot vienu no šādiem vērtējumiem:

- Pilnībā izpildīts – standarts ir ievērots pilnībā un tā īstenošana ir atbilstoša visām prasībām;
- Daļēji izpildīts – standarts ir ievērots, taču identificētas atsevišķas nepilnības vai trūkumi;
- Nav izpildīts – standarts nav ievērots, un tā īstenošana neatbilst noteiktajām prasībām;
- Nav attiecināms – standarts nav piemērojams konkrētajai intervencei, ņemot vērā tās saturu, īstenošanas specifiku vai kontekstu.

Lai nodrošinātu skaitliski izmērāmu un salīdzināmu kvalitātes novērtējumu, katram vērtējuma veidam tika piešķirta skaitliskā vērtība:

- Pilnībā izpildīts = 1 punkts;
- Daļēji izpildīts = 0,5 punkti;
- Nav izpildīts = 0 punkti;
- Nav attiecināms = vērtība netika piešķirta, un šis standarts netika iekļauts aprēķinos.

Saskaņā ar Pētījuma tehnisko specifikāciju, intervence tiek uzskatīta par atbilstošu kvalitātes standartiem, ja tā atbilst vismaz 25 standartiem jeb šī Pētījuma kontekstā – novērtēta ar vismaz 25 punktiem no maksimāli iespējamajiem 35 punktiem (kopējais standartu skaits).

Gadījumos, kad konkrētai intervencei kāds standarts nav attiecināms (piešķirts vērtējums "Nav attiecināms"), tas samazina gan kopējo uz intervenci attiecināmo standartu skaitu, gan attiecīgi maksimālo iegūstamo punktu skaitu. Lai nodrošinātu objektīvu un salīdzināmu vērtējumu, Pētījuma ietvaros tika aprēķināts arī alternatīvs atbilstības sliekšnis proporcionāli to pielāgojot katrai intervencei.

Pirmkārt, tika aprēķināta sākotnējā atbilstības proporcija (P):

$$P = 25 : 35 = 0,714 \text{ (jeb 71,4\%)}$$

Šī proporcija norāda, ka intervencei jāsasniedz vismaz 71,4% no maksimāli iespējamā punktu skaita, lai tā tiktu uzskatīta par atbilstošu.

Pēc tam atbilstības sliekšnis katrai konkrētajai intervencei tika aprēķināts pēc šādas formulas:

$$SL = (KS - NS) \times P$$

Kur:

- SL = Pielāgotais atbilstības sliekšnis konkrētajai intervencei
- KS = Kopējais standartu skaits (35)
- NS = Uz konkrēto intervenci neattiecināmo standartu skaits
- P = Atbilstības proporcija (0,714)

Šī pieeja nodrošina objektīvu salīdzināmību starp dažādām intervencēm, nodrošinot, ka visas intervences tiek vērtētas pēc vienādiem principiem neatkarīgi no to specifiskajām īpašībām. Vienlaikus tiek saglabāts konsekvents kvalitātes līmenis, jo prasība sasniegt 71,4% no piemērojamiem standartiem paliek nemainīga neatkarīgi no to skaita, kas nodrošina vienlīdzīgu kvalitātes mērauklu visām izvērtētajām intervencēm. Detalizēts pielāgotā minimālā atbilstības sliekšņa aprēķins pieejams 1. pielikuma 1. izklājlapā.

Metodoloģiskie izaicinājumi

Pētījuma īstenošanas laikā tika identificēti vairāki metodoloģiskie izaicinājumi, kas ietekmēja datu vākšanas un analīzes procesu.

Intervenču kategorijas noteikšana. Viens no izaicinājumiem bija intervenču precīza kategorizēšana atbilstoši to saturam, mērķim un īstenošanas pieejai. Pasākumu īstenošanā vairākos gadījumos intervences nosaukumus izvēlējās, pamatojoties uz vispārīgu izpratni, nevis atbilstoši uz to attiecināmajai metodiskajai pieejai vai saturam. Piemēram, atbalsta grupas pēc satura vairākos gadījumos vairāk līdzinājās informatīvu nodarbību cikliem. Savukārt pasākumi, kas nosaukumā ietvēra vārdu "programma" faktiski bija atsevišķas, īslaicīgas nodarbības. Identificējot šāda veida neatbilstības, piešķirtais intervences veids tika pielāgots

pasākuma faktiskajam saturam, nevis nosaukumam. Vienīgais izņēmums bija atbalsta grupas, tās visas tika saglabātas atbalsta grupu intervenču veidu grupā.

Selektīvo un indicēto profilakses pasākumu definēšana. Izaicinājumus Pētījuma veikšanas procesā radīja selektīvo un indicēto profilakses pasākumu nošķiršana gadījumos, kad atbalsta pasākumi ietver gan individualizētu izvērtējumu veikšanu, gan pasākumus personām, kuriem jau ir identificēts paaugstināts vielu lietošanas risks. Šādi pasākumi atrodas uz selektīvās un indicētās profilakses robežas, jo ietver darbību ar riska grupām, taču vienlaikus var būt arī vērsti uz individuālu atbalstu vai darbu grupās.

Lai nodrošinātu konsekvētu kategorizēšanu, tika vērtēts, vai pasākumi galvenokārt nodrošina individuālus pakalpojumus, vai arī grupu nodarbības. Gadījumos, kad dominēja grupu nodarbību formāts, pat ja tika veikts individuāls izvērtējums, pasākumi tika atzīti kā selektīvās profilakses pasākumi.

Narkotiku profilakses jēdziena definēšana. Izaicinājumu radīja arī narkotiku profilakses jēdziena tvēruma definēšana, īpaši attiecībā uz pasākumiem, kas netieši ir vērsti uz atkarību risku mazināšanu. Īpaši nozīmīgs šis aspekts bija sociālo prasmju attīstības un vecāku prasmju pilnveides pasākumu kontekstā. Piemēram, nodarbības jaunāku bērnu vecākiem ne vienmēr tieši aplūko atkarību tematiku, tomēr tās var būt vērstas uz vispārējas psiholoģiskās labklājības un veselīgas attīstības veicināšanu, kas ilgtermiņā samazina atkarību riskus. Šādos gadījumos tika analizēts, vai pasākums ir vērsts uz nevēlamas vai deviantas uzvedības novēršanu. Tā kā atkarību izraisīto vielu lietošana ir viena no deviantas uzvedības izpausmēm, šie pasākumi tika iekļauti Pētījuma tvērumā, ja tie atbilda plašākam prevencijas mērķim.

Ierobežota datu pieejamība par īstenotajiem pasākumiem. Lai pēc iespējas plašāk aptvertu visus īstenotos pasākumus, Pētījuma ietvaros tika izsūtīta anketa dažādām valsts iestādēm, pašvaldībām un organizācijām. Taču saistībā ar šo pieeju būtisks ierobežojums ir sniegtās informācijas kvalitāte un zināšanu līmenis / informētība personām, kuras sniedz pieprasīto informāciju, piemēram, pašvaldības līmenī. Attiecīgi Pētījumā ir iekļautas tās intervences, par kurām konkrētie iestāžu pārstāvji ir zinājuši vai arī par kurām ir bijusi publiski pieejama informācija.

Ierobežota informācija par īstenotajiem pasākumiem. Papildu izaicinājums Pētījuma procesā bija ierobežotā informācija par daļu īstenoto pasākumu, īpaši attiecībā uz vienreizējām lekcijām, nodarbībām un diskusijām. Pasākumu īstenotajiem vairākos gadījumos bija grūtības sniegt pilnvērtīgu un detalizētu informāciju, lai pārliecinoši novērtētu visu standartu atbilstību.

Īpaši izteikti tas izpaudās gadījumos, kad pasākumus īstenoja ārpalpojumu sniedzēji un organizācijā netika uzkrāta detalizēta informācija par to saturu, izmantotajiem materiāliem un īstenošanas pieeju. Vienlaikus arī personāla mainība ietekmē organizācijas vēsturisko atmiņu un spēju nodrošināt pilnvērtīgu informāciju par iepriekš īstenotajiem pasākumiem.

Pētījumā katram pasākumam tika apkopota visa pieejamā informācija, fokusējoties uz standartu novērtējumam nepieciešamo un programmu aprakstā iekļaujamo informāciju, taču atsevišķos gadījumos, kad kādā no aspektiem trūka pilnvērtīga informācija, tika padziļināti analizēti pasākumu kontekstuālā informācija, kas palīdzēja atbilstoši novērtēt standartu.

Standartu objektīvs novērtējums. Standartu objektīvs novērtējums radīja izaicinājumus, jo standartu formulējums un tvērums dod iespējas interpretēt pasākumu atbilstību dažādos veidos. Īpaši izteikti tas izpaudās attiecībā uz pasākumiem, kuriem nav programmas formāts un plānveida, sistemātiska ieviešana. Lai mazinātu subjektivitātes un neatbilstības riskus, Pētījuma gaitā tika ievērots "četrus acu princips", nodrošinot, ka visu ietverto intervenču novērtējumus ir caurskatījuši un apsprieduši vismaz divi pētnieki.

1. Pētījumā ietvertie narkotiku profilakses pasākumi

Pētījuma ietvaros, aptaujājot un intervējot pasākumu īstenotājus, Latvijā tika identificēts plašs narkotiku profilakses pasākumu kopums. Analizētās intervences ietver aktivitātes un pasākumus, kas gan tiešā, gan pastarpinātā veidā vērsti uz atkarību izraisošo vielu (t.sk. narkotiku) lietošanas risku samazināšanu. Ne visi pasākumi ir tieši vērsti uz narkotiku profilaksi – daļa ir vērsti uz vispārēju atkarību risku mazināšanu vai veselīga dzīvesveida veicināšanu, kuros narkotiku profilakses jautājumi aplūkoti pastarpināti vai kā daļa no ietvertajiem apakštematiem. Līdztekus šajā apzināto intervenču klāstā netika iekļauti pasākumi, kas mērķēti tikai procesu atkarību, alkohola lietošanas vai smēķēšanas profilaksei.

Vienlaikus, ņemot vērā šādu pasākumu zinātnisko pamatojumu profilakses kontekstā, Pētījuma tvērumā ir iekļautas gan uz bērniem, gan uz vecākiem mērķētas intervences, kas vērstas uz personīgo un sociālo prasmju attīstību, kā arī vecāku prasmju pilnveidi.¹⁸ Šo intervenču mērķis ir samazināt nevēlamas uzvedības attīstības riskus bērniem, kas cita starpā ietver arī atkarību izraisošo vielu lietošanu, taču tas ne vienmēr ir tiešā veidā identificējams no pasākumu aprakstiem. To demonstrē arī novērojums, ka daļa no Pētījumā uzrunātajiem šāda veida intervenču īstenotājiem pauda izbrīnu par to iekļaušanu narkotiku profilakses pasākumu kopumā.

Pētījumā veiktajā analizē ir ietverti 64 narkotiku profilakses pasākumi jeb intervences (Tabula 1), kas ir iedalītas sešos intervenču veidos atbilstoši to saturam un pasākumu īstenotāju definējumam.

Tabula 1 Pētījumā ietvērto pasākumu skaits dalījumā pa intervenču veidiem

Programmas	Atbalsta grupas	Lekcijas, nodarbības, diskusijas	Informatīvie pasākumi un kampaņas	Pasākumi speciālistiem	Indicētās programmas	Kopā
13	7	25	7	7	5	64

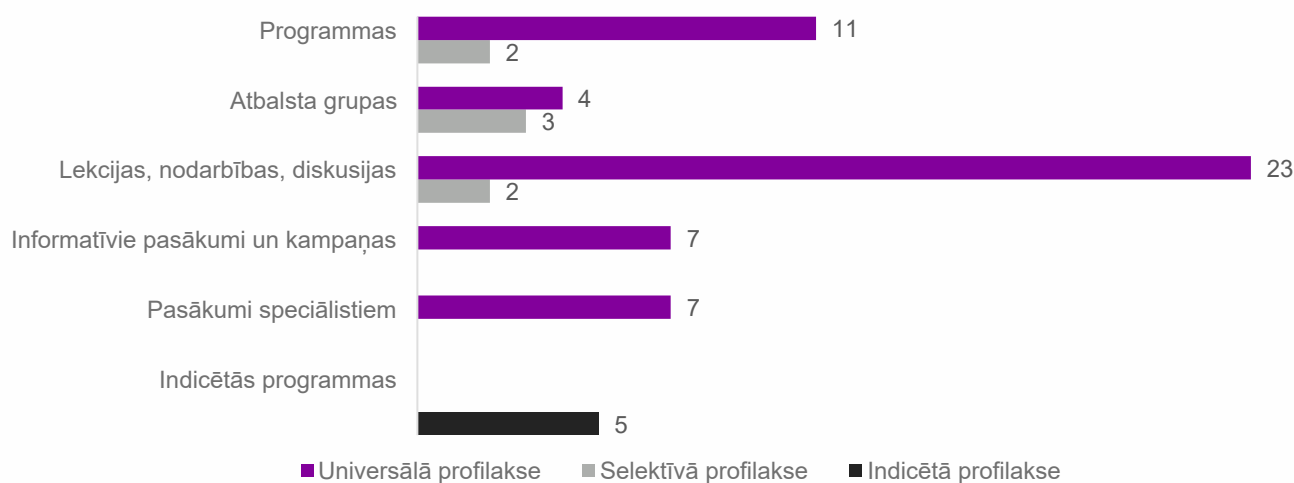
Avots: Civitta veiktā analīze

Intervences ietver universālās, selektīvās un indicētās profilakses līmeņus. Visbiežāk tiek īstenotas universālās profilakses intervences. Piemēram, lielākā daļa lekciju, nodarbību, diskusiju (turpmāk arī – lekcijas) (23 no 25) un vairums programmu atbilst šim profilakses līmenim (Attēls 1). Savukārt selektīvās profilakses aktivitātes sastopamas retāk, jo ir pielāgotas konkrētām riska grupām, piemēram, bērniem, kuriem ir novērotas uzvedības grūtības.

Pētījuma ietvaros tika identificēti arī pieci indicētās profilakses pasākumi. Tie tiek īstenoti kā individualizēti atbalsta pasākumi un korekcijas programmas personām, kurām jau ir identificēti paaugstināti atkarības riski.

¹⁸ Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019). Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisošo vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi. <Saite>

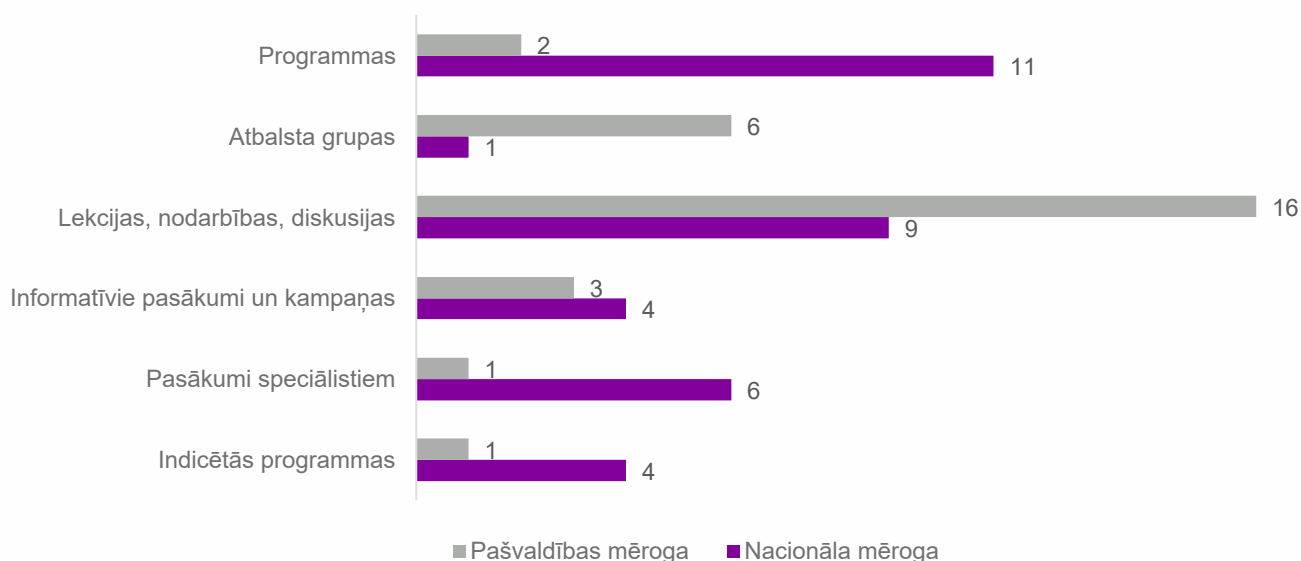
Attēls 1 Analīzē ietvertu pasākumu skaits pēc to profilakses līmeņa dalījumā pēc intervenču veida

Avots: Civitta veiktā analīze

Šie pasākumi īstenoti gan nacionālā, gan pašvaldību līmenī (Attēls 2). Piemēram, lielākā daļa programmu tiek īstenotas nacionālā līmenī, bet atsevišķas pašvaldības kā Rīgas vai Jelgavas valstspilsētas, ir izstrādājušas arī savas programmas pašvaldību līmenī. Savukārt atbalsta grupas, kas lielākoties tiek īstenotas klātienē, parasti tiek plānotas un organizētas pašvaldību līmenī.

Attēls 2 Analīzē ietvertu profilakses pasākumu skaits pēc to mēroga dalījumā pēc intervenču veida

Avots: Civitta veiktā analīze

Profilakses pasākumu īstenošanas mērogs ir atkarīgs arī no tā, kurš šos pasākumus plāno un organizē. Virkni pasākumu ir īstenojušas pašvaldības, piemēram, pašvaldību sociālie dienesti vai pašvaldību struktūrvienības, kas atbildīgas par atkarību profilakses jautājumiem, un šie pasākumi tiek nodrošināti attiecīgās pašvaldības līmenī. Taču vienlaikus dažādas intervences īsteno arī citas institūcijas un organizācijas, tostarp, valsts iestādes, piemēram, VM un SPKC, kā arī dažādas NVO. Atsevišķas

aktivitātes īsteno arī individuāli sertificēti speciālisti, kuri nodrošina gan izglītojošus, gan atbalsta, gan konsultatīvus pakalpojumus.

Analizētie pasākumi aptver dažādas mērķa grupas (detalizētāku informāciju par katrai intervencei noteikto mērķa grupu skat. 1.pielikuma 3.izklājlappi). Lielākā daļa intervencu ir vērstas uz bērniem un jauniešiem, vai vecākiem, kā arī vērstas uz sabiedrību kopumā. Taču daļa pasākumu ir īstenoti arī saistībā ar citām mērķa grupām, kā piemēram, pedagogiem, izglītības iestāžu darbiniekiem un citiem speciālistiem, kas pamatā attiecas uz profilakses sistēmas pilnveidošanu un stiprināšanu, bet neparedz automātisku sasaisti ar konkrētas mērķa grupas profilakses pasākumiem.

1.1. Programmas

Pētījuma ietvaros ir identificētas 13 narkotiku profilakses programmas. Tās ir:

- EMU: Skola;
- Ieteicamā atkarību profilakses programma Jelgavas valstspilsētā;
- Unplugged;
- Veselīgas nākotnes programma;
- STOP 4-7;
- Kā ar mīlestību un cieņu noteikt bērnam robežas;
- Bērna emocionālā audzināšana;
- Ceļvedis audzinot pusaudzi;
- Sargeņģelis;
- PreVenture;
- Rīgas domes Labklājības departamenta Atkarību profilakses programma meitenēm;
- KiVA;
- MOT.

Narkotiku profilakses programmas tiek īstenotas gan nacionālā, gan pašvaldību līmenī, aptverot dažādas mērķa grupas un to īstenošanas vietas. Taču lielākā daļa no tām ir universālās profilakses programmas, kuras tiek īstenotas nacionālā līmenī.

Programmas kopumā paredzētas dažādām mērķa grupām – sākot no pirmsskolas vecuma bērniem un viņu vecākiem, līdz pusaudžiem, jauniešiem un pedagogiem. No identificētajām programmām divas ir tikušas īstenotas pašvaldību līmenī – “Ieteicamā atkarību profilakses programma” Jelgavas valstspilsētā un Rīgas valstspilsētas Labklājības departamenta programma “Atkarību profilakses programma meitenēm”.

Programmas galvenokārt tiek īstenotas vispārējās vidējās izglītības iestādēs, pirmsskolas izglītības iestādēs vai sociālajos dienestos. Atsevišķos gadījumos tās tiek nodrošinātas arī NVO telpās vai attālināti.

Programmas ietver vairākas savstarpēji saistītas jomas, kuru aktivitātes tiek īstenotas strukturētos nodarbību ciklos, izmantojot uz pierādījumiem balstītu pieeju. Pētījumā identificētās programmas pēc to mērķa var iedalīt četros tematiskajos virzienos:

- Vecāku prasmju pilnveide un atbalsts ģimenē;
- Uzvedības grūtību un vardarbības risku mazināšana;
- Atkarību risku mazināšana;
- Sociālo prasmju pilnveide.

Programmas, kas vērstas uz vecāku prasmju pilnveidi, uzsver vecāka lomu bērna emocionālās labsajūtas un sociālo prasmju veidošanā. Vairākas šādas programmas vecākiem ir īstenojis nodibinājums “Centrs Dardedze”. Par piemēru var minēt programmu “Ceļvedis audzinot pusaudzi”, kas paredzēta vecākiem, kuriem ir bērni vecumā no 12 līdz 17 gadiem. Tās ietvaros tiek veicināta vecāku izpratne par to, kas pusaudžiem šajā vecumposmā ir svarīgs, kas ar viņiem notiek un kā vecākiem veidot veiksmīgu sadarbību ar saviem bērniem.

Programmas, kuras ietilpst uzvedības grūtību un vardarbības risku mazināšanas tematiskajā virzienā, ir vērstas uz problemātiskas uzvedības, agresijas, vienaudžu mobinga riska samazināšanu. Piemēram, programma “STOP 4-7” ir paredzēta 4-7 gadu veciem bērniem ar uzvedības grūtībām, un tās mērķis ir mazināt bērnu problemātisko uzvedību. Šajā tematiskajā virzienā ietilpst arī tādas programmas kā “KiVA”, kas vērstas uz vardarbības mazināšanu un savstarpējo attiecību uzlabošanu vienaudžu vidū. Abas šīs programmas savā saturā neiekļauj atkarību tēmas, bet to mērķis un uzdevumi ir cieši saistīti ar vielu lietošanas riska faktoru mazināšanu.

Atkarību risku mazināšanas programmās galvenais mērķis ir veicināt izpratni par atkarību izraisošu vielu lietošanas risku un veselīga dzīvesveida nozīmi, kā arī samazināt riskus uzsākt vielu lietošanu. Šādas programmas ir, piemēram, “Ieteicamā atkarību profilakses programma” Jelgavas valstspilsētā, kā arī “Veselīgas nākotnes programma”.

Savukārt sociālo prasmju programmas kā “Unplugged” un “MOT” ir vērstas uz bērnu un jauniešu zināšanu un dzīves prasmju stiprināšanu, lai novērstu atkarību izraisošu vielu lietošanu un garīgās veselības pasliktināšanos.

Kopumā Pētījumā izvērtētās programmas lielākoties ir gan universālās, gan selektīvās profilakses intervences, lai novērstu problēmu padziļināšanos ar mērķi samazināt ilgtermiņa sociālos un veselības riskus. Tajās tiek iesaistīti gan paši bērni un jaunieši, gan viņu vecāki, pedagogi un citas atbalsta personas un speciālisti pēc nepieciešamības. Galvenokārt programmu pamatā ir profilakse izglītības vidē, kas ietver nevis vienreizējus pasākumus, bet gan sistēmisku darbu ilgākā laika posmā.

1.2. Atbalsta grupas

Gandrīz visas septiņas Pētījumā identificētās atbalsta grupas ir īstenotas pašvaldību līmenī. Visbiežāk atbalsta grupas tiek organizētas sociālajos dienestos vai bērnu un jauniešu centros. Daļa atbalsta grupu tiek organizētas sadarbībā ar NVO, piemēram, Valmieras Sociālo lietu pārvalde sadarbojusies ar biedrību “Resiliences centrs”.

Pētījumā tika identificētas gan universālās, gan selektīvās atbalsta grupas. Universālajām atbalsta grupām ir noteikts konkrēts vecums, kuram tās ir paredzētas, un tajās var iesaistīties jebkurš interesents neatkarīgi no riska faktoriem. Savukārt selektīvās atbalsta grupas tiek organizētas konkrētām riska grupām, nodrošinot mērķtiecīgāku atbalstu konkrētās grupas vajadzībām. Piemēram, Saldus novadā tika īstenota atbalsta grupa jauniešiem vecumā no 13 līdz 17 gadiem, nenosakot papildu atlases kritērijus, savukārt Ropažu novadā tika organizēta atbalsta grupa vecākiem, kuru bērniem ir atkarību izraisošo vielu lietošanas pieredze.

Pētījuma ietvaros tika secināts, ka vairākās pašvaldībās tiek organizētas atbalsta grupas bērniem, jauniešiem un viņu vecākiem, taču satura un mērķu formulējums ne vienmēr ir atbilstošs. Tika novērots, ka atbalsta grupu darbība vairākos gadījumos atšķiras no klasiskās atbalsta grupas definīcijas, kuras galvenais mērķis būtu psihoemocionālā atbalsta sniegšana un informācijas apmaiņa. Daļa grupu pēc būtības ir izglītojošas nodarbības, kuru mērķis ir zināšanu un prasmju stiprināšana. Pētījuma ietvaros tās tika analizētas kā atbalsta grupas, atbilstoši to īstenotāju definējumam.

Piemēram, Ropažu novada atbalsta grupa “Laiks noņemt rozā brilles” tika īstenota jauniešiem no 14 līdz 17 gadu vecumam, kuri vēlas labāk saprast un izpētīt savu personību, labāk apzināties savus mērķus un vērtības. Tās ietvaros jaunieši mācījās izprast un atpazīt, kā veidojas domas, emocijas un uzvedība, kā arī tika apskatīti jautājumi par atkarību izraisošo vielu lietošanas cēloņiem un ietekmi, un to, kāpēc jaunieši sāk lietot atkarību izraisošās vielas. Būtiski atzīmēt, ka minētās atbalsta grupas īstenošanas pamatā Pasākuma īstenoņais izmantojis “Veselīgas nākotnes programmas” materiālus, tos pielāgojot plašākai mērķa grupai.

Vienīgā nacionālā līmeņa atbalsta grupai pielīdzināmā intervence tika organizēta 2025. gadā BAC projekta “Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām un to ģimenēm” ietvaros (Eiropas Sociālā fonda Plus līdzfinansēts projekts Nr. 4.3.6.5/1/24/I/001). Šīs tematiskās atbalsta grupas praktiskais īstenoņais bija nodibinājums “Sociālā atbalsta un izglītības fonds”. Mērķa grupa bija bērni ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku, kā arī ģimenes ar bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku, tai skaitā audžuģimenes un aizbildņi. Tās ietvaros vecākiem tika sniegts atbalsts, lai labāk izprastu bērna vajadzības un stiprinātu attiecības, bet bērniem – labāk izprast emocijas, uzvedību un atkarību ietekmi.

Secināms, ka atbalsta grupas Latvijā pilda gan profilaktisku, gan atbalstošu funkciju, taču to saturs un struktūra atšķiras atkarībā no pasākumu īstenoņāja profesionālās pieredzes un zināšanām par mērķa grupu. Kopumā atbalsta grupu galvenais mērķis ir informētības veicināšana par atkarību izraisošo vielu lietošanas riskiem, agrīns atbalsts riska situācijās, vecāku iesaistes stiprināšana bērna attīstībā, kā arī sociālā atbalsta veidošana, lai dalītos pieredzē un saņemtu nepieciešamo atbalstu.

1.3. Lekcijas, nodarbības, diskusijas

Lekcijas ir visplašāk īstenoņā narkotiku profilakses forma Latvijā, un to saturs aptver gan izglītojošus, gan preventīvus aspektus. Intervences galvenokārt ir orientētas uz izglītošanu, informēšanu, sociāli emocionālo prasmju attīstīšanu un drošību. Pētījuma ietvaros tika identificētas 25 lekcijas.

Lielākā daļa no lekcijām tiek īstenoņas pašvaldību līmenī, galvenokārt tās organizējot izglītības iestādēs. Taču ir arī vairākas nacionālā mēroga iniciatīvas, kuras nodrošina, piemēram, Valsts policija, BPRC vai biedrība “Esi brīvs”. Papildu izglītības iestādēs īstenoņajām lekcijām, tās tiek vadītas arī jauniešu centros vai sociālo dienestu nodrošinātās telpās. Galvenā mērķauditorija ir skolēni vecumā no 11 līdz 19 gadiem, kā arī vecāki. Atsevišķas lekcijas paredzētas arī pedagogiem.

Lekciju saturs tematiskā ziņā ir daudzveidīgs, taču var izdalīt trīs galvenās tematiskās grupas:

- Atkarību profilakses un riska izpratne;
- Sociālās prasmes un spēja atteikties;
- Vecāku izglītošana un ģimenes loma profilaksē.

Atkarību profilakses un riska izpratne

Pirmajā tematiskajā grupā dominē informatīvas lekcijas un diskusijas par atkarību izraisošo vielu ietekmi uz fizisko un psihisko veselību, kā arī par atkarību izraisošo vielu lietošanas sociālajām un juridiskajām sekām. Šajā grupā ietilpst, piemēram, Valsts policijas īstenoņās informatīvās lekcijas “Skolu drošības” programmas ietvaros, kas akcentē atkarību izraisošo vielu lietošanas tiesiskās sekas, tostarp atbildību par normatīvo aktu pārkāpumiem, tajā skaitā atkarību izraisošo vielu lietošanu vai nodošanu citiem. Šīs tematiskās grupas pasākumu kopīga iezīme ir izpratnes veidošana, nevis uzvedības trenēšana vai maiņa – tās ir vienreizējas informatīvas lekcijas, kurām ir ierobežota ietekme, ja tām nesejo strukturēts ilgtermiņa atbalsts.

Pašvaldībās informatīvās lekcijas un diskusijas par atkarību izraisošo vielu lietošanas riskiem pārsvarā īstenojoši sociālie dienesti. Nozīmīgs finansējuma avots šādu aktivitāšu īstenošanai ir bijis ESF 2014.-2020. gada plānošanas periodā finansētie Veselības veicināšanas projekti. To ietvaros, kā viena no atbalstāmās darbības “Veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi mērķa grupām un vietējai sabiedrībai” apakšjomām bija noteikta atkarību izplatības mazināšana.¹⁹ Tādējādi vairākas pašvaldības ir īstenojušas aktivitātes, kas ir vērstas uz sabiedrības izglītošanu un izpratnes veidošanu par atkarību izraisošo vielu radītajām sekām. Galvenā mērķa grupa šiem pasākumiem bija skolēni.

Piemēram, Ogres novadā Veselības veicināšanas projekta ietvaros tika organizēta nodarbība 12-18 gadus veciem skolēniem “Apreibinošo atkarību izraisošo vielu lietošanas ietekme uz cilvēka dzīvi”, kuras mērķis bija veicināt skolēnu izpratni par atkarību izraisošo vielu (īpaši nīlazīnu) kaitējumu fiziskajai un garīgajai veselībai, sociālajai dzīvei un nākotnei. Līdzīga pieeja bija arī Daugavpils valstspilsētā, kur dažādās izglītības iestādēs kopumā tika īstenoti 30 izglītojoši pasākumi 5.-12. klašu skolēniem par atkarību tēmu.

Šāda pieeja tiek turpināta arī 2021.-2027. gada plānošanas perioda ietvaros. Piemēram, Bauskas novada pašvaldība ESF+ projekta “Veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumu īstenošana Bauskas novadā” (Nr. 4.1.2.2/1/24/I/003), īstenoja informatīvas lekcijas par atkarību profilaksi un līdzatkarības tēmu pilngadīgiem pašvaldības iedzīvotājiem. To mērķis bija risināt problēmas, kas saistītas ar atkarību izplatību, nepietiekamu izpratni par līdzatkarību un tās ietekmi uz ģimenēm, kā arī stigmatu un dezinformāciju par šo tēmu, veicinot profilaksi un atbalstu palīdzības meklēšanā.

Jāatzīmē, ka arī citas pašvaldības plāno turpināt šādas aktivitātes ESF+ finansēto projektu ietvaros. Piemēram, Valmieras novada pašvaldība, Cēsu novada pašvaldība un Līvānu novada pašvaldība 2025. gadā, piesaistot šo projektu līdzekļus, ir izsludinājušas iepirkumus par informatīvu lekciju un nodarbību vadīšanai jauniešiem par atkarību profilaksi.²⁰ Vienlaikus, pasākumu īstenošanai plāno pielāgot pakalpojumu saturu un formātu. Piemēram, Bauskas novada pašvaldības pārstāvji norāda, ka, plānojot pasākumus ir ņemta iepriekšējā plānošanas perioda pieredze, kā arī veikta mērķa grupu aptauja. Savukārt Daugavpils valstspilsētas pašvaldība, atsaucoties uz SPKC rekomendācijām par vienreizējo pasākumu ierobežoto efektivitāti, apsver iespēju šos pasākumus nodrošināt kā vairāku nodarbību ciklus.

Sociālās prasmes un spēja atteikties

Otrajā tematiskajā grupā uzsvars ir uz praktisku iemaņu attīstīšanu, lai mazinātu riskus pamēģināt vai uzsākt atkarību izraisošo vielu lietošanu. Šāda veida nodarbības tiek īstenotas vairākās pašvaldībās ar līdzīgiem mērķiem un nosaukumiem, pielāgojot saturu attiecīgā vecumposma vajadzībām.

Piemēram, Limbažu novadā 2025. gadā vairākās izglītības iestādēs tika īstenota nodarbība “Pasaki “Nē!” atkarībai”, kuras mērķa grupa bija skolas vecuma bērni no 11 gadu vecuma, un tās ietvaros tika pārrunāti cēloņi atkarību attīstībai un īstenoja diskusija par iespējām izvairīties no tās. Līdzīgi arī Ķekavas novada Baložu vidusskolā pastāvīgi tiek īstenotas nodarbības skolēniem “Prasme pateikt “Nē!””, kuru fokuss 7.-9. klašu skolēniem ir uz prasmi pateikt “nē” dažādiem izaicinājumiem, tostarp piedāvājumam pamēģināt apreibinošas vielas.

¹⁹ Ministru kabineta 2016. gada 17. maija noteikumi Nr. 310 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.4. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot pieejamību veselības veicināšanas un slimību profilakses pakalpojumiem, jo īpaši nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem” 9.2.4.1. pasākuma “Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi” un 9.2.4.2. pasākuma “Pasākumi vietējās sabiedrības veselības veicināšanai un slimību profilaksei” īstenošanas noteikumi”. 37.1. punkts. [<Saite>](#)

²⁰ Atbilstoši Elektronisko iepirkumu sistēmā pieejamajai informācijai.

Vecāku izglītošana un ģimenes loma profilaksē

Trešajā tematiskajā grupā ietilpst lekcijas un atbalsta pasākumi vecākiem, kas vērsti uz zināšanu, izpratnes un saskarsmes prasmju stiprināšanu. Identificētie pasākumi galvenokārt sniedz vecākiem zināšanas par atkarību profilakses attīstības mehānismiem, prasmi atpazīt agrīnos riska signālus bērna uzvedībā, kā arī paņēmienus, kā sarunāties ar pusaudzi atbalstošā veidā.

Piemēram, BPRC organizē lekcijas vecākiem un aizbildņiem par tēmu “Atkarību riski pusaudžu vecumposmā – vecāku perspektīva”, kurās vecākiem un aizbildņiem tiek skaidrots, kā atpazīt agrīnos brīdinājuma signālus un kā vislabāk reaģēt un veicināt atklātu dialogu ar saviem bērniem. Savukārt Jelgavas novada Sociālais dienests organizēja lekciju ciklu pusaudžu vecākiem un sociālā dienesta klientiem, kurā tika apskatīti jautājumi par raksturīgākajām izmaiņām pusaudžu vecumā, audzināšanas stratēģijām un atkarību veidošanās riskiem un aizsargājošiem faktoriem.

Kopumā informatīvās lekcijas ir vērstas uz informācijas un zināšanu nostiprināšanu skolēniem un vecākiem, tomēr jāņem vērā, ka tās nenodrošina noturīgu uzvedības maiņu. Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra metodiskajos ieteikumos norādīts, ka efektīvai profilaksei nepietiek ar vienreizējām lekcijām vai spontānām diskusijām, kuras balstās uz pasniedzēja pieredzi vai skolotāja individuālo lēmumu. Tā vietā būtu nepieciešams stingras secības nodarbības un grupu darbs, kas norisinās saskaņā ar mācību programmu.²¹ Tādējādi var secināt, ka lielākā daļa skolās īstenoto lekciju uzskatāmas par īslaicīgām informatīvām intervencēm, kuru ietekme ir ierobežota, ja tām neseko turpmāks atbalsts.

1.4. Informatīvie pasākumi un kampaņas

Informatīvie pasākumi un kampaņas tiek īstenoti gan nacionālā, gan pašvaldību līmenī. Kopumā Pētījuma ietvaros tika identificēti septiņi informatīvie pasākumi, no kuriem četri īstenoti nacionālā līmenī un trīs pašvaldību līmenī. Šie pasākumi aptver plašu auditoriju – skolēnus, pedagogus un sabiedrību kopumā.

Informatīvie pasākumi galvenokārt ir vērsti uz atkarību profilakses jautājumiem un informēšanu par riska faktoru mazināšanu un veselīga dzīvesveida veicināšanu. To ietvaros ir gan izstrādāti izglītojoši materiāli, gan īstenotas praktiskas nodarbības, konferences un diskusiju forums.

Nacionālā līmeņa pasākumus īsteno valsts institūcijas, NVO un SIA “GRIFS AG”. Piemēram, BAC ESF+ līdzfinansētā projekta “Atbalsta pasākumi bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām un to ģimenēm” (Nr. 4.3.6.5/1/24/I/001) ietvaros 2025. gadā organizēja izglītojošus un informatīvus pasākumus bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku un viņu ģimenēm. Savukārt biedrība “Papardes zieds” 2024. gadā īstenoja trīs mēnešus ilgu informatīvo kampaņu “Dzīvo dzīvi tīri, brīvi”, kuras mērķis bija izglītēt jauniešus, sniedzot visaptverošu informāciju par dažādiem atkarību veidiem, to sekām un profilakses iespējām, kā arī samazināt jauniešu iesaistīšanos riskantā uzvedībā.

Nacionāla līmeņa informatīvie pasākumi ietver arī informatīvu mācību un metodisko materiālu izstrādi, kurus pēc nepieciešamības var izmantot darbā ar bērniem un jauniešiem. Piemēram, drošības pakalpojumu uzņēmums SIA “GRIFS AG”, izmantojot SIF grantu konkursa “Ģimenei draudzīga darbavieta” finansējumu, sadarbībā ar drošības un veselības speciālistiem izstrādāja informatīvu materiālu un interaktīvu spēli bērniem par dažādiem ar drošību saistītiem jautājumiem. Līdzīgi arī VM ir veidojusi “Mācību filmu pusaudžiem par narkotiskajām vielām, tai skaitā jaunajām psihoaktīvajām vielām, narkotisko

²¹ Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019) Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisīto vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi.

[<Saite>](#)

vielu lietošanas atpazīšanu un to radītajām sekām” izmantošanai izglītības iestādēs, taču tā ir brīvi pieejama ikvienam interesentam *YouTube* platformā.

Pašvaldību līmeņa informatīvos pasākumus organizē vispārējās izglītības iestādes un pašvaldību izglītības pārvaldes. Šie pasākumi sasniedz dažādas sabiedrības grupas, kuras tiek informētas par atkarību izraisošu vielu lietošanas riskiem un drošību. Vienlaikus ir īstenoti arī pasākumi bērnu un jauniešu vecākiem, kā arī izglītības iestāžu darbiniekiem, kuros tikusi skaidrota pieaugušo loma atkarību profilaksē un bērnu uzvedības uzraudzībā. Piemēram, Ogres novada Izglītības pārvalde un Ogres novada sporta centra veselības veicināšanas nodaļa “Oveselība” 2023. gadā organizēja forumu “Jauniešu atkarību profilakse Ogres novadā – sākam sarunu”.

Izmantotās metodes informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir daudzveidīgas, piemēram, audiovizuāli materiāli, praktiskas nodarbības un forumi, lekcijas un diskusijas. Kampaņu saturā ir uzsvērtā jauniešu veselības pratības veicināšana, informētības uzlabošana, kā arī dialoga stiprināšana sabiedrībā par atkarību riskiem un profilaksi Latvijā.

1.5. Pasākumi speciālistiem

Pētījumā tika identificētas septiņas narkotiku profilakses iniciatīvas, kas paredzētas speciālistu kompetenču stiprināšanai. Seši no šiem pasākumiem tiek īstenoti nacionālā līmenī, savukārt viens – pašvaldības līmenī. Pētījuma tvērumā ir iekļauti tie pasākumi speciālistiem, kuru saturā ir tiešā veidā ietverta informācija par atkarību profilakses jautājumiem, izslēdzot tos pasākumus, kas pastarpināti vērsti uz atkarību izraisošu vielu lietošanu. Pētījumā neiekļautie pasākumi ietver, piemēram projekta “PuMPuRS” īstenotās profesionālās kompetences pilnveides programmas pedagogiem un pašvaldības jaunatnes lietu speciālistiem.²²

Nacionālā līmenī speciālistiem paredzētie pasākumi ietver VSIA “Nacionālais psihiskās veselības centrs” lekcijas speciālistiem, SPKC Nacionālā veselību veicinošo skolu tīkla aktivitātes, Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras Jaunatnes darbinieku izcilības programmas moduli “Atkarības jauniešiem (vielu un procesu pārmērīga lietošana)”, kā arī BPRC organizētās lekcijas pedagogiem.

Pašvaldību līmenī speciālistu informatīvus pasākumus ir īstenojusi Daugavpils valstspilsētas pašvaldība, organizējot seminārus un konsultācijas izglītības iestādēs vispārējās aprūpes māsām, atbalsta personālam, skolotājiem, kā arī citiem speciālistiem, lai pilnveidotu speciālistu zināšanas par atkarību profilakses jautājumiem.

Kopumā speciālistiem paredzēto pasākumu mērķauditorija ir dažādi profesionāļi – pedagogi, izglītības iestāžu, pašvaldību un NVO darbinieki. Pasākumi tiek īstenoti klātienē vispārējās izglītības iestādēs, pašvaldības nodrošinātās telpās vai attālināti. Speciālistiem paredzētie pasākumi ietver gan profesionālu apmācību, gan izglītojošus seminārus un lekcijas, tostarp, videolekcijas.

VSIA “Nacionālais psihiskās veselības centrs” piedāvā dažādu iestāžu speciālistiem iespēju pasūtīt apmācības un lekcijas par dažādām psihiskās veselības tēmām, tostarp par atkarību profilaksi un atkarību vielu lietošanas prevenciju. Savukārt Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras organizētā Jaunatnes darbinieku izcilības programma nodrošina mācības pašvaldību un NVO darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ar jauniešiem. Programmas ietvaros tiek papildinātas speciālistu zināšanas, tostarp, atkarību jomā, un uzlabotas viņu prasmes, lai ikdienā spētu strādāt un sniegt atbalstu jauniešiem ar ierobežotām iespējām.

²² IKVD. PuMPuRS īstenotās un plānotās profesionālās kompetences pilnveides programmas. [<Saite>](#)

Papildu izglītojošajiem un informatīvajiem pasākumiem ir izstrādāti arī atbalsta rīki speciālistiem. Piemēram, SPKC ir izstrādājis metodisko materiālu izglītības iestādēm, kas kalpo kā rokasgrāmata veselību veicinošu aktivitāšu plānošanai un novērtēšanai. Atbalsta materiālā ir iekļauta atsevišķa sadaļa par atkarību profilaksi "Ieteikumi atkarību izraisīto vielu lietošanas un procesu profilaksei".

Tā kā speciālistiem paredzētās lekcijas un apmācību programmas pārsvarā ir vērstas uz viņu kapacitātes celšanu, pilnveidojot zināšanas par atkarību profilaksi un uzvedības riska faktoriem, šie pasākumi nav uzskatāmi par atkarību profilakses pasākumiem. Tādēļ šo pasākumu atbilstība standartiem Pētījuma ietvaros nav vērtēta.

1.6. Indicētās atkarību profilakses programmas

Pētījumā tika identificētas piecas indicētās profilakses programmas, no kurām četras tiek īstenotas nacionālā līmenī, savukārt viena – pašvaldību līmenī. Šīs programmas ir vērstas uz specifiskām riska grupām, tostarp: bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām un to ģimenēm; bērniem, kuri ir pārkāpuši likumu un viņu ģimenēm; notiesātajiem, kuriem ir atkarību problēmas vai risks tās attīstīt. Indicēto profilakses programmās iekļauto bērnu un jauniešu mērķa grupas vecums ir 10-18 gadi.

Indicētās atkarību profilakses pasākumi lielākoties tiek īstenoti pakalpojuma sniedzēja telpās un pietuvināti mērķa grupas dzīvesvietai. Šo programmu mērķis nav tikai sniegt informāciju par atkarību veicinošu vielu kaitīgumu, bet gan mainīt uzvedības modeļus, veicināt emocionālās pašregulācijas prasmes un nodrošināt sociālo atbalstu. Tās balstās individuālā gadījuma pieejā un strādā ar jau esošu risku vai problēmu. Piemēram, BPRC "Atkarības risku mazināšanas programma" kā valsts apmaksāts sociālās rehabilitācijas pakalpojums tiek nodrošināta bērniem no 10 līdz 18 gadu vecumam, kuriem ir novērota problemātiska datora, telefona vai vielu lietošana un ietver uz individuālām vajadzībām balstītu multidisciplināru speciālistu atbalstu.

Līdzīga pieeja ir BAC sniegtajā Bērnu atbalsta speciālistu konsultāciju pakalpojumā, kas paredzēts bērniem ar uzvedības vai atkarību problēmām vai to attīstības risku. Tā ietvaros bērnam tiek nodrošināts atbalsta speciālists, kas sniedz individuālu psihosociālu un emocionālu atbalstu, organizē un koordinē sadarbību ar bērna gadījuma risināšanā iesaistītajām institūcijām un veicina vajadzībām atbilstošu pakalpojumu piesaisti.

Pētījumā tika apzināta arī papildu mērķa grupa – notiesātie – kurai ir pieejami indicētās profilakses pasākumi. Notiesātajiem tiek īstenota "Atkarību risku mazināšanas programma", ko īsteno ieslodzījuma vietu pārvaldes Olaines Atkarīgo centrā. Programmas pamatā ir divas jau esošas intervences – "Atlantis" 12 soļu programma un "Pathfinder" programma. Programmas paredzētas, lai mazinātu atkārtotu vielu lietošanas risku, lai pēc soda izciešanas cilvēki nelietotu vielas un neatgrieztos pie iepriekšējās uzvedības, kā arī veicinātu sociālo prasmju attīstīšanu, un sagatavotu ieslodzītos dzīvei brīvībā jeb pakāpenisku reintegrāciju sabiedrībā.

Pētījuma ietvaros identificētajām indicētajām programmām pozitīvi vērtējams tas, ka programmas balstās individuālā pieejā, iekļaujot psihologa konsultācijas un sociālās rehabilitācijas elementus, tomēr programmas efektivitāti un pārmaiņu ietekme var būt īslaicīga, ja netiek nodrošināts atbalsts pēc programmas noslēguma. Tas ir aktuāli gadījumos, kad persona atgriežas tajā pašā sociālajā vidē, no kuras

problēma sākotnēji radusies. Tāpat intervences ilgtermiņa nozīmi var ietekmēt ģimenes līdzdalība – pastāv risks, ka atbalsta vide ir nestabila un ģimeņu motivācija sadarboties ir zema.²³

²³ Atkarību izraisošo vielu profilakse Latvijas vispārizglītojošās izglītības iestādēs, pētījuma gala ziņojums. (2022). Latvijas Republikas Veselības ministrija. Eiropas Sociālā fonda projekta "Kompleksi veselības veicināšanas un slimību profilakses pasākumi" (identifikācijas Nr. 9.2.4.1/16/I/001) ietvaros. [<Saite>](#)

2. Narkotiku profilakses pasākumu atbilstība standartiem

EDPQS²⁴ veido pirmo sistematizēto ietvaru narkomānijas profilakses pasākumu augsta līmeņa īstenošanai un izvērtēšanai Eiropā. Šī standartizācija nodrošina vienotu metodisko ietvaru profilakses darba kvalitātes izvērtēšanai un uzlabošanai ES.

Kvalitātes standarti balstās uz četriem galvenajiem stūrakmeņiem:

- Pasākumu piemērotība un atbilstība gan konkrētajām iedzīvotāju mērķgrupām, gan valdību un starptautisko politiku nostādnēm;
- Atbilstība vispārpieņemtajiem ētikas principiem un cilvēktiesību normām;
- Zinātniskās datubāzes integrācija un attīstība, nodrošinot, ka intervences balstās uz pierādījumiem;
- Iekšēja saskaņotība, rūpīgs projekta tehniskais un ekonomiskais pamatojums, ilgtspēja²⁵.

Standartizētā pieeja strukturēta astoņos secīgos projekta cikla posmos jeb standartu blokos, no kuriem katrs ietver konkrētus pasākumus jeb standartus – kopumā 31 (Tabula 2). Līdztekus astoņiem projekta cikla posmiem definēti arī četri horizontālie apsvērumi, kas nodrošina visaptverošu profilakses darba kvalitātes vadību visos projekta īstenošanas līmeņos.

Tabula 2 Standartu bloki un uz tām attiecināmie standarti

Standartu bloks	Standarti
Horizontālie apsvērumi	A: Ilgtspējība un finansējums
	B: Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste
	C: Darbinieku izaugsme
	D: Ētiska prevencija
Vajadzību izvērtējums	1.1. Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana
	1.2. Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums
	1.3. Nepieciešamības apraksts – intervences pamatojums
	1.4. Zināšanas par mērķgrupu
Resursu novērtējums	2.1. Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums
	2.2. Iekšējās kapacitātes novērtējums
Programmas formulēšana	3.1. Mērķgrupas definēšana
	3.2. Teorētiskā modeļa pielietošana
	3.3. Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana
	3.4. Vides definēšana
	3.5. Efektivitātes pierādījumu izmantošana

²⁴ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2011). European drug prevention quality standards. A manual for prevention professionals. [<Saite>](#)

²⁵ Braterhuda E., Samnols R.H. (2013). Eiropas narkomānijas novēršanas kvalitātes standarti: īsa rokasgrāmata. [<Saite>](#)

Standartu bloks	Standarti
	3.6. Grafika sastādīšana
Intervences plānošana	4.1. Kvalitātes un efektivitātes noteikšana
	4.2. Esošas intervences iespējama izmantošana
	4.3. Intervences pielāgošana mērķgrupai
	4.4. Gala izvērtējuma iespējama plānošana
Resursu vadība un mobilizācija	5.1. Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana
	5.2. Tāmes sastādīšana
	5.3. Komandas izveidošana
	5.4. Dalībnieku atlase un paturēšana
	5.5. Programmas materiālu sagatavošana
	5.6. Programmas apraksta veidošana
Pasākumu īstenošana un uzraudzība	6.1. Pilotintervences iespējamā veikšana
	6.2. Intervences veikšana
	6.3. Pasākumu īstenošanas uzraudzība
	6.4. Īstenošanas pielāgošana
Gala izvērtējums	7.1. Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana
	7.2. Procesa izvērtējuma iespējamā veikšana
Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana	8.1. Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta
	8.2. Programmas informācijas izplatīšana
	8.3. Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats

Avots: Eiropas narkomānijas profilakses kvalitātes standarti: īsa rokasgrāmata

Standarti piemērojami plašām darbības jomām, un tie aptver dažāda veida narkomānijas profilakses aktivitātes – no informatīvi izglītojošiem pasākumiem līdz strukturētām programmām, no individuālām īsām intervencēm līdz ilgtermiņa preventīvam darbam. Tie piemērojami dažādās vidēs, tostarp izglītības iestādēs, sabiedriskajā telpā, ģimenēs, atpūtas vietās un tieslietu sistēmā, un aptver dažādas mērķa grupas neatkarīgi no intervences ilguma vai intensitātes.²⁶

Pētījuma ietvaros ir apzinātas un atbilstoši standartiem izvērtētas universālās un selektīvās narkotiku profilakses intervences, kas īstenotas Latvijā no 2023. līdz 2025. gadam. Kopumā atbilstoši standartiem ir novērtētas 52 intervences, tostarp programmas, atbalsta grupas, lekcijas, diskusijas un nodarbības, kā arī informatīvi pasākumi un kampaņas (par Pētījumā ietvertajiem pasākumiem detalizētāk skat. 1. nodaļu).

²⁶ European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2011). European drug prevention quality standards. A manual for prevention professionals. [<Saite>](#)

2.1. Intervenču vērtējums atbilstoši standartiem

Atbilstoši Pētījuma metodoloģijai intervence tiek uzskatīta par standartiem atbilstošu, ja tā atbilst vismaz 25 standartiem jeb ir novērtēta ar vismaz 25 punktiem²⁷. No 52 vērtējumā ietvertajām intervencēm 23 % jeb 12 intervences sasniedz šo sliekšni un tādējādi ir uzskatāmas par standartiem atbilstošām (Tabula 3). Vislielākā atbilstība standartiem ir vērojama programmām – 8 no 13 programmām atbilst noteiktajiem kritērijiem. Pārējiem intervenču veidiem standartiem atbilstošs ir tikai neliels skaits pasākumu: pa vienai intervencei lekcijām, nodarbībām, diskusijām, informatīvajiem pasākumiem/ kampaņām un pasākumiem speciālistiem, bet atbalsta grupām – divas intervences (skat. 1.pielikuma 1.izklājlapu).

Tabula 3 Intervenču skaits, kuras novērtējumā ieguvušas vismaz 25 punktus dalījumā pa intervenču veidiem

Intervences veids	Kopējais intervenču skaits	Standartiem atbilstošo intervenču skaits	Standartiem atbilstošo intervenču skaits (%)
Programmas	13	8	62 %
Atbalsta grupas	7	2	29 %
Lekcijas, nodarbības, diskusijas	25	1	4 %
Informatīvie pasākumi/ kampaņas	7	1	14 %

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Vienlaikus, vērtējot intervenču atbilstību standartiem, jāņem vērā, ka novērtējumos daļa standartu atzīmēta kā "nav attiecināms", ja konkrētais standarts attiecīgajai intervencei nav piemērojams. Piemēram, šāds princips tika piemērots, vērtējot vienreizējo lekciju uzraudzības nodrošināšanu to īstenošanas laikā. Tādējādi, pielāgojot atbilstības sliekšni uz konkrēto intervenci attiecināmo standartu skaitam²⁸, kā standartiem atbilstošas ir 16 no 52 intervencēm jeb 31 % (Tabula 4). Pielāgojot standartu piemērošanas aprēķinu atbilstoši attiecināmajiem standartiem, 11 no 13 programmām atbilst standartiem, kā arī divas lekcijas, nodarbības un diskusijas un divi pasākumi speciālistiem. Savukārt standartiem atbilstošo atbalsta grupu un informatīvo pasākumu/kampaņu skaitu tas neietekmē.

Tabula 4 Intervenču skaits, kuras novērtējumā ieguvušas 71,4% no kopējā uz konkrēto intervenci attiecināmo standartu skaita, dalījumā pa intervenču veidiem

Intervences veids	Kopējais intervenču skaits	Standartiem atbilstošo intervenču skaits	Standartiem atbilstošo intervenču skaits (%)
Programmas	13	11	85 %
Atbalsta grupas	7	2	29 %
Lekcijas, nodarbības, diskusijas	25	2	8 %
Informatīvie pasākumi/ kampaņas	7	1	14 %

²⁷ Atbilstoši Pētījumā piemērotajai metodoloģijai, ja standarts ir pilnībā izpildīts, attiecīgajai intervencei pie tās tiek piešķirts 1 punkts, ja daļēji izpildīts — 0,5 punkti, bet, ja nav izpildīts — 0 punkti.

²⁸ Aprēķins pielāgots, piemērojot sākotnēji noteikto proporciju — 25 no 35 standartiem jeb 71,4 % no kopējā attiecināmo standartu skaita.

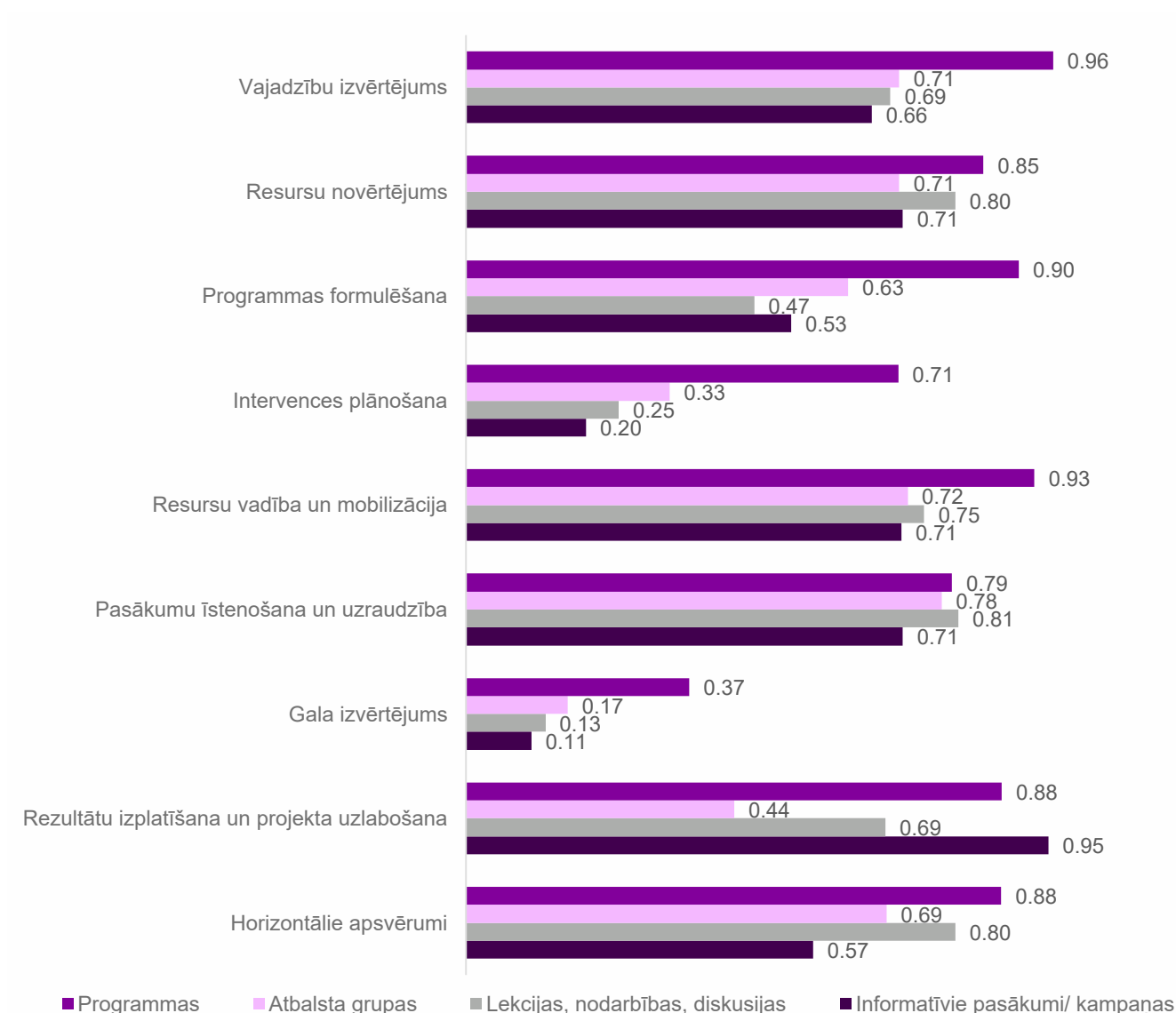
Programmu lielāka atbilstība standartiem, salīdzinot ar citiem intervenču veidiem, ir vērojama arī piešķirto vidējo vērtējumu analīzē standartu bloku griezumā (Attēls 3). Programmas kā visaptverošākais intervences veids demonstrē augstāko atbilstību gandrīz visos standartu blokos ar vidējiem vērtējumiem no 0,71 līdz 0,96. Izņēmums ar salīdzinoši zemāku novērtējumu ir standartu bloks "Gala izvērtējums", lai gan tam joprojām ir augstāks vidējais vērtējums nekā citiem intervenču veidiem. Līdzīgi kā citi intervenču veidi, arī programmas vien atsevišķos gadījumos ir plānojušas un veic sistemātiskus izvērtējumus par to efektivitāti, tam rezultējoties zemākā šī standartu bloka novērtējumā.

Lai gan pārējie intervenču veidi uzrāda zemākus un nevienmērīgākus rezultātus, ir identificējami atsevišķi aspekti, kuros arī citi intervences veidi sasniedz augstus vidējos novērtējumus. Piemēram, informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir augstākais vidējais vērtējums standartu blokā "Rezultātu izplatīšana un projekta uzlabošana" (0,95) starp visiem intervenču veidiem. Tas ir tiešā veidā saistīts ar šīs intervences veida aktivitāšu saturu un īstenošanas procesu, kas ir vērsts uz informācijas izplatīšanu un iesaistīto pušu informētību par attiecīgo intervenci.

Līdzīga situācija ir arī lekciju, nodarbību un diskusiju gadījumā, kas no visiem intervenču veidiem ieguvušas augstāko vērtējumu standartu blokā "Pasākumu īstenošana un uzraudzība" (0,81). Tas skaidrojams ar to, ka virkne šo aktivitāšu ir īstenotas projektu vai iepirkumu līgumu ietvaros, kuros uzraudzības mehānismi tiek nodrošināti kā obligāta procesa komponente.

Tādējādi secināms, ka, lai gan Programmas konsekventi uzrāda augstāko standartu atbilstību gandrīz visos standartu blokos, tomēr arī citi intervenču veidi uzrāda augstākus rādītājus atsevišķos standartu blokos. Tas ir gan saistīts ar pasākumu būtību un saturu, gan to īstenošanas procesu.

Attēls 3 Standartu vidējie vērtējumi dalījumā pa standartu blokiem un intervencu veidiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Analizējot individuālo standartu izpildi visām intervencēm kopumā, secināms, ka tikai viens standarts "Ētiska prevencija" ir pilnībā izpildīts visās 52 vērtētajās intervencēs (skat. 1.pielikuma 2.izklājlapu). Citi standarti ar augstākajiem izpildes rādītājiem ir standartam "Iekšējās kapacitātes novērtējums" – 50 gadījumos, kā arī standartam "Vides definēšana" – 47 gadījumos. Šie rezultāti liecina, ka Latvijā īstenotās intervences kopumā nodrošina ētisku pieeju un spēj identificēt resursus intervences īstenošanai, kā arī tās īstenošanas kontekstu.

Savukārt viszemākie izpildes rādītāji ir standartiem, kas saistīti ar izvērtējumu veikšanu. Standarts "Gala izvērtējuma plānošana" pilnībā izpildīts tikai četrās intervencēs, standarts "Rezultātu izvērtējuma iespējamā veikšana" – piecos gadījumos, bet standarts "Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats" – septiņās intervencēs. Šie dati norāda uz būtisku trūkumu izvērtējuma kultūrā un sistemātiskā pieejā intervences efektivitātes mērīšanā.

Vienlaikus ir vērts atzīmēt, ka daļai standartu nav piešķirts neviens vērtējums "nav izpildīts", kas nozīmē, ka tie vai nu nav bijuši attiecināmi, vai arī ir izpildīti vismaz daļēji. Šie standarti ir:

- Ētiska prevencija;
- Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana;
- Iekšējās kapacitātes novērtējums;
- Dalībnieku atlase un paturēšana;
- Intervences veikšana.

Tas liecina, ka šie aspekti tiek uzskatīti par pamatelementiem, kas vismaz minimālā līmenī tiek nodrošināti katrā intervencē.

2.2. Intervenču atbilstība standartiem dalījumā pa intervences veidiem

2.2.1. Programmu atbilstība standartiem

Kopsavilkums

- **Vispārējais novērtējums** – 8 no 13 programmām ir uzskatāmas par standartiem atbilstošām, sasniedzot vismaz 25 standartu atbilstību, taču, ja atbilstības sliekšni pielāgo, ņemot vērā uz konkrēto intervenci attiecināmo kritēriju skaitu, tad par standartiem atbilstošām uzskatāmas 11 programmas.
- **Augstākie vērtējumi** programmām ir resursu vadības un mobilizācijas standartu blokā (0,93) un vajadzību izvērtēšanas blokā (0,96) – lielākajai daļai programmu ir konkrēti definētas mērķa grupas, mērķi un uzdevumi, kā arī ir veikta vajadzību analīze.
- **Zemākie vērtējumi** ir gala izvērtējuma standartu blokā (0,37) – tikai trīs programmām ir veikti vai plānoti rezultātu izvērtējumi, galvenie iemesli, kāpēc rezultātu izvērtējumi netiek veikti ir finansiālo līdzekļu trūkums un sistemātiskas datu ieguves problēmas.
- **Uzraudzības problēmas** – pasākumu īstenošanas uzraudzības standarts ir viens no zemāk novērtētajiem (0,46), jo nav ieviesti sistemātiski uzraudzības mehānismi, lai nodrošinātu programmu īstenošanu atbilstoši plānotajam.
- **Ilgspējības riski** – vairākas programmas ir atkarīgas no ārējā finansējuma (piemēram, ES fondiem), kas rada riskus to turpināšanai pēc finansējuma beigām.
- **Pierādījumos balstītas prakses** – gandrīz visas programmas ir balstītas teorētiskajos modeļos un pierādījumos balstītā informācijā, īstenoas pilotintervences, kā arī uzturēta komunikācija ar ieinteresētajām pusēm un nodrošināta darbinieku profesionālā pilnveide.

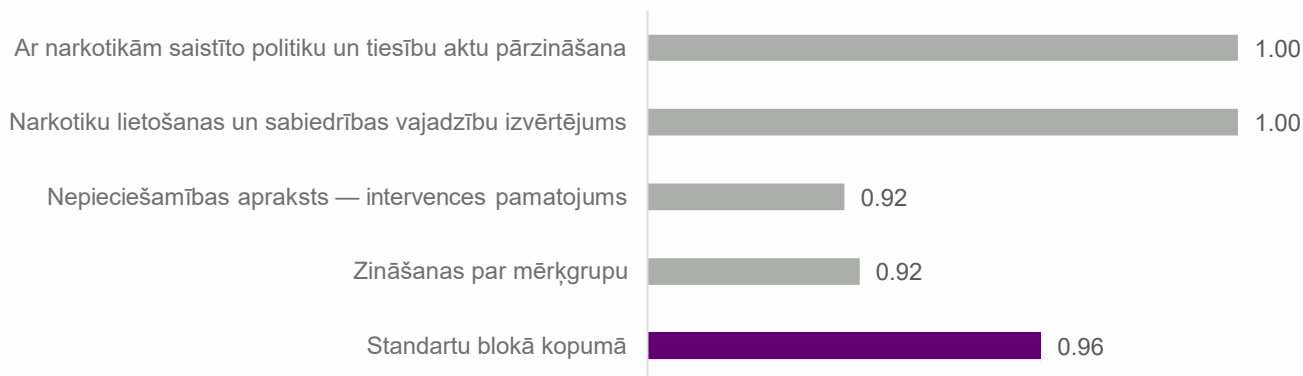
Programmas kā sistemātisks un plānveidīgs aktivitāšu kopums no visiem intervenču veidiem ir ar visaugstākajiem standartu atbilstības rādītājiem. No 13 programmām divas nav uzskatāmas par standartiem atbilstošām, ja standartu atbilstības sliekšni pielāgo atbilstoši uz konkrēto intervenci attiecināmo kritēriju skaitam. Bet 25 standartu izpildes rādītāju ir sasniegušas astoņas programmas.

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloks

Programmas kopumā ir vērtējamās kā atbilstošās vajadzību izvērtējuma standartu blokā ietvertajiem standartiem ar vidējo novērtējumu 0,96 (Attēls 4). Divi standarti – "Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana" un "Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums" – ir pilnībā izpildīti visos gadījumos. Tomēr būtiski atzīmēt, ka šie standarti nav attiecināmi uz 8 no 13 programmām, ņemot vērā, ka tās ir vērstas uz sociālo prasmju un vecāku zināšanu pilnveidi, nevis tiešā veidā saistītas ar narkotiku profilaksi. Programmas, kas minētos standartus ir izpildījušas, īsteno valsts vai pašvaldību iestādes, kuras

ir atbildīgas par narkotiku profilakses jautājumiem. Tas liecina par šo iestāžu kompetenci attiecīgo politiku un tiesību aktu pārzināšanā, turklāt programmu izstrāde ir balstīta datos un veiktajā vajadzību izpētē, kas tostarp, ietver profesionālos novērojumus, strādājot ar programmu mērķa grupām.

Attēls 4 Vajadzību izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

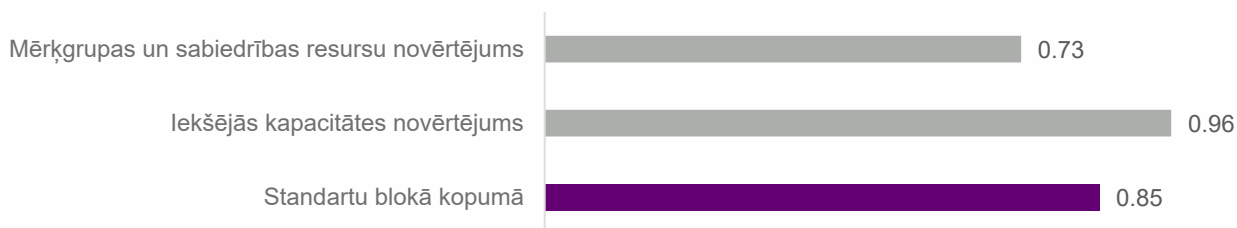
Zemākais vidējais vērtējums šajā standartu blokā ir standartam "Nepieciešamības apraksts – intervences pamatojums" un "Zināšanas par mērķgrupu". Piemēram, viena programma šos standartus nav izpildījusi, jo tā īstenota pēc programmas adaptācijas idejas autores iniciatīvas ar mērķi sniegt ieguldījumu Latvijai kā savai dzimtenei, neveicot mērķtiecīgu vajadzību vai mērķgrupas izvērtējumu par konkrētās programmas nepieciešamību.

Kopumā vajadzību izvērtējuma standartu bloka rezultāti liecina, ka lielākā daļa programmu ir izstrādātas, balstoties uz pamatotu nepieciešamību un atbilstošu vajadzību analīzi.

Resursu novērtējuma standartu bloks

Resursu novērtējuma standartu blokā Programmu vidējais vērtējums ir 0,85 – augstāku vērtējumu uzrādot standartam "Iekšējās kapacitātes novērtējums", bet zemāku – "Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums" (Attēls 5).

Attēls 5 Resursu izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Galvenās nepilnības programmām, kuras nav izpildījušas vai ir daļēji izpildījušas standartu "Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums", ir saistītas ar to, ka vai nu šāds resursu novērtējums nav ticis veikts vispār, vai arī tas nav bijis pietiekami pamatots un visaptverošs. Šādos gadījumos programmu izstrāde un ieviešana nav tikusi pilnvērtīgi balstīta uz analīzi par mērķa grupas gatavību un spēju iesaistīties programmā, kā arī par pieejamajiem resursiem tās ilgtermiņa īstenošanai.

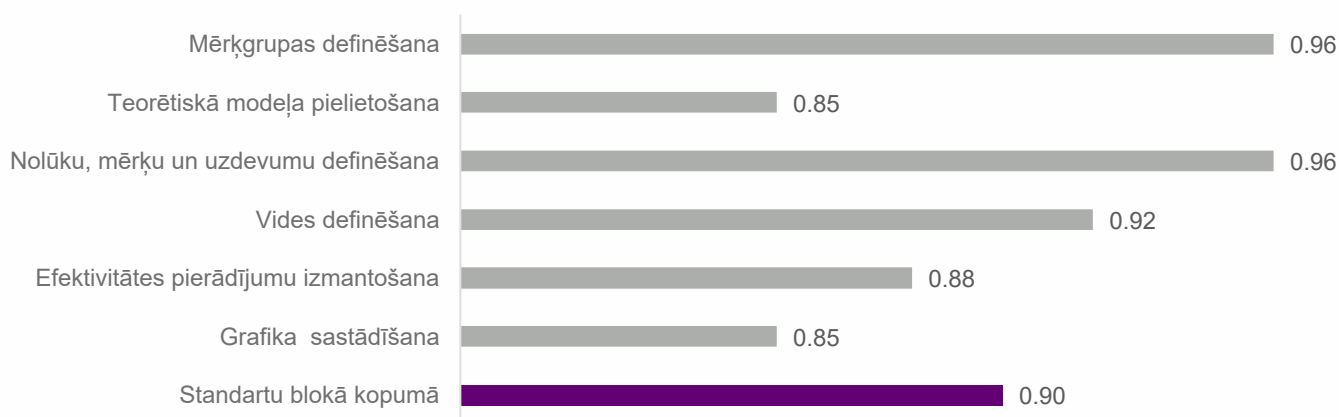
Ilustratīvs piemērs ir "Veselīgas nākotnes programma". Lai gan tās uzsākšanas posmā tika vērtēta šādas intervences nepieciešamība, to pēc pilotprojekta pabeigšanas programmu turpina īstenot tikai dažas pašvaldības, lai gan speciālisti tika apmācīti visos Latvijas reģionos. Tas liecina, ka netika atbilstoši izvērtēti vai ņemti vērā faktori, kas ietekmē programmas ilgtspējību praksē – piemēram, pašvaldību kā nozīmīgu iesaistīto pušu kapacitāti turpināt programmas īstenošanu bez papildu finansējuma.

Savukārt attiecībā uz standartu "Iekšējās kapacitātes novērtējums" ir secināms, ka kopumā programmu īstenoņi atbilstoši izvērtē pieejamos resursus un kapacitāti intervencu īstenošanai.

Programmas formulēšanas standartu bloks

Programmu formulēšanas standartu blokā Programmu vidējais vērtējums ir 0,90 – augstākie vērtējumi ir standartiem, kas saistīti ar mērķgrupas, kā arī nolūku, mērķu un uzdevumu definēšanu, bet zemākie – grafika sastādīšanā un teorētisko modeļu piemērošanā (Attēls 6).

Attēls 6 Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Programmas kopumā ir definējušas konkrētas mērķa grupas – konkrēta vecuma bērnus vai jauniešus, vai arī vecākus, kuri audzina noteikta vecuma bērnus. Programmām lielākoties ir skaidri definēti mērķi un sasniedzamie uzdevumi, kā arī vide, kurā intervence tiks īstenota – izglītības iestādēs, pašvaldību sociālo dienestu vai NVO telpās, kā arī tiešsaistē. Atsevišķām programmām, piemēram, STOP 4-7, ir stingri definētas vides prasības attiecībā uz telpu materiāltehnisko nodrošinājumu, savukārt citām programmām šīs prasības ir vispārīgākas, piemēram, kā vidi definējot izglītības iestādi vai klasi.

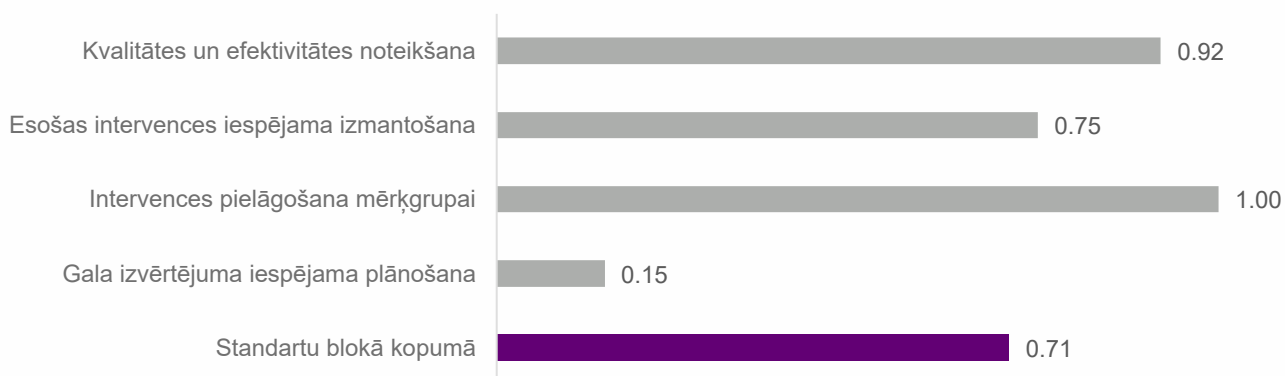
Attiecībā uz pierādījumos balstītu praksi izmantošanu, programmas lielākoties ir balstītas konkrētos teorētiskajos modeļos, kas paredz noteiktas pārmaiņas ieviesto intervencu rezultātā un pamato konkrētajā intervencē izvēlētajās metodes vai saturu. Tikai divās no novērtējumā iekļautajām programmām šāds modelis netika identificēts. Līdzīgi rezultāti ir arī standartam "Efektivitātes pierādījumu izmantošana". Lai gan ne visas programmas ir balstītas uz citām intervencēm ar pierādītu efektivitāti, tomēr tajās saturiski ietvertā informācija ir balstīta zinātniskos pētījumos un pierādījumos balstītā informācijā.

Zemākais vērtējums intervencēm ir standartā "Grafika sastādīšana". Lai gan lielākajai daļai intervencu šis kritērijs ir izpildīts pilnībā, atsevišķu intervencu grafiki ir vispārīgi un tie tiek pielāgoti atbilstoši pasākuma īstenošanas ieskaņiem, piemēram, izmainot programmā ietverto nodarbību skaitu un attiecīgi tās īstenošanas kopējo ilgumu. Piemēram, vienai no programmām grafiks nav izstrādāts, jo tā pēc būtības veido ietvaru un vadlīnijas pedagogiem izmantošanai viņu darbā ar skolēniem, taču neparedz konkrētu īstenošanas grafiku.

Intervenču plānošanas standartu bloks

Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais vērtējums ir 0,71, un to galvenokārt ietekmē zema vērtējums standartā "Gala izvērtējuma iespējama plānošana" kura vidējais vērtējums ir 0,15 (Attēls 7).

Attēls 7 Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Visas programmas, uz kurām attiecināms standarts "Intervences pielāgošana mērķgrupai", to ir pilnībā izpildījušas. Plānojot konkrētos pasākumus, tās saturiski ir pielāgotas konkrētajai auditorijai, piemēram, ņemot vērā vecuma grupu īpatnības, kā arī identificētās vajadzības. Vienlaikus programmas, kuru pamatā ir jau esošas intervences, ir aprobežotas un pielāgotas Latvijas kontekstam.

Gandrīz visām programmām ir pilnībā izpildīts arī standarts "Kvalitātes un efektivitātes noteikšana" – gan izmantojot pierādījumos balstītu informāciju un prakses, gan ieviešot mehānismus programmu kvalitātes un efektivitātes monitorēšanai. Visbiežāk tās ir strukturētas aptaujas vai novērtējuma anketas intervences sākumā un noslēgumā, ko aicināti aizpildīt programmas dalībnieki un kas sniedz iespēju nomērīt intervences rezultātā sasniegtās izmaiņas.

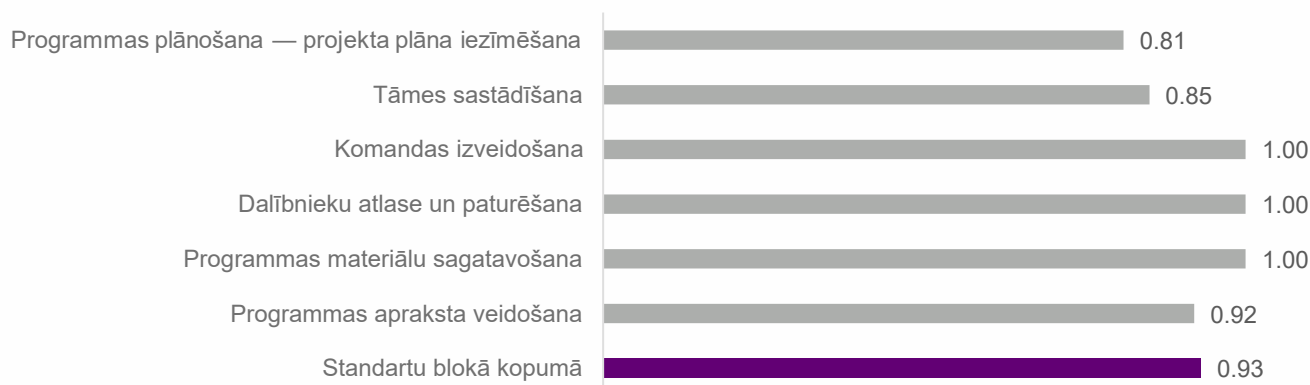
Attiecībā uz standarta "Esošas intervences iespējama izmantošana" izpildi – deviņas no 12 intervencēm ir balstītas uz jau esošām intervencēm ar pierādītu efektivitāti. Pārējās trīs programmas ir izstrādājuši to īstenotāji, balstoties uz savu profesionālo pieredzi un kompetenci, kā arī iekļaujot pierādījumos balstītu informāciju no pētījumiem.

Viszemāk novērtētais standarts šajā standartu blokā ir "Gala izvērtējuma iespējama plānošana". Šis standarts ir pilnībā izpildīts tikai divām programmām – "KiVa" un "Unplugged". Pārējo programmu īstenotāji, lai arī norāda, ka šādi izvērtējumi būtu lietderīgi, tos nav ieplānojuši veikt. Kā viens no galvenajiem iemesliem tiek norādīts finansiālo līdzekļu trūkums šādu izvērtējumu veikšanai, kā arī sistemātiskas datu ieguves problēmas. Piemēram, programmām "Bērna emocionālā audzināšana" un "Ceļvedis audzinot pusaudzi", lai arī ir izstrādātas anketas mērķa grupas rezultātu novērtēšanai, nav uzraudzības mehānismu, lai nodrošinātu šādu datu ieguvu, kā rezultātā tie no dažādiem pakalpojuma sniedzējiem, kas īsteno šīs intervences, netiek ievākti un apkopoti.

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums programmām ir 0,93 (Attēls 8). Trīs no šajā blokā iekļautajiem standartiem – "Komandas izveidošana", "Dalībnieku atlase un paturēšana" un "Programmas materiālu sagatavošana" – visas programmas ir izpildījušas pilnībā. Savukārt standartu "Programmas apraksta veidošana" nav izpildījusi tikai viena programma.

Attēls 8 Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standarta "Tāmes sastādīšana" gadījumā divas programmas to izpildījušas daļēji, jo intervenču īstenošanas izmaksas ir integrētas to īstenotāju pamatbudžetā, piemēram, pasākumu vadīšanu paredzot esošo darbinieku darba pienākumu un pamatalgas ietvaros. Vienai programmai " šis standarts vērtēts kā neizpildīts, jo, lai gan programmas izstrādei bija paredzēts konkrēts budžets un plānotas izmaksas, pēc pilotprojekta pabeigšanas turpmākai programmas īstenošanai tāme nav izveidota un finansiālās izmaksas nav noteiktas.

Standartu "Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana" divas intervences nav izpildījušas, bet viena – izpildījusi daļēji. Lai gan šīm programmām ir izstrādāti vispārīgi ietvari, to īstenošanai trūkst detalizētu plānu, kas precizētu, kādi pasākumi, ar kādiem resursiem un kādos laika periodos šo programmu ietvaros tiks īstenoti.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloks

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums programmām ir 0,79 (Attēls 9). Augstākie vērtējumi ir standartiem "Pilotintervenču iespējamā veikšana" un "Īstenošanas pielāgošana". Gandrīz visam novērtējumā iekļautajām programmām pirms to pastāvīgas ieviešanas ir īstenotas pilotintervenču. Programmas lielākoties ir elastīgas gan attiecībā uz satura un metožu pielāgošanu atbilstoši mērķa grupas dinamikai, gan arī tās ir pilnveidotas, ņemot vērā pilotintervenču rezultātus.

Attēls 9 Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums programmām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Attiecībā uz standartu "Intervences veikšana" – trīs no programmām to ir izpildījušas daļēji, jo, lai arī intervences tiek īstenotas, to īstenošanas procesā ir novērojamas nepilnības. Savukārt standartam "Pasākumu īstenošanas uzraudzība" ir viszemākais vērtējums (0,46), jo, kā norāda vairāku programmu īstenošanā, sistemātiski uzraudzības mehānismi, lai nodrošinātu, ka programmas tiek īstenotas atbilstoši plānotajam, nav ieviesti. Piemēram, nodibinājums "Centrs Dardedze", kas īsteno vecāku prasmju pilnveides programmas, tostarp "Ceļvedis audzinot pusaudzi" un "Kā ar mīlestību un cieņu noteikt bērnam robežas", nodrošina šo programmu speciālistu apmācības. Tomēr organizācija norāda, ka, tā kā programmām nav reģistrētas autortiesības, trūkst mehānismu, kā nodrošināt, ka programmas netiek patvaļīgi pielāgotas vai modificētas, piemēram, samazinot nodarbību skaitu, bet joprojām norādot, ka tiek īstenota viena no šīm programmām.

Gala izvērtējuma standartu bloks

Gala izvērtējuma standartu bloks starp visiem standartu blokiem ir ieguvis viszemāko vidējo vērtējumu programmā – 0,37, kas liecina, ka programmu rezultātu izvērtējumi tiek veikti vien atsevišķos gadījumos. Tas saistīts gan ar finanšu resursu trūkumu šādu izvērtējumu veikšanai, gan sistemātiski ievāktu un apkopotu datu trūkumu, kas ļautu šādus izvērtējumus veikt.

Attēls 10 Gala izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums programmām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

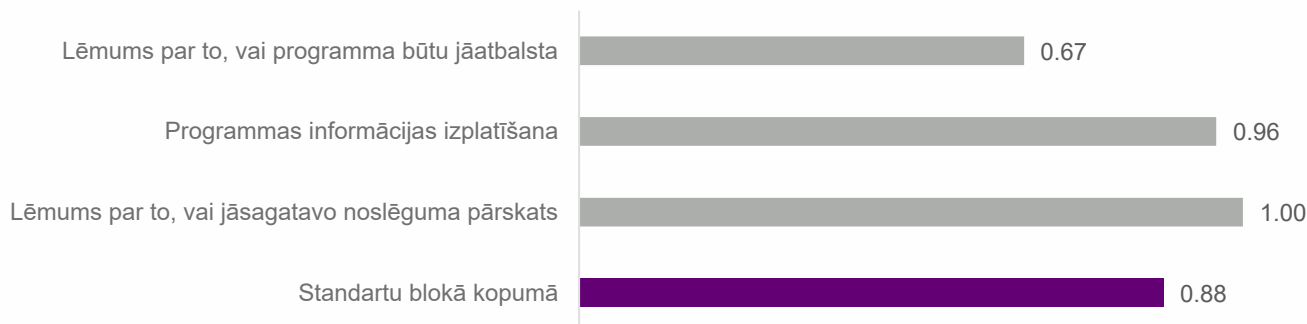
Programmas rezultātu izvērtējumi ir veikti vai plānoti trīs programmām, savukārt divām programmām šis standarts ir novērtēts kā daļēji izpildīts. Piemēram, programmas "Bērna emocionālā audzināšana" rezultāti ir izvērtēti kā daļa no promocijas darba pētījuma.

Nedaudz augstāks vērtējums (0,42) ir standartam "Procesa izvērtējuma iespējamā veikšana", ko pilnībā izpildījušas piecas programmas un daļēji – viena programma. Šo programmu īstenošanā ir ieviesuši prakses un mehānismus, lai regulāri vērtētu intervenču īstenošanas norisi – gan apkopojot atgriezenisko saiti no mērķa grupām, gan diskutējot ar programmu īstenošanā iesaistītajām pusēm. Šo pasākumu rezultātā programmas tiek pilnveidotas un uzlabotas, lai labāk atbilstu mērķa grupu vajadzībām.

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloks

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums programmām ir 0,88 (Attēls 11). Tomēr, vērtējot šos rezultātus, jāņem vērā, ka standarts "Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta" nav attiecināms uz 10 no 13 programmām, jo tām nav noteikts konkrēts īstenošanas termiņš, pēc kura beigām šāds lēmums būtu jāpieņem – šīs programmas tiek īstenotas pastāvīgi. Savukārt divas no trīs programmām, kurām šāds lēmums ir attiecināms, to ir izpildījušas, paredzot nepieciešamību pieņemt lēmumu par programmu turpināšanu.

Attēls 11 Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums programmām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Līdzīga situācija ir arī attiecībā uz standartu "Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats" – 11 programmām, kurām nav noteikts konkrēts to īstenošanas termiņš, šis standarts nav attiecināms. Savukārt programmas, uz kurām tas ir attiecināms, to ir izpildījušas pilnībā.

Attiecībā uz standartu "Programmas informācijas izplatīšana" –visas novērtējumā iekļautās programmas to ir izpildījušas pilnībā vai daļēji, nodrošinot informācijas izplatīšanu iesaistītajām pusēm un plašākai sabiedrībai par programmu saturu, to īstenošanu un rezultātiem, ja ir veikti atbilstoši pētījumi.

Horizontālo apsvērumu standartu bloks

Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums ir 0,88 (Attēls 12).

Attēls 12 Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums programmām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Attiecībā uz standartu "Ilgtspējība un finansējums" – galvenie to ietekmējošie faktori ir programmu atkarība no pieejamā ārējā finansējuma, tostarp ES fondu projektu ietvaros. Līdz ar to šīm programmām pastāv risks netikt turpinātām pēc ārējā finansējuma beigām.

Attiecībā uz standartu "Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste" – lielākā daļa jeb 11 programmas šo standartu ir izpildījušas pilnībā, viena – daļēji. Programmas gan izstrādes, gan īstenošanas posmā uztur komunikāciju gan ar mērķa grupu pārstāvjiem, piemēram, atgriezeniskās saites iegūšanas veidā, gan ar citām iesaistītajām pusēm, tostarp izglītības iestāžu pārstāvjiem – gan informējot par programmu pieejamību, gan apspriežot iespējamus pielāgojumus to īstenošanā.

Līdzīgs vērtējums programmām ir arī attiecībā uz standartu "Darbinieku izaugsme". 12 programmām, kas šo standartu ir pilnībā izpildījušas vai izpildījušas daļēji, tiek nodrošinātas darbiniekiem nepieciešamās apmācības un profesionālās pilnveides iespējas, kā arī atsevišķos gadījumos – supervīzija.

Visas programmas pilnībā ir izpildījušas arī standartu "Ētiska prevencija", nodrošinot, ka īstenotie pasākumos ir ievēroti ētikas principi.

2.2.2. Atbalsta grupu atbilstība standartiem

Kopsavilkums

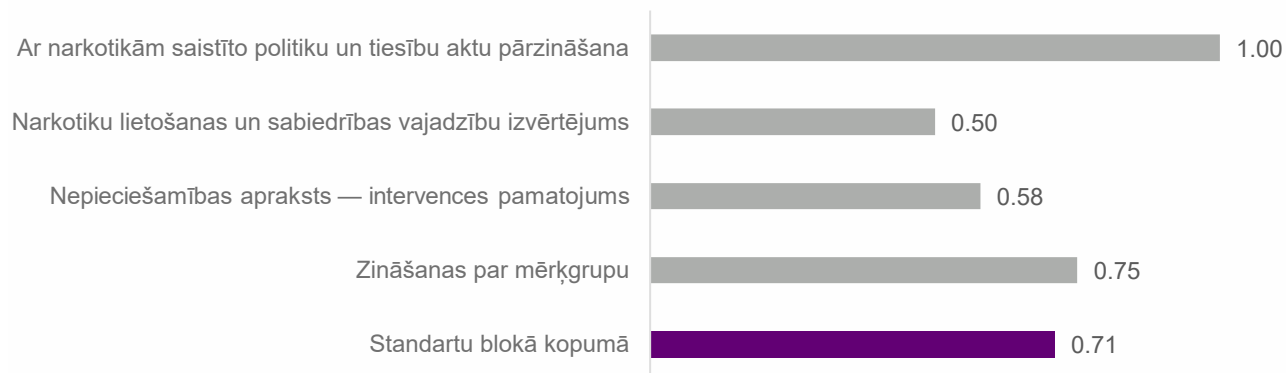
- **Vispārējais novērtējums** – salīdzinot ar programmām, atbalsta grupām ir zemāka atbilstība standartiem. Tikai divas no septiņām identificētajām atbalsta grupām sasniedz sliekšni, kur izpildīti vismaz 25 standarti.
- **Augstākie vērtējumi** ir pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu blokā (0,78) un resursu vadības un mobilizācijas blokā (0,72) – visu intervencu ietvaros vismaz daļēji ir īstenoti plānotie pasākumi, ir izveidotas komandas un nodrošināta dalībnieku atlase. Lielākajai daļai ir izstrādāti projektu plāni ar konkrētām nodarbību tēmām.
- **Zemākie vērtējumi** ir gala izvērtējuma standartu blokā (0,17) – tikai vienas intervences ietvaros ir plānots veikt sistemātisku izvērtējumu. Pārējām intervencēm nav strukturētu mehānismu efektivitātes novērtēšanai un atgriezenisko saišu apkopošanai.
- **Plānošanas problēmas** – intervencu plānošanas standartu bloks ir otrais zemāk novērtētais (0,33). Lielākā daļai pasākumu nav definēti kvalitātes un efektivitātes kritēriji, nav plānots gala izvērtējums, un tiek izmantotas pašu veidotas, nevis pārbaudītas intervences.
- **Vajadzību izvērtēšanas trūkumi** – lai gan atbalsta grupu īstenotāji pārzina normatīvo bāzi (1,00), vairākām intervencēm nav veikts situācijas un vajadzību izvērtējums pirms uzsākšanas. Mērķa grupas mēdz būt definētas neprecīzi (piemēram, "jaunieši" bez vecuma ierobežojumiem), un nav izvērtēta to gatavība iesaistīties.
- **Ilgspējības riski** – horizontālo apsvērumu standarts "Ilgspējība un finansējums" novērtēts zemu (0,25), jo četras intervences bijušas vienreizēji pasākumi bez plānota turpinājuma. Viena īstenotā atbalsta grupa ir atkarīga no ES fondu finansējuma bez skaidrības par iespējām to turpināt īstenot bez ārējā finansējuma.

Salīdzinot ar programmām, atbalsta grupām kopumā ir vērojama zemāka atbilstība standartiem. No septiņām identificētajām atbalsta grupām, par standartiem atbilstošām ir uzskatāmas divas.

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloks

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloka ietvertu standartu vidējais novērtējums atbalsta grupām ir 0,71 (Attēls 13).

Attēls 13 Vajadzību izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Visaugstākais novērtējums ir standartam "Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana", kuru pilnībā izpildījušas visas intervences, uz kurām šis standarts attiecas. Šāds rezultāts skaidrojams ar to, ka visas atbalsta grupas ir īstenojušas valsts un pašvaldību iestādes, kuru darbību reglamentē spēkā esošie normatīvie akti un politikas plānošanas dokumenti.

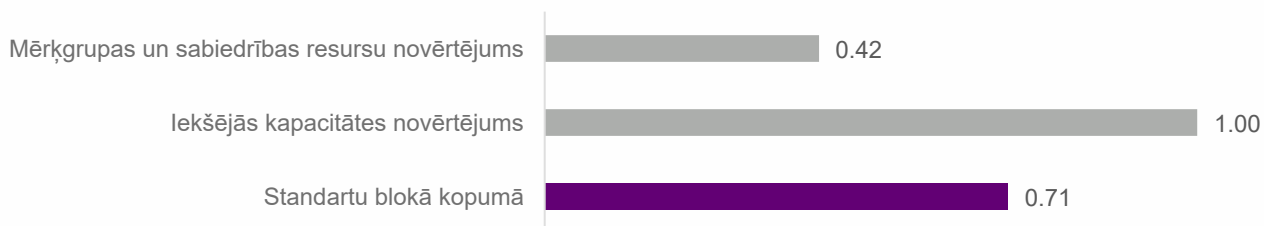
Standarts "Zināšanas par mērķa grupu" atbalsta grupām vidēji novērtēts ar 0,75. Lai gan lielākā daļa izvērtēto intervenču šo standartu izpilda pilnībā, tām intervencēm, kurās mērķa grupa nebija precīzi definēta (piemēram, "vecāki" vai "jaunieši" kopumā), šajā standartā ir piešķirts zemāks vērtējums.

Zemākie novērtējumi atbalsta grupām šajā standartu blokā ir standartiem "Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums" un "Nepieciešamības apraksts – intervences pamatojums". Vairākām no šīm intervencēm to īstenošanas pamatā nav veikts esošās situācijas un vajadzību izvērtējums. Piemēram, vienā pašvaldībā īstēnotās atbalsta grupas pamatojums bija speciālistes izietās "Veselīgas nākotnes programmas" apmācības, kuras viņa vēlējās pielietot praksē. Lai gan grupa sākotnēji bija paredzēta jauniešiem ar atkarību izraisošo vielu lietošanas risku, zemas atsaucības dēļ mērķa grupa tika paplašināta, iekļaujot visus vecuma grupai atbilstošos interesentus.

Resursu novērtējuma standartu bloks

Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām ir 0,71 (Attēls 14). Visas intervences ir pilnībā izpildījušas standartu "Iekšējās kapacitātes novērtējums", izvērtējot gan to īstenošanai pieejamos cilvēkresursus, gan pieejamās telpas un citus nepieciešamos resursus.

Attēls 14 Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

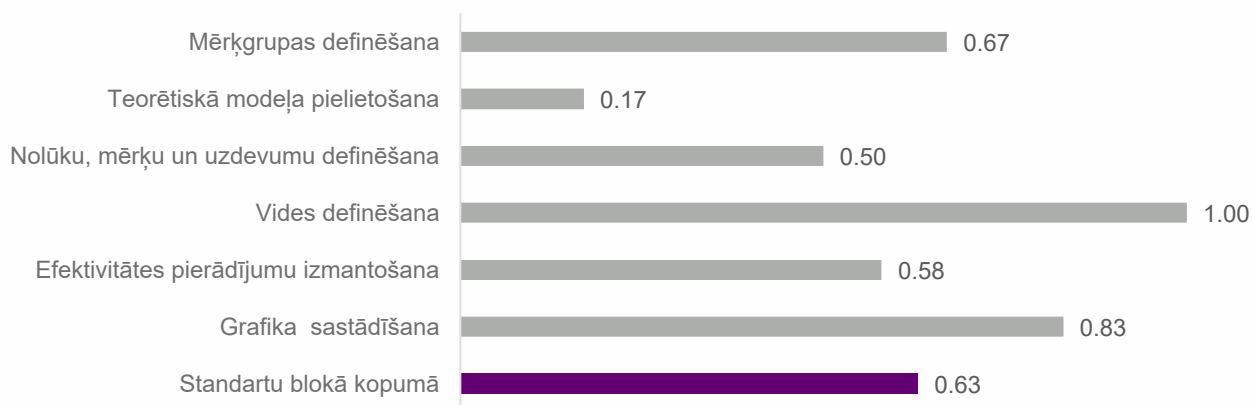
Avots: Civitta veiktie aprēķini

Zemāks novērtējums (0,42) ir standartam "Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums". Divas no novērtējumā ietvertajām atbalsta grupām nav izvērtējušas mērķa grupas gatavību iesaistīties šādās intervencēs, savukārt divas šo standartu ir izpildījušas daļēji – lai gan pasākumu izveide ir balstīta uz mērķa grupas vajadzībām, mērķa grupas iesaiste šāda formāta un satura intervencēs nav tikusi pilnvērtīgi novērtēta.

Programmas formulēšanas standartu bloks

Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais novērtējums atbalsta grupām ir 0,63 (Attēls 15). Vienīgais standarts, kas šajā intervences veidā izpildīts pilnībā, ir "Vides definēšana" – visām īstenotajām atbalsta grupām noteikta konkrēta vide. Tās lielākoties bijušas pašvaldību sociālo dienestu organizētas grupas pašvaldībai pieejamajās telpās. Salīdzinoši augsts novērtējums (0,83) ir arī standartam "Grafika sastādīšana", kuru pilnībā izpildījušas piecas atbalsta grupas un daļēji – divas.

Attēls 15 Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standartam "Mērķgrupas definēšana", kura vidējais vērtējums ir 0,67, galvenās nepilnības saistāmas ar nekonkrēti noteiktām atbalsta grupu mērķa grupām. Piemēram, vienā pašvaldībā atbalsta grupas mērķa grupa bija definēta kā jaunieši no 14 gadu vecuma, nenosakot augšējo vecuma ierobežojumu, līdz kuram grupa ir paredzēta.

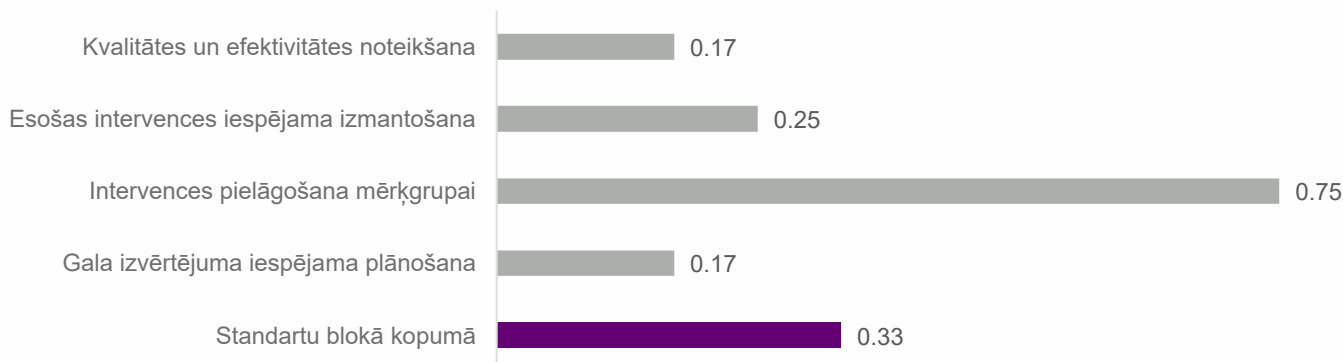
Standartam "Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana", kura vidējais novērtējums ir 0,50, galvenās nepilnības saistītas ar uzdevumu precīzu formulēšanu. Lai gan gandrīz visām novērtējumā ietvertajām atbalsta grupām ir noteikts mērķis, ko tās vēlas sasniegt, lielākoties uzdevumi šo mērķu sasniegšanai nav konkrēti definēti. Tādēļ četras no septiņām intervencēm saņēmušas vērtējumu "daļēji izpildīts".

Standartiem "Efektivitātes pierādījumu izmantošana" un "Teorētiskā modeļa pielietošana" ir līdzīga situācija kā programmu gadījumā. Lai gan teorētisko modeli pielietojusi tikai viena no atbalsta grupām, vairums no tām saturā ir integrējušas uz pierādījumiem balstītu informāciju. Piemēram, vienas atbalsta grupas jauniešiem pamatā ir biedrības "Centrs MARTA" izstrādātā metodoloģijas programma pašvaldībām.

Intervenču plānošanas standartu bloks

Intervenču plānošanas standartu bloks atbalsta grupām no visiem standartu blokiem ir ar otro zemāko vidējo vērtējumu – 0,33 (Attēls 16).

Attēls 16 Intervenču plānošanas formulēšanas standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Šajā standartu blokā visaugstākais vērtējums ir standartam "Intervences pielāgošana mērķgrupai", kuru pilnībā vai daļēji izpildījušas sešas no novērtējumā iekļautajām atbalsta grupām. Tas liecina, ka atbalsta grupas kopumā tiek pielāgotas konkrēto mērķa grupu vajadzībām un saturiski orientētas uz attiecīgās mērķa grupas problemātiku. Piemēram, vienā pašvaldībā atbalsta grupa vecākiem bija paredzēta vecākiem, kuri audzina pusaudžus, un saturiski ietvēra tieši ar pusaudžu vecumu un šā vecumposma problemātiku saistītas tēmas. Šāda pieeja ļāva sniegt vecākiem zināšanas par to, kā pilnvērtīgāk veidot attiecības un atbalstīt savu bērnu.

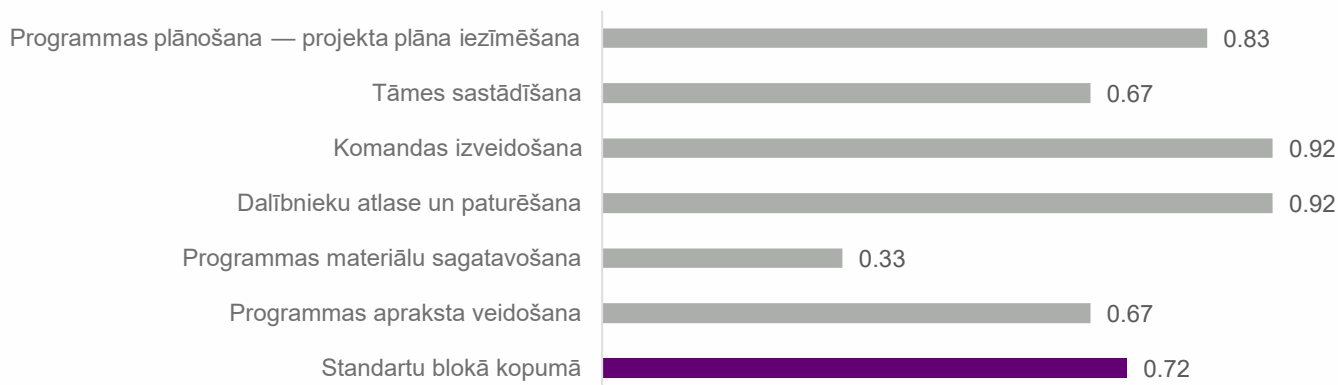
Pārējos šī standartu bloka standartos – "Kvalitātes un efektivitātes noteikšana", "Esošas intervences iespējama izmantošana" un "Gala izvērtējuma iespējama plānošana" – vidējie vērtējumi ir ievērojami zemāki, svārstoties no 0,17 līdz 0,25. Lielākā daļa atbalsta grupu ir to īstenotāju pašu veidotas, un esošas intervences izmantotas tikai atsevišķos gadījumos un ne pilnvērtīgi. Piemēram, vienā pašvaldībā atbalsta grupa jauniešiem tika veidota, balstoties uz "Veselīgas nākotnes programmu", taču praksē īstenota modificētā veidā, nepilnīgi ievērojot sākotnējās programmas struktūru un saturu.

Lielākoties atbalsta grupām nav noteikti konkrēti kritēriji kvalitātes un efektivitātes noteikšanai, lai sistemātiski ievāktu atgriezenisko saiti no dalībniekiem, kas ļautu noteikt šo intervenču efektivitāti. Līdz ar to arī gala izvērtējumi šīm intervencēm lielākoties nav plānoti. Vienlaikus kā pozitīvs piemērs, kas ir izpildījis šos standartus, izceļamas BAC tematiskās atbalsta grupas. Tajās, izmantojot aptaujas anketas, tiek vākti dati par dalībniekiem pirms grupas uzsākšanas un pēc tās pabeigšanas, un ir plānots veikt sistemātisku efektivitātes izvērtējumu.

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām ir 0,72 (Attēls 17). Augstāko vērtējumu šajā standartu blokā (0,92) saņēmuši standarti "Komandas izveidošana" un "Dalībnieku atlase un paturēšana". Abus standartus pilnībā izpildījušas sešas atbalsta grupas, bet viena – daļēji.

Attēls 17 Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Sešām no septiņām atbalsta grupām ir izstrādāts projekta plāns, kurā definētas konkrētas nodarbību tēmas vai kopējais atbalsta grupas īstenošanas plāns. Tādējādi vidējais novērtējums standartam "Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana" ir 0,83, kas liecina par relatīvi augstu plānošanas kvalitāti šajā aspektā.

Nedaudz zemāks vērtējums (0,67) ir standartiem "Tāmes sastādīšana" un "Programmas apraksta veidošana". Attiecībā uz tāmes sastādīšanu četrām no atbalsta grupām piešķirts vērtējums "daļēji izpildīts". Lai gan šiem pasākumiem ir bijis pieejams finansējums, tas īstenots pamatfunkciju un pamatbudžeta ietvaros, neizdalot atsevišķu, tieši šīm intervencēm paredzētu budžeta pozīciju.

Savukārt programmas apraksti divām atbalsta grupām novērtēti kā daļēji izpildīti, jo tie bija vispārīgi, bez skaidra ietvertu aktivitāšu un tēmu izklāsta. Vienai no atbalsta grupām apraksts nebija pieejams vispār, kas būtiski ierobežo iespēju izvērtēt intervences saturu un kvalitāti.

Zemākais novērtējums (0,33) šajā standartu blokā ir standartam "Programmas materiālu sagatavošana". Trīs no intervencēm šo standartu ir izpildījušas pilnībā, izstrādājot konkrētus grupu ietvaros izmantojamus materiālus. Savukārt četrām no intervencēm šis kritērijs nav izpildīts, pasākumu īstenošanai neidentificējot specifiskus atbalsta grupu ietvaros izmantotos materiālus.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloks

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais novērtējums atbalsta grupām ir 0,78 (Attēls 18). Visas ietvertās atbalsta grupas ir pilnībā izpildījušas standartu "Intervences veikšana" un īstenojušas plānotos pasākumus.

Attēls 18 Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Attiecībā uz standartu "Pasākumu īstenošanas uzraudzība" piecām no atbalsta grupām šis standarts novērtēts ar "nav attiecināms", ņemot vērā, ka tām nebija detalizēti izstrādāts nodarbību norises plāns ar konkrētiem uzraudzības rādītājiem. No intervencēm, kurām šis standarts bijis attiecināms, viena – BAC tematiskās atbalsta grupas – to izpildījusi pilnībā, nodrošinot sistemātisku nodarbību gaitas un dalībnieku iesaistes uzraudzību. Savukārt vienas pašvaldības atbalsta grupa vecākiem konkrētus uzraudzības mehānismus nav identificējusi.

Attiecībā uz standartu "Īstenošanas pielāgošana" visi intervenču īstenoņi norāda, ka lielākā vai mazākā mērā atbalsta grupu saturs ir elastīgs un tiek pielāgots grupas dinamikai un norisei. Piecas no Pētījumā iekļautajām atbalsta grupām šo standartu izpildījušas pilnībā, demonstrējot spēju reaģēt uz dalībnieku vajadzībām un pielāgot nodarbību saturu un metodes atbilstoši konkrētās grupas īpatnībām. Divas atbalsta grupas to ir izpildījušas daļēji, norādot uz zināmu pielāgošanās kapacitāti.

Ņemot vērā šo pasākumu saturu un to, ka tie lielākoties bijuši vienreizēji pasākumi bez turpmākas to atkārtotības plānošanas, visām atbalsta grupām standarts "Pilotintervences iespējamā veikšana" novērtēts ar "nav attiecināms".

Gala izvērtējuma standartu bloks

Gala izvērtējuma standarta bloka, kā arī abu bloka ietverto standartu vidējais novērtējums atbalsta grupām ir 0,17 (Attēls 19). Tikai viena no atbalsta grupām – BAC tematiskās atbalsta grupas – izpildījusi abus šajā blokā ietvertos standartus. Pārējām atbalsta grupām tie novērtēti ar "nav izpildīts".

Attēls 19 Gala izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

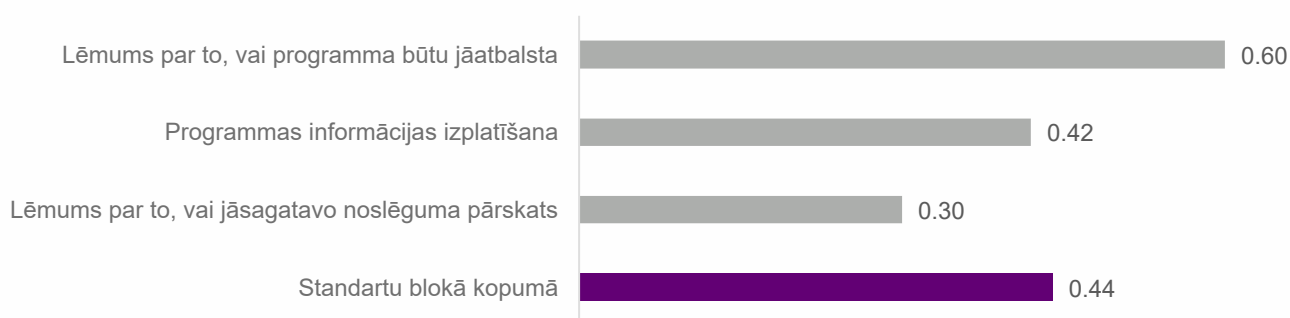
Avots: Civitta veiktie aprēķini

Šāds zemais vērtējums daļēji skaidrojams ar vairākiem faktoriem. Pirmkārt, lielākā daļa pasākumu bijuši vienreizēji, bez sistemātiskas atkārtotības plānošanas, kas samazina motivāciju ieguldīt resursus izvērtējuma veikšanā. Otrkārt, vairumam atbalsta grupu nav ieviesti strukturēti mehānismi efektivitātes novērtēšanai, piemēram, nav noteikta kārtība, kā ievākt un analizēt dalībnieku atgriezenisko saiti vai kā mērīt intervences rezultātus. Treškārt, trūkst konkrētu novērtējuma kritēriju un rādītāju, kas ļautu objektīvi izvērtēt sasniegtos rezultātus un salīdzināt tos ar izvirzītajiem mērķiem.

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloks

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais novērtējums atbalsta grupām ir 0,44 (Attēls 20).

Attēls 20 Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standartu “Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta” pilnībā izpildījusi viena intervence, bet četrām šis standarts izpildīts daļēji – atbalsta grupas netiek turpinātas, taču tas nav ticis balstīts uz šo pasākumu īstenošanas izvērtējumu. Savukārt divās pašvaldībās īstenojamajām atbalsta grupām šis standarts ir novērtēts ar “nav attiecināms”, jo šādas grupas tiek sistemātiski ieviestas katru gadu.

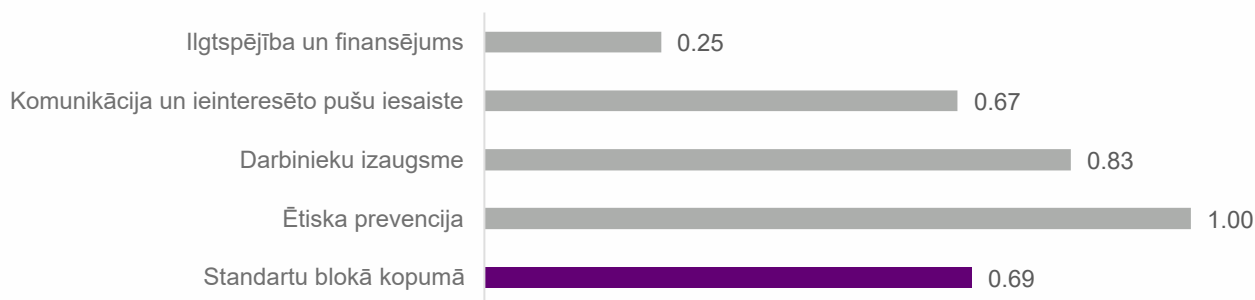
Attiecībā uz standartu “Programmas informācijas izplatīšana” četrām atbalsta grupām tas ir izpildīts daļēji, bet divām – nav izpildīts. Lielākoties par īstenojamajām atbalsta grupām ir pieejama ierobežota informācija. Piemēram, viena pašvaldība par plānotajām atbalsta grupām ir publicējusi informāciju savā mājas lapā, taču informācija par to norisi un saturu ir nepilnīga. Savukārt, citos gadījumos par īstenotajiem pasākumiem publiski nav atrodama nekāda informācija.

Standartu “Lēmums par to, vai jāsagatavo gala pārskats” pilnībā ir izpildījusi viena intervence, bet viena – daļēji, ņemot vērā, ka atbalsta grupa īstenoja iepirkuma līguma ietvaros un ir jāvērtē, vai sniegtais pakalpojums ir nodrošināts atbilstoši plānotajam. Trīs intervencēm šis standarts nav izpildīts.

Horizontālo apsvērumu standartu bloks

Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām ir 0,69 (Attēls 21). Viszemākais novērtējums šajā standartu blokā ir standartam “Ilgtspējība un finansējums”, jo četrām intervencēm šis standarts nav izpildīts, ņemot vērā, ka tie ir bijuši vienreizēji pasākumi. Savukārt BAC tematiskajām atbalsta grupām standarts novērtēts ar “daļēji izpildīts”, jo šobrīd tas tiek finansēts no ES fondu projekta līdzekļiem, un nav skaidrības par iespējām to turpināt, beidzoties ārējam finansējumam.

Attēls 21 Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums atbalsta grupām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

“Komunikācijas un ieinteresēto pušu iesaistes” standarts vidēji ir novērtēts ar 0,67, trīs intervencēm standartu izpildot pilnībā, jo tiek īstenota komunikācija gan ar mērķa grupu pārstāvjiem, gan citām iesaistītajām pusēm, kā arī informācija par intervencēm tiek izplatīta plašākai sabiedrībai. Savukārt četras intervences šo standartu izpildījušas daļēji, jo, lai gan komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste ir īstenota, tā ir bijusi ierobežota.

Standartu “Darbinieku izaugsme” ir pilnībā izpildījušas piecas no intervencēm, savukārt vienai šis standarts ir novērtēts ar “nav izpildīts”. Tā kā tās īstenošanai ticis piesaistīts ārpalpojuma sniedzējs, no intervences organizētāja puses nav tikuši īstenoti papildu pasākumi iesaistīto darbinieku apmācību vai emocionālā atbalsta nepieciešamības izvērtēšanai un nodrošināšanai.

Visas programmas pilnībā ir izpildījušas arī standartu “Ētiska prevencija”, nodrošinot, ka īstenotie pasākumos nav pretrunā ētikas principiem.

2.2.3. Lekciju, nodarbību, diskusiju atbilstība standartiem

Kopsavilkums

- **Vispārējais novērtējums** – Lekcijas ietver visvairāk novērtēto aktivitāšu, taču tām ir zemākais standartiem atbilstošo intervenču īpatsvars. Tikai viena no 25 lekcijām ir izpildījusi 25 standartus, lai to uzskatītu par standartiem atbilstošu. Savukārt, ja atbilstības sliekšni pielāgo uz tām attiecināmo standartu skaitam, tad par standartiem atbilstošām uzskatāmas divas lekcijas.
- **Augstākie vērtējumi** ir pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu blokā (0,81), resursu vadības un mobilizācijas standartu blokā (0,75) un horizontālo apsvērumu standartu blokā (0,80). Visu lekciju ietvaros ir īstenotas plānotās aktivitātes, ir izveidotas komandas un nodrošināta dalībnieku atlase. Nevienai no lekcijām netika konstatētas neatbilstības ētikas standartiem.
- **Zemākie vērtējumi** ir gala izvērtējuma standartu blokā (0,13) – tikai vienai lekcijai tiek veikts sistemātisks rezultātu izvērtējums. Pārējām netiek ievākti dati to efektivitātes novērtēšanai un nav strukturētu izvērtēšanas mehānismu.
- **Plānošanas nepilnības** – intervenču plānošanas standartu bloks ir otrais zemākais (0,25). Lekcijām nav izstrādāti kvalitātes un efektivitātes mērīšanas mehānismi, nav plānoti gala izvērtējumi, un tikai vienas lekcijas ietvaros tiek izmantots konkrēts teorētiskais modelis.
- **Vajadzību izvērtēšanas trūkumi** – lekcijām ir salīdzinoši zemi vērtējumi vajadzību izvērtējumam un intervences pamatojumam. To pamatojums bieži balstās uz vispārīgiem datiem vai novērojumiem, nevis sistemātisku analīzi, bet mērķa grupas mēdz būt definētas neprecīzi vai vispārīgi (piemēram, “pusaudži” bez vecuma konkretizācijas).

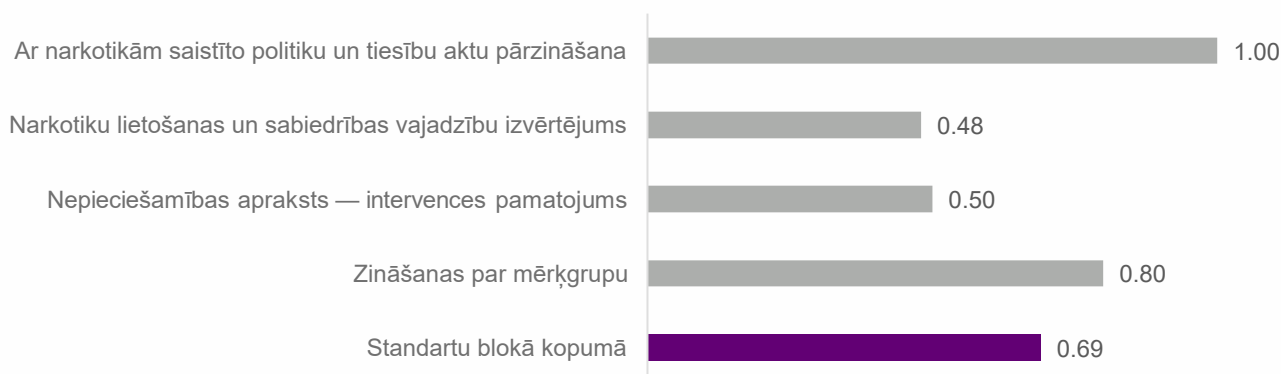
- **Ilgtermiņa risks** – Daļa lekcijas realizēta ar ārējo projektu finansējumu, kuram beidzoties noslēdzas arī to īstenošana. Savukārt lekcijām pēc pieprasījuma ilgtermiņa ir atkarīga no pieprasījuma apjoma bez ilgtermiņa stratēģijas.

Lekcijas, nodarbības, diskusijas no visiem intervenču veidiem ietver visvairāk novērtēto aktivitāšu. Vienlaikus tām ir arī zemākais standartiem atbilstošo intervenču skaits, vērtējot pret novērtēto intervenču skaitu. No 25 lekcijām tikai divas ir uzskatāmas par standartiem atbilstošām, ja standartu atbilstības sliekšni pielāgo uz konkrēto intervenci attiecināmo kritēriju skaitam, savukārt 25 standartu izpildi ir sasniegusi tikai viena lekcija.

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloks

Lekciju vidējais novērtējums vajadzību izvērtēšanas standartu blokā ir 0,69 (Attēls 22). Lekcijas pilnībā atbilst standartam "Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana". Šāds novērtējums ir pamatojams ar to, ka daļu lekciju organizē pašvaldības, kuras pasākumus īsteno saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un plānošanas dokumentiem. Turklāt lekcijas ietver arī Valsts policijas un Rīgas valstspilsētas pašvaldības policijas informatīvos pasākumus, kuru mērķis ir skaidrot bērniem un jauniešiem atkarību izraisošo vielu lietošanas tiesiskos aspektus.

Attēls 22 Vajadzību izvērtēšanas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Salīdzinoši augsts novērtējums (0,80) ir arī standartam "Zināšanas par mērķa grupu". Lai gan lielākā daļa lekciju īstenošanu nav norādījuši uz konkrētu mērķa grupu izpēti attiecīgās lekcijas izstrādes procesā, standarts tiek uzskatīts par izpildītu, jo vairumā gadījumu lekciju īstenošana ir balstījusies uz savu profesionālo pieredzi un zināšanām, kā arī esošajiem pētījumiem, izstrādājot lekciju saturu.

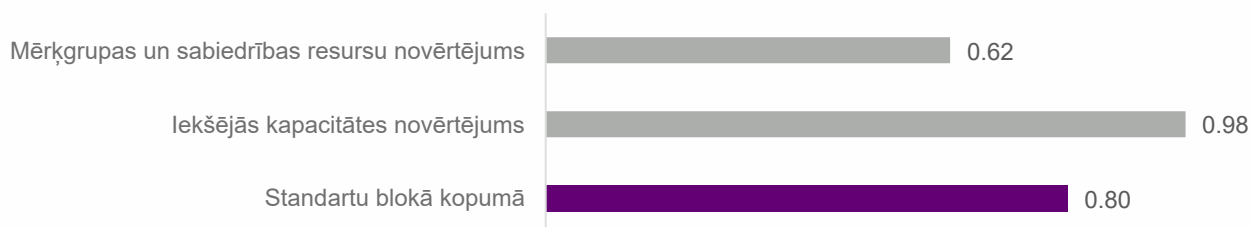
Zemākie vērtējumi (0,48 un 0,50) ir konstatēti attiecībā uz standartiem "Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums" un "Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums". Lekciju gadījumā abi šie standarti lielākoties ir izpildīti daļēji. Lekciju īstenošanai lielākoties ir pamatojums attiecīgo lekcijas tēmu izvēlei vai to īstenošanai, taču bieži vien tas balstās uz vispārīgiem datiem vai secinājumiem, kas izdarīti, pamatojoties uz informāciju, kuru snieguši iesaistītie partneri, piemēram, izglītības iestādes. Vairāki Veselības veicināšanas projektu īstenošana, piemēram, norāda, ka tika konstatēta atkarību izraisošo vielu lietošanas problemātikas pieauguma tendence, tādēļ projekta ietvaros tika īstenoti informatīvi pasākumi, lai veicinātu jauniešu izpratni par šo tēmu.

Kā pozitīvu piemēru var minēt Valsts policijas īstenotās lekcijas, kuru īstenošanā tiek monitorēti arī dažādi pārkāpumi un incidenti izglītības iestādēs. Reaģējot uz tiem, tiek piedāvāts īstenot pasākumus par konkrēto problemātiku, tostarp par atkarību izraisošo vielu lietošanu, ja incidents ir ar to bijis saistīts.

Resursu novērtējuma standartu bloks

Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,80 (Attēls 23). Augstākais vērtējums ir piešķirts standartam "Iekšējās kapacitātes novērtējums", jo gandrīz visi pasākumu īstenotāji ir izvērtējuši pieejamos resursus šo pasākumu realizācijai un pieņēmuši atbilstošus lēmumus. Piemēram, nepieciešamības gadījumā ir piesaistīti pakalpojumu sniedzēji iepirkuma veidā, ja konstatēts darbinieku vai attiecīgo kompetenču trūkums. Vienai intervencei ir piešķirts vērtējums "daļēji izpildīts", jo, kā norāda pasākuma īstenotāji, lai gan pasākumus izdevās īstenot, tomēr, ņemot vērā plānoto pasākumu skaitu un laika ietvaru, ar esošo cilvēkresursu kapacitāti to īstenošana bija apgrūtināta.

Attēls 23 Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

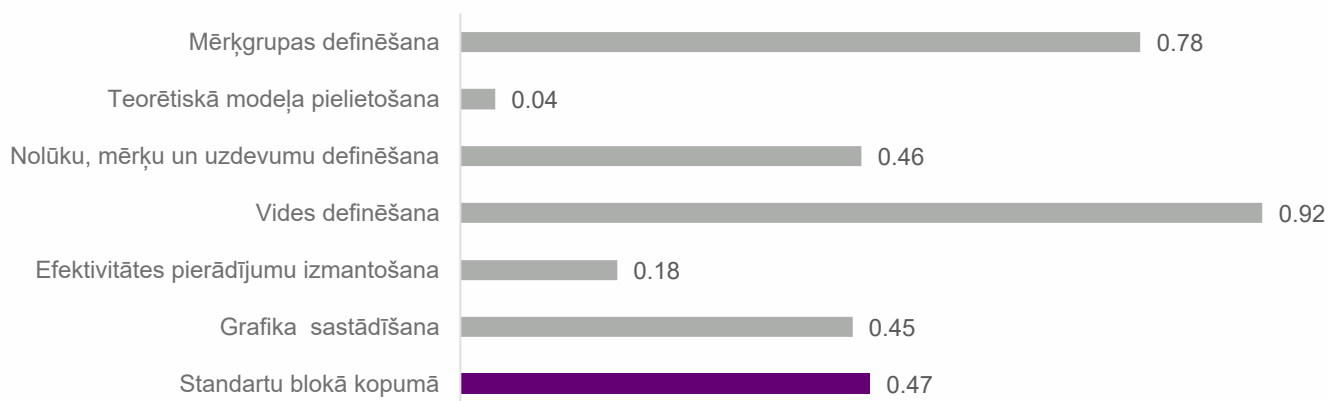
Avots: Civitta veiktie aprēķini

Zemāks vērtējums (0,62) ir standartam "Mērķgrupas un sabiedrības resursu novērtējums", kuru pilnībā izpildījušas astoņas lekcijas, bet 15 – daļēji. Tas skaidrojams ar to, ka, lai arī lekciju tematikas un formāta izvēle lielākoties ir vismaz daļēji balstīta identificētajās vajadzībās, tomēr pirms to piedāvāšanas nav veikts novērtējums par to, vai šādi pasākumi mērķa grupai ir nepieciešami un vai par tiem būs pietiekama interese. Piemēram, vienā pašvaldībā, identificējot paaugstinātu risku atkarību izraisošo vielu lietošanai starp Bērnu un jauniešu centra klientiem, pieņēma lēmumu organizēt primārās profilakses grupu, lai veicinātu informētību par šo tēmu. Tomēr grupa tika īstenota tikai vienu reizi, jo jaunieši izrādīja zemu interesi par piedāvāto pasākumu. Savukārt citā pašvaldībā organizēta pasākuma īstenotāji norāda, ka dalībnieku piesaiste radīja izaicinājumus, jo nebija ņemts vērā, ka sociālā dienesta atrašanās vietai ir ierobežota piekļuve ar sabiedrisko transportu, kas apgrūtināja dalībnieku iespējas piedalīties klātienē.

Programmas formulēšanas standartu bloks

Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais novērtējums lekcijām ir 0,47, kas ir trešais zemākais starp visiem lekciju standartu blokiem (Attēls 24). Augstākie novērtējumi šajā standartu blokā ir piešķirti standartam "Vides definēšana" (0,92) un "Mērķgrupas definēšana" (0,78). Vide ir atbilstoši definēta visām novērtējumā iekļautajām lekcijām, izņemot divām video lekcijām, kurām šis standarts nav izpildīts. Savukārt mērķa grupa atbilstoši ir definēta 17 lekcijām, bet piecos gadījumos standarts izpildīts daļēji, jo, lai arī mērķa grupa ir norādīta, tā nav pietiekami precīza, piemēram, definējot to kā "pusaudži". Trīs lekcijām mērķa grupa nav konkrēti definēta un standarts nav izpildīts, piemēram, vienā pašvaldībā īstenoto lekciju mērķa grupa ir noteikta kā "skolēni", nekonkretizējot konkrētu klašu vai vecuma grupu.

Attēls 24 Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Pārējiem standartiem ir zemāki vidējie novērtējumi. Piemēram, standarta "Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana" vidējais novērtējums ir 0,46, jo 11 lekcijas šo standartu izpilda daļēji, definējot mērķus, piemēram, informēt un veicināt izpratni par konkrētiem aspektiem, taču lielākoties īstenotie pasākumi neidentificē konkrētus uzdevumus šo mērķu sasniegšanai. Astoņām lekcijām šis standarts nav izpildīts.

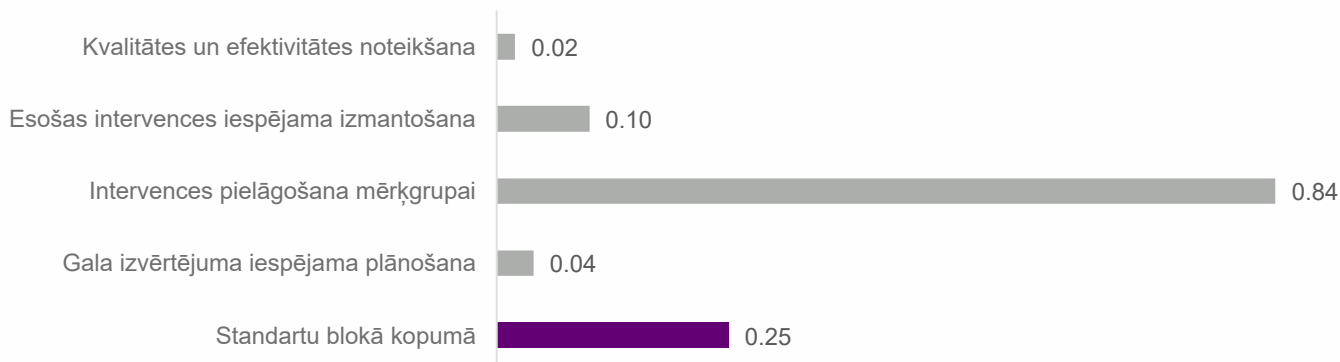
Līdzīgs vērtējums (0,45) ir standartam "Grafika sastādīšana". Sešām lekcijām šis standarts nav attiecināms, piemēram, lekcijām, kas tiek īstenotas pēc pieprasījuma. Septiņām lekcijām šis standarts nav izpildīts, jo nav izstrādāts konkrēts pasākumu īstenošanas grafiks, bet septiņām – izpildīts daļēji. Piemēram, viena projekta ietvaros īstenotajiem pasākumiem tika izveidots vispārīgs projekta īstenošanas grafiks, taču konkrēts lekciju norises grafiks tapa projekta īstenošanas laikā, reaģējot uz izglītības iestāžu pieprasījumiem īstenot lekcijas. Līdzīga situācija ir arī attiecībā uz citām lekcijām, kur ir noteikts laika ietvars un indikatīvais pasākumu skaits, taču konkrēts grafiks nav izstrādāts.

Zemākais novērtējums (0,04) ir standartam "Teorētiskā modeļa pielietošana", kuru izpildījusi tikai viena intervence – SIF īstenotais pasākums "Apzinies, vadi, dari – tu vari", kas balstīts uz sociāli emocionālās mācīšanās (*social-emotional learning*) un noturības (*resilience*) teorijām. Pārējām lekcijām šis standarts nav izpildīts. Tomēr vienlaikus vairāki lekciju īstenotāji ir norādījuši, ka lekciju saturā iekļauj tikai uz pierādījumiem un pētījumiem balstītu informāciju, tādēļ standartam "Efektivitātes pierādījumu izmantošana" gala rezultātā ir nedaudz augstāks vērtējums – 0,18.

Intervenču plānošanas standartu bloks

Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,25, un tas ir otrs zemākais no lekciju standarta blokiem (Attēls 25). Augstākais vērtējums (0,84) ir piešķirts standartam "Intervences pielāgošana mērķgrupai", jo 20 lekcijas to ir izpildījušas pilnībā, norādot, ka saturs un pasniegšanas veids tiek pielāgots konkrētajai auditorijai, piemēram, atbilstoši vecuma grupai. Divām lekcijām šis standarts izpildīts daļēji. Piemēram, vienā pašvaldībā tiek īstenotas lekcijas, kas paredzētas skolēniem no 1. līdz 12. klasei. To saturs dažādām vecuma kategorijām būtiski neatšķiras, taču atbilstoši tiek adaptēts informācijas pasniegšanas veids. Savukārt standarts nav izpildīts video lekcijām, jo to saturs ir fiksēts un neparedz elastību īstenošanas procesā.

Attēls 25 Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

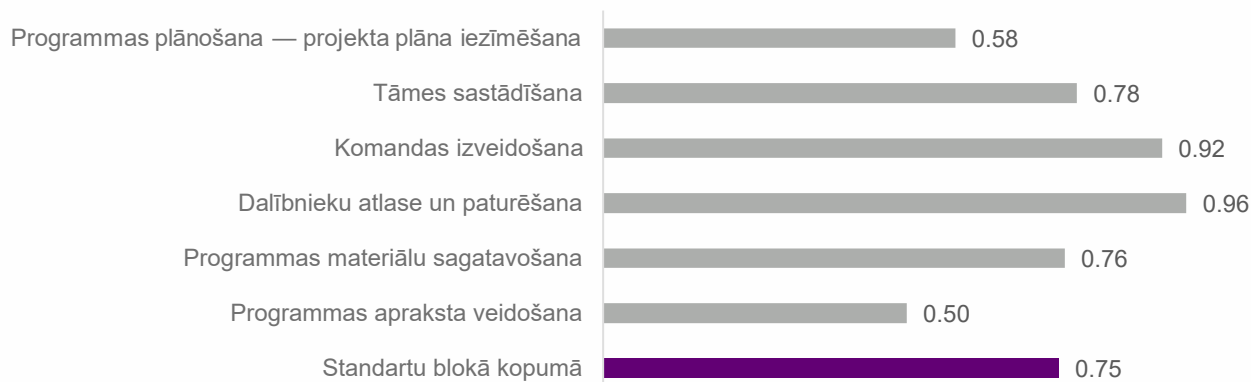
Pārējo šajā blokā iekļauto standartu vidējais novērtējums ir ievērojami zemāks, svārstoties no 0,02 līdz 0,10. Lekcijām nav izstrādāti kvalitātes un efektivitātes mērīšanas mehānismi – īstenotāji lielākoties ievāc dalībnieku atgriezenisko saiti, fokusējoties uz aspektiem, kuri šķituši interesanti vai, tieši otrādi, mazāk saistoši. Līdz ar to arī gala izvērtējumi pēc īstenošanas netiek plānoti. Izņēmums ir SIF realizētais pasākums "Apzinies, vadi, dari – tu vari", kura ietvaros ir ievākta un analizēta dalībnieku, treneru un novērotāju atgriezeniskā saite, kas apkopota izpildes pārskatā.

Standartam "Esošas intervences iespējama izmantošana" viens pasākums ir novērtēts kā pilnībā izpildīts, jo tajā pārņemts un pielāgots īstenotāju iepriekš realizētais lekciju cikla princips, kas pilnveidots, balstoties uz atgriezenisko saiti un profesionālajiem novērojumiem. Trīs lekcijām šis standarts novērtēts kā daļēji izpildīts, jo to formāts un saturs daļēji balstās uz agrāk īstenotiem līdzīgiem pasākumiem.

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,75 (Attēls 26). Augstākais vērtējums šajā blokā ir piešķirts standartiem "Komandas izveidošana" un "Dalībnieku atlase un paturēšana" – visas lekcijas, uz kurām tie attiecināmi, tos ir izpildījušas daļēji vai pilnībā.

Attēls 26 Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standarts "Tāmes sastādīšana" ir pilnībā vai daļēji izpildīts visām lekcijām. Vērtējums "daļēji izpildīts" piešķirts tām lekcijām, kuras iestādes īsteno savas pamatdarbības un pamatbudžeta ietvaros, neizdalot tās kā atsevišķu pasākumu ar specifiski tam paredzētiem līdzekļiem.

Standartu "Programmas materiālu sagatavošana" pilnībā izpildījušas 18 lekcijas, izstrādājot un apkopojot konkrētus īstenošanai nepieciešamos materiālus, piemēram, prezentācijas, uzskates līdzekļus vai darba lapas. Savukārt piecas šo standartu nav izpildījušas, jo specifiski atbalsta materiāli tajos netiek izmantoti.

Standarta "Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana" vidējais novērtējums ir 0,58. Sešām lekcijām, kas lielākoties realizētas pēc pieprasījuma, šis standarts novērtēts ar "nav izpildīts", jo tās netiek īstenotas plānveidīgi. Savukārt pasākumiem ar noteiktu tematiku un saturu, bet bez konkrēta īstenošanas plāna, tas novērtēts kā daļēji izpildīts.

Attiecībā uz standartu "Programmas apraksta veidošana" to nav izpildījušas deviņas lekcijas. Lai gan atsevišķos gadījumos pieejama informācija par lekciju tēmu, tomēr tām nav izveidots detalizētāks apraksts par saturu, mērķiem un īstenošanas procesu.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloks

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums ir 0,81 (Attēls 27). Tomēr jāņem vērā, ka, tā kā lekcijas lielākoties realizētas kā vienreizēji pasākumi, standarts "Pilotintervences iespējama veikšana" 23 gadījumos novērtēts ar "nav attiecināms", bet "Pasākumu īstenošanas uzraudzība" – 17 gadījumos. Pilotintervences formātā lekcijas tiek īstenotas SIF pasākuma "Apzinies, vadi, dari – tu vari" ietvaros, un tiek veikts izvērtējums lēmuma pieņemšanai par šādu aktivitāšu turpināšanu. Savukārt vērtējums "nav izpildīts" piemērots vienam projektam, kurš tiek cikliski turpināts – iepriekš īstenots līdzīgs projekts ar līdzīgām aktivitātēm, un tās ir plānots arī turpināt nākotnē jauna projekta ietvaros, ja tam izdosies piesaistīt ārējo finansējumu.

Savukārt standarts "Pasākumu īstenošanas uzraudzība" ir attiecināts uz un novērtēts kā pilnībā izpildīts visiem pasākumiem, kas realizēti projektu vai iepirkumu līgumu ietvaros, jo tas paredz īstenoto aktivitāšu skaita uzraudzību, sasniegto dalībnieku uzskaiti un citas informācijas dokumentēšanu.

Attēls 27 Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

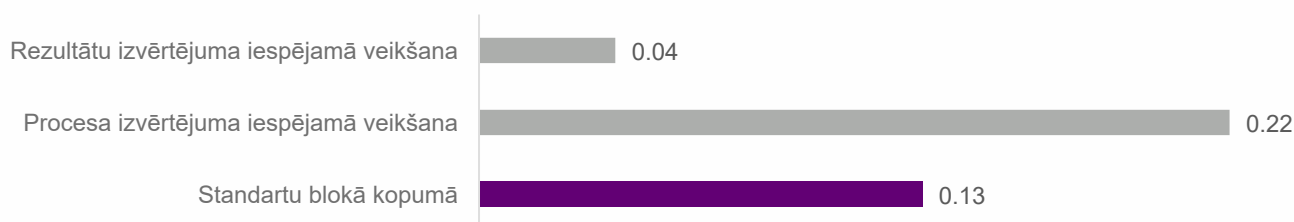
Standarts "Intervences veikšana" visos gadījumos izpildīts pilnībā vai daļēji, realizējot pasākumus atbilstoši plānotajam vai saņemtajam pieprasījumam to īstenošanai. Vērtējums "daļēji izpildīts" piešķirts video lekcijām, jo, lai gan to saturs ir pilnībā izstrādāts, tomēr tās netiek mērķtiecīgi izmantotas vai izplatītas, lai veicinātu aprakstā noteikto mērķu sasniegšanu.

Attiecībā uz standartu "Īstenošanas pielāgošana" 19 īstenošanā norāda, ka aktivitāšu ietvaros pielāgo gan saturu, gan pasniegšanas veidu un formātu atbilstoši konkrētajai mērķauditorijai vai aktualitātēm. Savukārt piecos gadījumos saturs ir fiksēts un pielāgošanas iespējas ir limitētas, tādēļ standarts novērtēts ar "nav izpildīts".

Gala izvērtējuma standartu bloks

Gala izvērtējuma standarta bloks lekcijām ir ar viszemāko novērtējumu – 0,13 (Attēls 28). Rezultātu izvērtējumu veic tikai viena interence – SIF pasākums "Apzinies, vadi, dari – tu vari". Pārējām lekcijām šāds izvērtējums netiek veikts un plānots, kas saistīts arī ar to, ka netiek ievākti un apkopoti dati, kuri ļautu novērtēt šo pasākumu efektivitāti.

Attēls 28 Gala izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

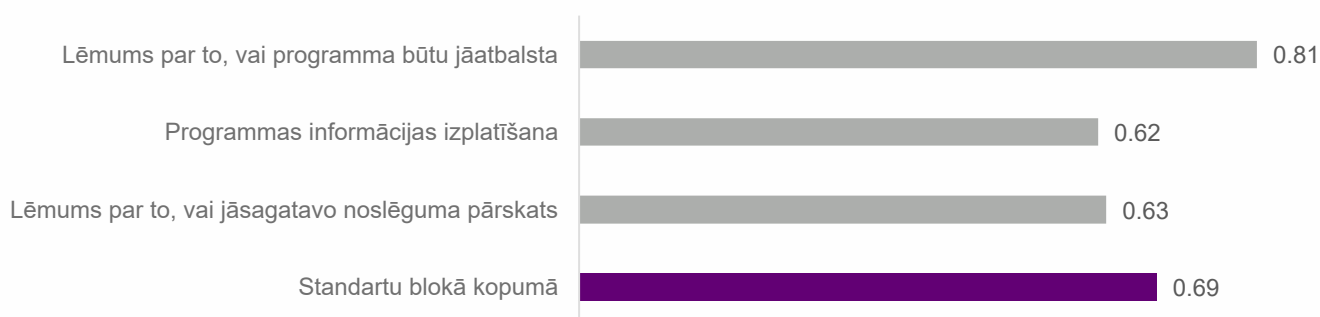
Attiecībā uz procesa izvērtējumu divām lekcijām šis standarts izpildīts pilnībā, jo tiek mērķtiecīgi apkopoti dati par īstenoto aktivitāšu procesa aspektiem un tie izmantoti procesu pilnveidei. Septiņām lekcijām šis standarts novērtēts kā daļēji izpildīts, jo tiek ievākta atgriezeniskā saite, un par to tiek diskutēts ar iesaistītajām pusēm, apspriežot iespējamās uzlabojumus. Savukārt pārējām 16 lekcijām šis standarts nav izpildīts.

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloks

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām ir 0,69 (Attēls 29). Tomēr jāņem vērā, ka 17 lekcijām standarti "Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta" un "Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats" novērtēti ar "nav attiecināms", jo tās tiek realizētas pastāvīgi, attiecīgi neparedzot kādu konkrētu noslēguma termiņu, kurā būtu jāpieņem lēmums par ziņojuma sagatavošanu vai aktivitāšu turpināšanu.

No astoņām lekcijām, uz kurām šie standarti bija attiecināmi, standartu "Lēmums par to, vai jāsagatavo noslēguma pārskats" pilnībā izpildījušas divas, bet sešas – daļēji. Šāds vērtējums piešķirts lekcijām, kas realizētas projektu ietvaros, kuru noslēgumā jāsagatavo ziņojums par īstenotajām aktivitātēm, to saturu un sasniegtajām mērķa grupām, taču tajā netiek vērtēta efektivitāte vai apkopota atgriezeniskā saite.

Attēls 29 Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām dalījumā pa standartiem

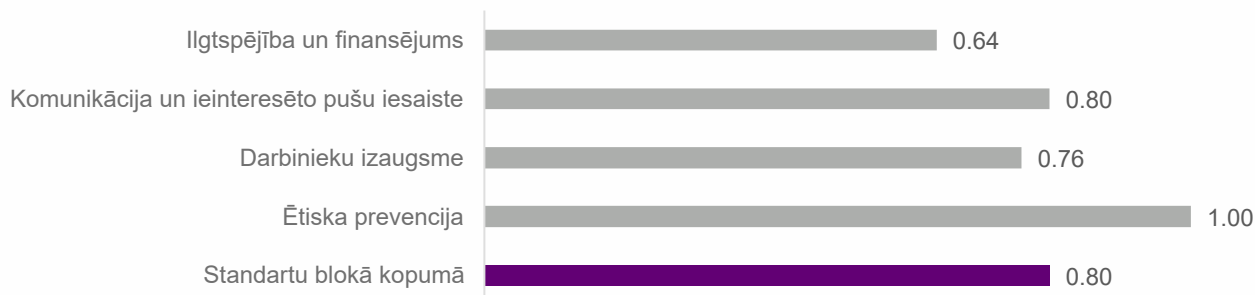
Avots: Civitta veiktie aprēķini

Attiecībā uz standartu "Programmas informācijas izplatīšana" gandrīz puse jeb 12 lekcijas to izpildījušas pilnībā, publiski izplatot informāciju par realizētajiem pasākumiem. Septiņām šis standarts novērtēts kā daļēji izpildīts, jo, lai gan detalizēta informācija nav pieejama publiski, tomēr īstenotāji to tiešā veidā nosūta dažādām iesaistītajām pusēm, piemēram, izglītības iestādēm. Savukārt sešām šis standarts nav izpildīts, jo informācija par realizētajiem pasākumiem netiek mērķtiecīgi izplatīta.

Horizontālo apsvērumu standartu bloks

Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais novērtējums lekcijām ir 0,80 (Attēls 30). Augstākais vērtējums ir standartam "Ētiska prevencija", jo Pētījuma gaitā nevienai no lekcijām netika identificētas neatbilstības ētikas standartiem.

Attēls 30 Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums lekcijām, nodarbībām un diskusijām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Attiecībā uz standartu "Ilgtspējība un finansējums" 12 lekcijām tas novērtēts kā daļēji izpildīts. Daļa šo lekciju tiek realizētas, piesaistot ārējo finansējumu projektu ietvaros, kuram beidzoties lielākoties beidzas arī to īstenošana. Savukārt lekcijām, kas realizētas pēc pieprasījuma, šis vērtējums piešķirts, jo to ilgtspēja ir atkarīga no pieprasījuma apjoma.

Lielākā daļa lekciju jeb 17 no tām pilnībā izpildījušas standartu "Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste", jo notiek aktīva komunikācija ar iesaistītajām pusēm un mērķa grupām par atbilstošāko nodarbību saturu un formātu. Tā kā nodarbības lielākoties paredzētas jauniešiem, komunikācija galvenokārt notiek ar izglītības iestāžu pārstāvjiem.

Attiecībā uz standartu "Darbinieku izaugsme" to pilnībā izpildījušas 19 lekcijas, nodrošinot īstenotājiem gan profesionālās pilnveides iespējas, gan papildu atbalstu. Savukārt sešām lekcijām, kurām piesaistīts ārpalpojuma sniedzējs, šis standarts novērtēts kā neizpildīts, jo no lekciju organizētāja puses nav veikti papildu pasākumi apmācību vai cita veida atbalsta nepieciešamības izvērtēšanai un nodrošināšanai iesaistītajiem darbiniekiem.

2.2.4. Informatīvo pasākumu un kampaņu atbilstība standartiem

Kopsavilkums

- **Vispārējais novērtējums** – informatīvo pasākumu un kampaņu intervences veids ietver septiņus pasākumus, no kuriem par standartiem atbilstošu uzskatāms tikai viens. Tas ir otrs zemākais standartiem atbilstošo intervenču īpatsvars starp visiem intervenču veidiem.
- **Augstākie vērtējumi** ir rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu blokā (0,95), kas ir augstākais šī bloka novērtējums starp visiem intervenču veidiem, jo informatīvie pasākumi pēc būtības ietver informācijas izplatīšanu plašākai auditorijai. Salīdzinoši augsti vērtējumi ir arī resursu vadības un mobilizācijas (0,71) un pasākumu īstenošanas un uzraudzības (0,71) standartu blokos.
- **Zemākie vērtējumi** ir gala izvērtējuma standartu blokā (0,11), un tas ir zemākais rādītājs starp visiem intervenču veidiem. Nevienam pasākumam netiek veikts rezultātu izvērtējums, un tiem netiek vākti un apkopoti dati efektivitātes novērtēšanai.
- **Plānošanas nepilnības** – intervenču plānošanas standartu bloks ir ar otro zemāko novērtējumu (0,20). Pasākumiem nav definēti kvalitātes un efektivitātes aspekti, nav plānoti gala izvērtējumi, un netiek izmantoti teorētiskie modeļi.

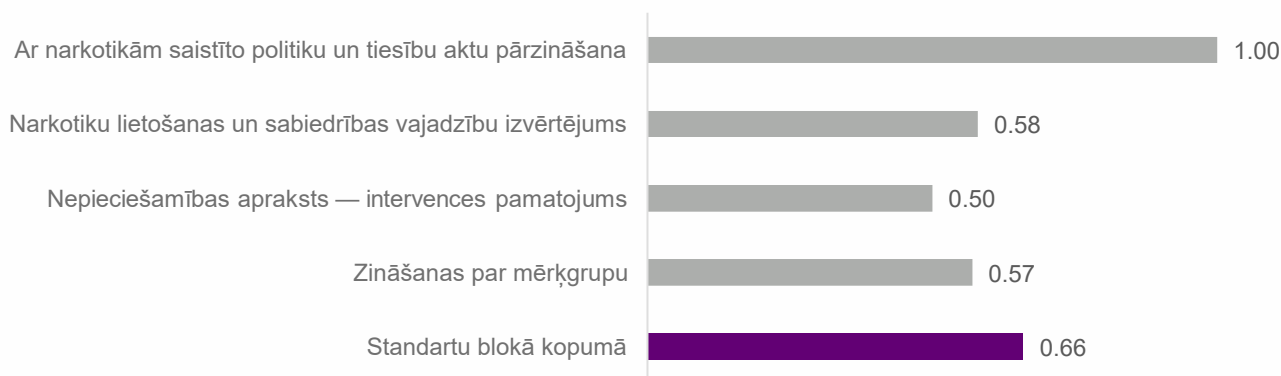
- **Vajadzību izvērtēšanas trūkumi** – vajadzību izvērtēšanas standartu bloka novērtējums ir 0,66, kas ir zemākais starp visiem intervences veidiem. Lielākajai daļai pasākumu trūkst uz datiem balstīta pamatojuma pasākuma īstenošanai un intervences veida izvēlei.
- **Ilgspējības riski** – Tikai viens pasākums izpilda ilgtspējības un finansējuma standartu pilnībā. Daļa pasākumu īstenoti ar ārējo projektu finansējumu, un, tam beidzoties, noslēdzas arī to īstenošana. Izveidotie materiāli, kas ir brīvi pieejami interneta vidē, netiek mērķtiecīgi izplatīti, lai nodrošinātu to ilgtspējīgu pielietojumu.

Informatīvo pasākumu un kampaņu intervences veids ietver septiņus pasākumus, no kuriem par standartiem atbilstošu uzskatāms tikai viens.

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloks

Informatīvo pasākumu un kampaņu vajadzību izvērtēšanas standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,66, kas ir zemākais rādītājs starp visiem intervenču veidiem (Attēls 31). Lai gan standarts "Ar narkotikām saistīto politiku un tiesību aktu pārzināšana" ir pilnībā izpildīts visos pasākumos, pārējo šajā blokā iekļauto standartu vērtējumi ir ievērojami zemāki.

Attēls 31 Vajadzību izvērtēšanas standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

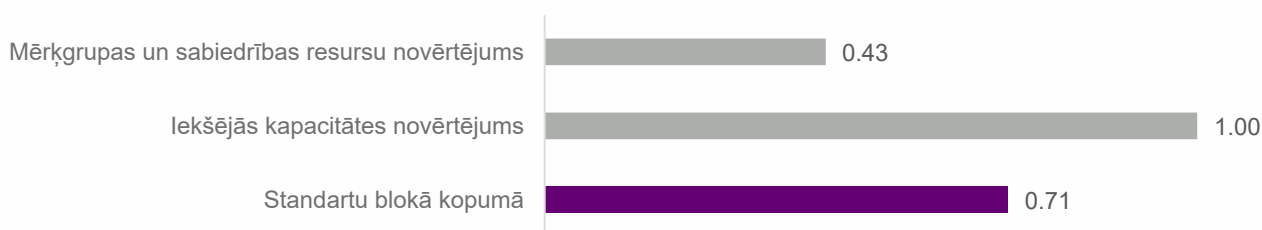
Standartus "Narkotiku lietošanas un sabiedrības vajadzību izvērtējums" un "Nepieciešamības apraksts — intervences pamatojums" pilnībā izpildījušas tikai 3 no 7 intervencēm. Lielākajai daļai informatīvo pasākumu un kampaņu trūkst uz datiem balstīta pamatojuma attiecīgā pasākuma īstenošanai, kā arī informatīvā pasākuma vai kampaņas kā piemērotākā intervences veida izvēlei. Piemēram, viena uzņēmuma izstrādātie materiāli un drošības spēle bērniem tika veidoti ar mērķi uzlabot ģimenei draudzīgu vidi darba vietā un nodrošināt darbinieku bērniem praktisku mācību materiālu, taču nebija konkrētu novērojumu vai datu, kas pamatotu šī pasākuma nepieciešamību.

Līdzīga situācija vērojama arī attiecībā uz standartu "Zināšanas par mērķgrupu", kuru pilnībā izpildījuši trīs pasākumi, bet nav izpildījuši četri. Nacionāla līmeņa pasākumi, piemēram, VM izveidotā mācību filma pusaudžiem vai BAC īstenotie izglītojošie un informatīvie pasākumi, tika izstrādāti, apkopojot un analizējot informāciju par mērķa grupām, lai pielāgotu satura un formāta izvēli un sasniegtu iespējami plašāku auditoriju. Savukārt mazāka mēroga pasākumiem mērķa grupu analīze, kas ļautu izvēlēties piemērotāko formātu un saturu, nav veikta.

Resursu novērtējuma standartu bloks

Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,71 (Attēls 32). Standarts "Iekšējās kapacitātes novērtējums" ir pilnībā izpildīts visiem pasākumiem, jo ir atbilstoši izvērtēti pieejamie resursi pasākumu īstenošanai. Taču zemāks vērtējums (0,43) ir standartam "Mērķgrupas un sabiedrības novērtējums". To pilnībā ir izpildījuši divi pasākumi, bet divi ir izpildījuši daļēji. Trīs pasākumiem šis standarts nav izpildīts, jo, plānojot pasākumu ieviešanu, nav analizēta potenciālā mērķa grupu un sabiedrības iesaiste.

Attēls 32 Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

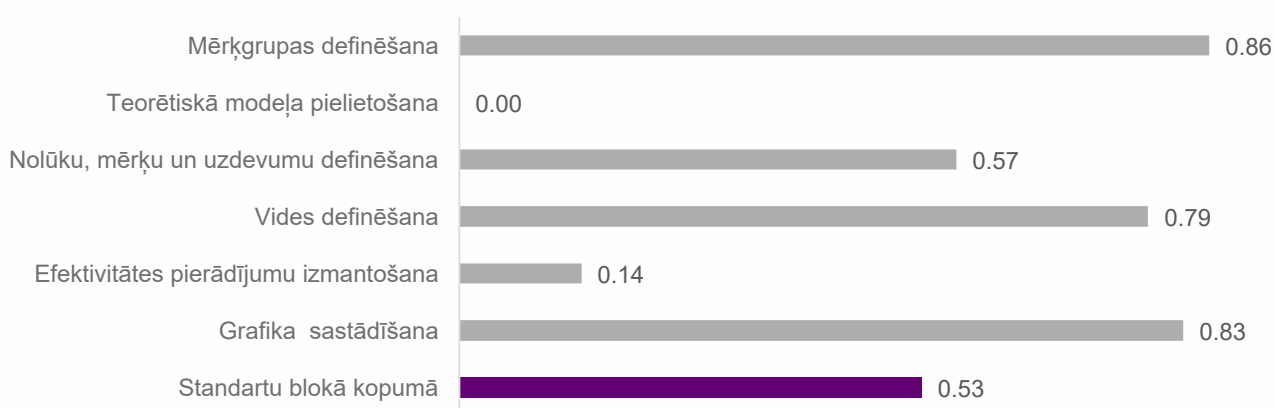

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Programmas formulēšanas standartu bloks

Resursu novērtējuma standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,53 (Attēls 33). Augstākais vērtējums šajā standartu blokā ir standartam "Mērķgrupas definēšana", ko pilnībā izpildījuši seši pasākumi, bet viens to nav izpildījis. Savukārt standartu "Grafika sastādīšana" ir izpildījuši trīs pasākumi, bet tas nav attiecināms uz četriem: divu pasākumu ietvaros izstrādāti informatīvie materiāli, kas ir brīvi pieejami interneta vidē un netiek papildus mērķtiecīgi izplatīti, savukārt divi pasākumi bijuši vienreizēji.

Attēls 33 Programmas formulēšanas standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standarts "Vides definēšana" vienā gadījumā nav izpildīts un vienā ir daļēji izpildīts. Vienam pasākumam standarts nav izpildīts, jo nav definēta konkrēta vide izstrādāto informatīvo materiālu izmantošanai. Savukārt citā gadījumā, lai gan izglītības iestādes ir definēta kā vide, kurā primāri paredzēta informatīvo

materiālu izmantošana, tomēr tie paredzēti jauniešiem arī izmantošanai sev ērtā laikā, ģimenē vai citos apstākļos, līdz ar to standarts novērtēts kā daļēji izpildīts, jo šajā gadījumā vide nav precīzi definēta.

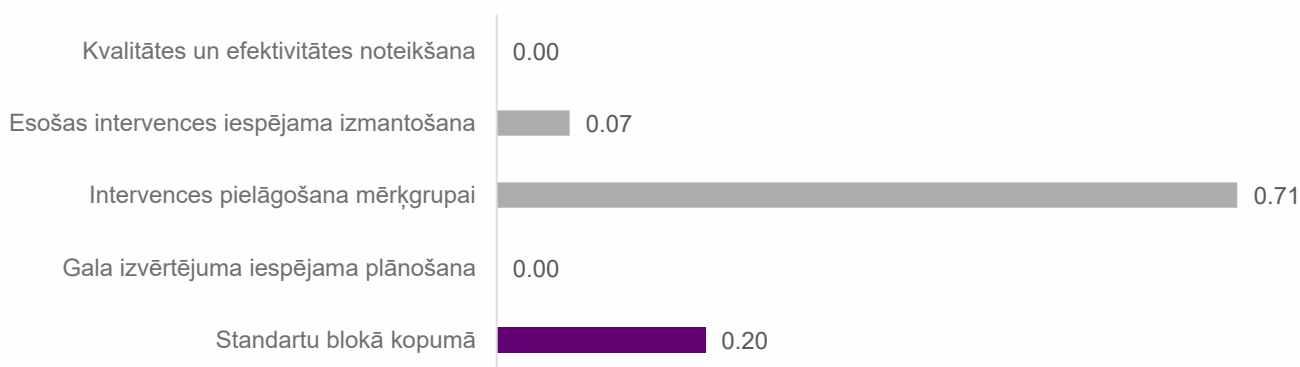
Standarts "Nolūku, mērķu un uzdevumu definēšana" (0,57) ir izpildīts četros gadījumos, bet trijos nav izpildīts. Piemēram, vienā pašvaldībā tika īstenota konference Pasaules Veselības dienas ietvaros, un tai nebija konkrētu mērķu un uzdevumu – tā tika organizēta kā informatīvs pasākums dažādām mērķa grupām par veselīgu dzīvesveidu un atkarību izraisošo vielu lietošanu.

Attiecībā uz teorētiskā modeļa pielietošanu neviens no šī intervences veida pasākumiem to nav izpildījis un pasākumu plānošanai piemērojis teorētisko modeli. Savukārt standartu "Efektivitātes pierādījumu izmantošana" nav izpildījuši pieci pasākumi, bet divi to izpildījuši daļēji. Piemēram, gan VM veidotās mācību filmas pusaudžiem par narkotiskajām vielām, gan biedrības "Papardes zieds" īstenoto pasākumu saturā ir izmantota uz datiem balstīta un zinātniski pierādīta informācija.

Intervenču plānošanas standartu bloks

Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais novērtējums ir 0,20, un tas ir otrais zemākais novērtējums starp visiem standartu blokiem informatīvajiem pasākumiem un kampaņām (Attēls 34). Šajā standartu blokā augstākais novērtējums (0,71) ir standartam "Intervences pielāgošana mērķgrupai", ko pilnībā izpildījuši četri pasākumi, pielāgojot formātu un saturu atbilstoši mērķa grupai, piemēram, ņemot vērā vecuma grupu, kurai pasākums paredzēts. Viens pasākums šo standartu nav izpildījis, bet divi izpildījuši daļēji.

Attēls 34 Intervenču plānošanas standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

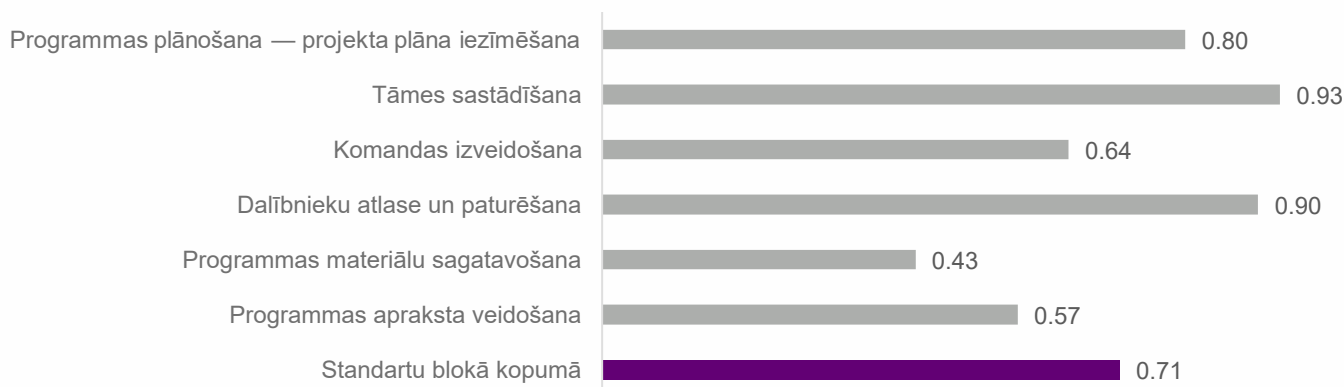
Neviens no informatīvajiem pasākumiem vai kampaņām nav definējis kvalitātes un efektivitātes aspektus, kā arī nav plānojis vai veicis gala izvērtējumus. Daļa pasākumu to nav īstenojuši, ņemot vērā, ka tie ir plānoti kā vienreizēji pasākumi. Savukārt atsevišķi pasākumi, ir paredzējuši atgriezeniskās saites vākšanu no pasākumu dalībniekiem, taču tā netiek izmantota pasākumu kvalitātes vai efektivitātes novērtēšanai, bet gan turpmākā satura un formāta pielāgošanai atbilstoši mērķa grupas interesēm un vajadzībām.

Viena no īstenotajām kampaņām ir daļēji izmantojusi jau esošu intervenci – iepriekš īstenotos informatīvos pasākumus izglītības iestādēs jauniešiem par atkarību tēmu, standartu "Esošas intervences iespējama izmantošana" izpildot daļēji. Pārējie pasākumi šo standartu nav izpildījuši.

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais novērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir 0,71 (Attēls 35). Visaugstāko vērtējumu (0,93) saņēmis standarts "Tāmes sastādīšana", ko pilnībā izpildījuši seši pasākumi un daļēji izpildījis viens. Tas daļēji skaidrojams ar to, ka visi šie pasākumi vai nu īstenoti projektu ietvaros, kas paredz konkrētas tāmes izveidi, vai arī to īstenošanai piesaistīti ārpalpojumu sniedzēji, tādējādi plānojot konkrētas ieviešanai nepieciešamās izmaksas.

Attēls 35 Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standarts "Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana" nav attiecināms uz diviem pasākumiem VM mācību filmu pusaudžiem par narkotiskajām vielām un drošības spēli "Ko darīt, ja...", jo pēc šo materiālu izstrādes tie ir brīvi pieejami interneta vidē un tie netiek mērķtiecīgi izplatīti vai izmantoti. Četri pasākumi šo standartu izpildījuši pilnībā, izstrādājot konkrētu plānu ar aktivitāšu saturu, savukārt vienā pašvaldībā īstenots pasākums šo standartu nav izpildījis, jo, lai gan tam ir vispārīgs ietvars, kas tiek izmantots ikgadējas kampaņas īstenošanai, tomēr detalizēts plāns tā ieviešanai katrā gadā netiek izstrādāts.

Standartu "Komandas veidošana" nav izpildījuši divi pasākumi, kuros dažādi speciālisti tika iepirkti atsevišķu informatīvu lekciju īstenošanai, taču pasākuma īstenošanas komanda netika izveidota. Viens pasākums šo standartu izpildījis daļēji, bet četri – pilnībā.

Standartu "Dalībnieku atlase un paturēšana" pilnībā izpildījuši četri pasākumi, nodrošinot plānoto līdzdalību pasākumos, viens to izpildījis daļēji. Uz diviem pasākumiem šis standarts nav attiecināms (skat. skaidrojumu pie standarta "Programmas plānošana – projekta plāna iezīmēšana").

Zemākais novērtējums (0,43) šajā standartu blokā ir standartam "Programmas materiālu sagatavošana" – to nav izpildījuši četri pasākumi, bet trīs izpildījuši pilnībā. Zema vērtējums saistīts ar to, ka informatīvajiem pasākumiem nav izstrādāti specifiski to īstenošanai paredzēti materiāli.

Savukārt standartu "Programmas apraksta veidošana" izpildījuši četri pasākumi, izveidojot detalizētu aprakstu par informatīvā pasākuma vai kampaņas saturu, mērķa grupām un norisi. Trīs pasākumiem šāds apraksts nav izveidots.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloks

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir 0,71 (Attēls 36). Augstākais vērtējums šajā standartu blokā ir standartam “Pilotintervences veikšana”, kam vidējais novērtējums ir 1,00. Tas skaidrojams ar to, ka sešiem pasākumiem šis standarts nav attiecināms, ņemot vērā to saturu un to, ka tie ir bijuši vienreizēji pasākumi. Savukārt VM veidotā mācību filmai pusaudžiem par narkotiskajām vielām atbilstoši pasākuma īstenošana sniegtajai informācijai, ir tikusi pilotēta. Ir organizētas mērķa grupas fokusa grupas, kuru ietvaros ir demonstrēta filma un apkopota atgriezeniskā saite no mērķa grupas pārstāvjiem. Tā iespēju robežās tika ņemta vērā, pilnveidojot filmas saturu, pirms tās publicēšanas plašākai sabiedrībai.

Attēls 36 Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standartu “Intervences veikšana” ir pilnībā izpildījuši pieci pasākumi. Savukārt daļēji šo standartu izpildījuši divi pasākumi, kuri ietvaros informatīvie materiāli ir tikuši pilnībā izstrādāti, taču pēc to izveides tie netiek mērķtiecīgi izplatīti mērķa grupām.

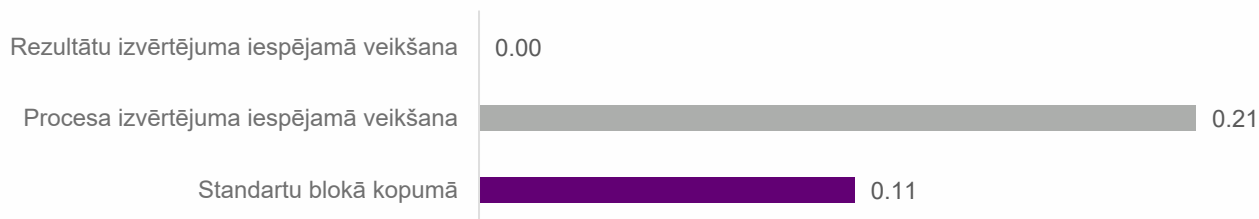
Standarts “Pasākumu īstenošanas uzraudzība” ar vidējo vērtējumu 0,50 nav attiecināms uz pieciem pasākumiem, jo tie ir bijuši vienreizēji pasākumi. Savukārt diviem pasākumiem šis standarts ir daļēji izpildīts, jo tie ietver dažādu pasākumu kopumu, kā arī tiek īstenoti projektu ietveros, tādēļ uzraudzības mehānismi ir tikuši nodrošināti, taču vienlaikus nav tikuši ievākti un apkopoti dati, kas ļautu analizēt pasākumu efektivitāti.

Arī standarta “Īstenošanas pielāgošana” vidējais novērtējums ir 0,50, taču to nav izpildījuši trīs pasākumi, viens ir izpildījis daļēji, bet trīs izpildījuši pilnībā. Pasākumi, kuri šo standartu nav izpildījuši ietver izveidotus materiālu vai aktivitātes, kuru pielāgošanas iespējas, tos izmantojot vai īstenojot, ir ierobežotas.

Gala izvērtējuma standartu bloks

Gala izvērtējuma standartu bloka vidējais novērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir 0,11 (Attēls 37). Tas ir zemāk novērtētais standartu bloks ne tikai informatīvajiem pasākumiem un kampaņām, bet arī starp visu intervencu veidu standartu bloku novērtējumiem. Neviena no īstenotajiem pasākumiem nav plānojis veikt vai ir veicis rezultātu izvērtējumu. To var skaidrot gan ar pasākumu saturu, kas vairāk vērsts uz informētības veicināšanu, gan ar to, ka lielākā daļa pasākumu bijuši vienreizēji un to ietvaros netiek vākti un apkopoti dati, kas ļautu novērtēt efektivitāti. Arī pasākumiem, kas tiek īstenoti atkārtoti, netiek veikti papildu izvērtējumi par tās ietekmi un turpmāku nepieciešamību.

Attēls 37 Gala izvērtējuma standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām daļījumā pa standartiem

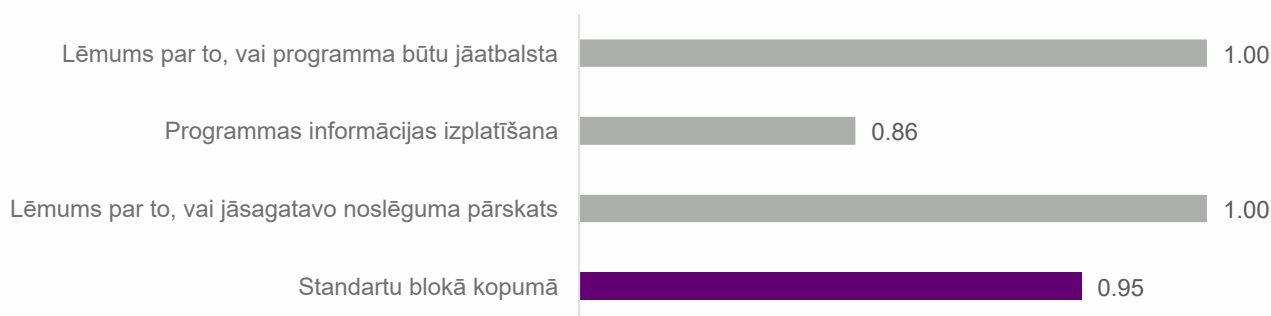
Avots: Civitta veiktie aprēķini

Standarta "Procesa izvērtējuma iespējamā veikšana" novērtējums ir nedaudz augstāks (0,21), jo to pilnībā izpildījis viens pasākums un daļēji izpildījis viens. BAC īstenoto izglītojošo un informatīvo pasākumu ietvaros, ņemot vērā projekta finansējuma prasības, tiek apkopoti dati par īstenotajiem pasākumiem un sasniegtajām mērķa grupām, tos analizējot un pieņemot lēmumus par nepieciešamajiem uzlabojumiem. Savukārt biedrības "Papardes zieds" pārstāvis norādīja, ka kampaņas ietvaros tika vākta atgriezeniskā saite no mērķa grupām, kuru izmanto, plānojot turpmākos pasākumus, lai atbilstoši jauniešu interesēm un vajadzībām pielāgotu līdzīga satura pasākumu īstenošanu nākotnē.

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloks

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais novērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir 0,95 (Attēls 38), un tas ir augstākais šī standartu bloka novērtējums starp visiem intervenču veidiem. Tomēr jāņem vērā, ka standarti "Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta" un "Lēmums par to, vai būtu jāsapatavo noslēguma pārskats" nav attiecināmi uz pieciem pasākumiem: četriem vienreizējiem pasākumiem un Ādažu vidusskolas kampaņu "Atkarībām NĒ!", kas tiek īstenota katru gadu. Savukārt divi pasākumi šos standartus izpildījuši pilnībā, jo tiem ir noteikts termiņš, kura beigās tika paredzēts pieņemt lēmumu par aktivitāšu turpināšanu. Vienlaikus, tā kā šie pasākumi īstenoti projekta ietvaros ar ārējo finansējumu, tiek sagatavots to noslēguma pārskats par īstenotajām aktivitātēm un sasniegtajiem rezultātiem.

Attēls 38 Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām daļījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

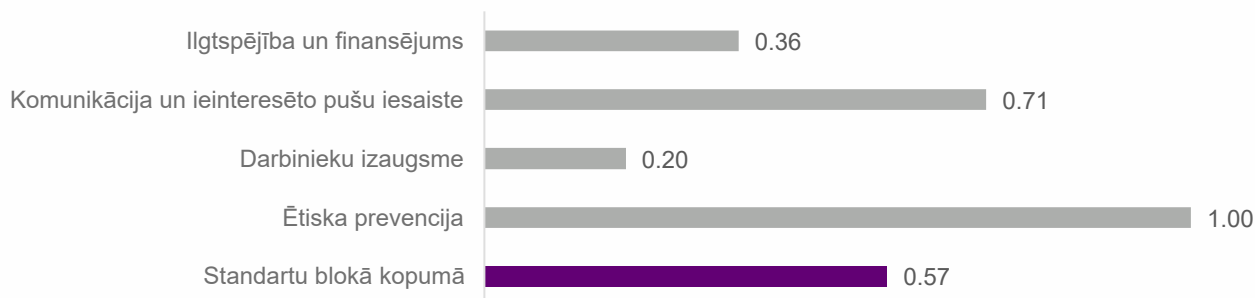
Informatīvie pasākumi un kampaņas pēc būtības ietver informācijas izplatīšanu, lai sasniegtu plašāku auditoriju, tādēļ standarts "Programmas informācijas izplatīšana" pilnībā izpildīts sešiem pasākumiem.

Savukārt vienam pašvaldības līmeņa pasākumam šis standarts nav izpildīts, jo tā rezultāti un ar to saistītā informācija ir fokusēta uz izglītības iestādes vidi, neizplatot informāciju plašākai sabiedrībai.

Horizontālo apsvērumu standartu bloks

Horizontālo apsvērumu standarta bloka vidējais novērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām ir 0,57 (Attēls 39). Augstākais vērtējums ir standartam "Ētiska prevencija", jo Pētījuma gaitā nevienam pasākumam netika identificētas neatbilstības ētikas standartiem.

Attēls 39 Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējais vērtējums informatīvajiem pasākumiem un kampaņām dalījumā pa standartiem

Avots: Civitta veiktie aprēķini

Salīdzinoši augsts vidējais vērtējums (0,71) ir arī standartam "Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste". To pilnībā izpildījuši pieci pasākumi, nodrošinot komunikāciju gan ar mērķa grupu pārstāvjiem, gan citām iesaistītajām pusēm. Piemēram, BAC, plānojot pasākumus, organizē tikšanās ar pašvaldību izglītības pārvaldēm, kā arī rīko domnīcas, kurās kopā ar dažādiem speciālistiem pārrunā problēmas, ar kurām saskaras izglītības iestādes. Savukārt VM par izstrādāto mācību filmu pusaudžiem par narkotiskajām vielām ir nodrošinājusi komunikāciju gan ar pašvaldībām un izglītības iestādēm, gan Izglītības un zinātnes ministriju.

Standartu "Ilgtspējība un finansējums" izpildījis tikai viens pasākums – Ādažu vidusskolas kampaņa "Atkarībām NĒ!", kas tiek īstenota katru gadu. Trīs pasākumiem tas izpildīts daļēji, bet trīs pasākumiem standarts nav izpildīts, jo tie ir īstenoti tikai vienu reizi.

Savukārt standarts "Darbinieku izaugsme" nav attiecināms uz diviem pasākumiem, bet četriem pasākumiem novērtēts kā neizpildīts, jo to īstenošanai piesaistīts ārpalpojumu sniedzējs un nav veikti papildu pasākumi atbalsta nepieciešamības izvērtēšanai un nodrošināšanai iesaistītajiem darbiniekiem.

3. Secinājumi

Narkotiku lietošanas profilakses standarti kalpo kā indikators, kas ļauj novērtēt, cik pārdomāta un pamatota ir konkrētā intervence. Pilnīga visu standartu izpilde būs iespējama reti, tomēr konkrēta sliekšņa (vismaz 25 no 35 standartiem) sasniegšana liecina, ka intervence ir kvalitatīvi izstrādāta, tādējādi mazinot risku, ka tā būs neefektīva.

Pētījuma rezultāti parāda, ka tikai 23 % no visām intervencēm ir sasniegušas šo standartu sliekšni²⁹. Intervencu satura analīze un intervijās sniegtā informācija liecina, ka salīdzinoši liels skaits intervenču tiek īstenotas vairāk intuitīvi, lielu uzsvāru liekot uz vienreizējiem informatīviem pasākumiem. Vienlaikus informēšana un izglītošana par vielu lietošanas riskiem un sekām kā vienreizējs, no strukturētas programmas atrauts pasākums nav uzskatāma par efektīvu intervenci.³⁰ Tas, ka šim intervenču veidam ir viens no zemākajiem standartu izpildes līmeņiem, papildus apstiprina, ka intervencēm jābūt pārdomātām un pamatotām, lai maksimāli palielinātu to potenciālo efektivitāti. Savukārt programmas, kas zinātniskajā literatūrā visbiežāk tiek novērtētas kā efektīvas intervences, arī Pētījuma rezultātos uzrāda proporcionāli vairāk sasniegtu standartu sliekšni.

Vērtīgi ir arī analizēt katra standartu bloka izpildi, jo tas ļauj skaidri identificēt, kuri plānošanas vai īstenošanas posmi ir pārdomāti, kā arī tos aspektus, par kuriem netiek pietiekami domāts vispār.

Vajadzību izvērtēšanas standartu bloks

Vajadzību izvērtēšanas standartu blokā konstatētas būtiskas atšķirības starp intervenču veidiem: programmām ir visaugstākie rādītāji, savukārt informatīvajiem pasākumiem un kampaņām – zemākie, kas norāda uz nepietiekamu pamatojumu īstermiņa aktivitātēm. Lai gan pasākumu īstenotāji pārsvarā labi pārzina normatīvos aktus un tiem ir ilgstoša profesionālā pieredze, sabiedrības un mērķa grupas vajadzību izvērtējuma kvalitāte būtiski svārstās. Visbiežāk, tiek norādīti demogrāfiskie rādītāji, piemēram, skolēni noteiktā vecumā, bet netiek apzināts, kādas ir šīs grupas vajadzības, piemēram, kādi ir vielu lietošanas rādītāji šajā grupā, vai šajā grupā ir kāds izteikts sociālo prasmju trūkums, vai kopumā šai vecuma grupai nepieciešams stiprināt aizsargājošos faktorus, kas var būt, piemēram, skolas klimats, sadarbība vai vardarbības mazināšana.

Redzams, ka programmas balstās detalizētā analīzē un konsultācijās ar iesaistītajām pusēm, kamēr citu intervenču vajadzību izvērtējums bieži balstās vispārējos novērojumos bez pietiekamas pierādījumu bāzes. Lai uzlabotu intervenču atbilstību mērķa grupu vajadzībām, šāda pārdomāta mērķa grupas un sabiedrības vajadzību analīze būtu jāintegrē arī īstermiņa un vienreizējos pasākumos.

Resursu novērtējuma standartu bloks

Šis standartu bloks kopumā uzrāda visaugstākos vidējos rādītājus salīdzinājumā ar citiem, apliecinot, ka pasākumu īstenotāji pārsvarā sekmīgi izvērtē pieejamos resursus. Īstenotāji lielākoties spēj novērtēt gan iekšējo kapacitāti attiecībā uz cilvēkresursiem un nepieciešamajām kompetencēm, gan identificēt vajadzību piesaistīt papildu speciālistus ārpalpojumā, tādējādi efektīvi kompensējot iekšējās kapacitātes ierobežojumus.

²⁹ Ja intervenču atbilstību vērtē, ņemot vērā uz intervencēm attiecināmo standartu skaitu, izpildes rādītāji ir nedaudz augstāki – 31 % intervenču uzskatāmas par standartiem atbilstošām.

³⁰ Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs. (2019). Eiropas profilakses programma. Rokasgrāmata lēmumu pieņēmējiem, viedokļu līderiem un politikas veidotājiem par atkarību izraisošo vielu lietošanas uz pierādījumiem balstītu profilaksi.

[<Saite>](#)

Tomēr attiecībā uz mērķa grupu un sabiedrības resursu izvērtējumu ir novērojamas nepilnības. Lai gan bieži tiek veiktas konsultācijas ar iesaistītajām pusēm, atsevišķos gadījumos šis izvērtējums ir balstīts tikai profesionālos novērojumos, neveicot strukturētas konsultācijas. Šāda pieeja var radīt grūtības īstenot intervenci atbilstoši plānotajam un sasniegt cerēto dalībnieku skaitu, ietekmējot resursu izmantošanas lietderību. Lai nostiprinātu resursu novērtējumu, ieteicams pirms pasākuma plānošanas biežāk veikt strukturētas konsultācijas ar potenciālajiem sadarbības partneriem un mērķa grupas pārstāvjiem.

Programmas formulēšanas standartu bloks

Programmas formulēšanas standartu bloka vidējie vērtējumi uzrāda plašu amplitūdu (no 0,47 lekcijām līdz 0,90 programmām), kas liecina par nepieciešamību būtiski stiprināt īstermiņa un vienreizēju pasākumu plānošanas kvalitāti. Standarti attiecībā uz mērķa grupas un vides definēšanu tiek izpildīti salīdzinoši veiksmīgi, identificējot konkrētas vecuma grupas un īstenošanas vidi (piemēram, izglītības iestādes). Kaut arī grafika sastādīšana ir veiksmīga plānveidīgiem pasākumiem, vienreizējiem pasākumiem nereti sākotnēji tiek iezīmēts tikai aptuvens plāns, nevis detalizēts īstenošanas grafiks.

Viszemākais novērtējums šajā blokā ir standartiem par mērķu un uzdevumu definēšanu, teorētiskā modeļa piemērošanu un efektivitātes pierādījumu izmantošanu. Mērķi bieži mēdz būt vispārīgi (piemēram, vairot izpratni), un tiem trūkst konkrēti formulētu uzdevumu, kas ir īpaši izteikta nepilnība vienreizējiem pasākumiem. Līdzīgi arī teorētiskais modelis un efektivitātes pierādījumi ir izmantoti programmām, bet citiem intervenču veidiem tas tiek izmantots retāk. Tādēļ, lai uzlabotu šī standartu bloka izpildes kvalitāti, ir būtiski stiprināt pasākumu mērķu un uzdevumu precizitāti, kā arī balstīties uz praksēm ar pierādītu efektivitāti jau plānošanas stadijā.

Intervences plānošanas standartu bloks

Intervences plānošanas standartu bloks uzrāda otru zemāko vidējo novērtējumu, ar ievērojami augstāku vērtējumu programmām nekā citiem intervenču veidiem. Visveiksmīgāk šajā standartu blokā tiek izpildīts standarts, kas attiecas uz intervences pielāgošanu mērķa grupai, kur pasākumu īstenoņāji ņem vērā vecumu, problemātiku un konsultējas ar iesaistītajām pusēm, izvēloties piemērotākās tēmas un pasākumu formātu. Attiecībā uz esošās intervences izmantošanu, programmas lielākoties balstās uz citviet īstenoņām intervencēm ar pierādītu efektivitāti, taču citi intervenču veidi (lekcijas, atbalsta grupas) bieži vien ir pašu īstenoņāju izstrādāti, balstoties uz profesionāliem novērojumiem, nevis uz pierādītu efektivitāti.

Viszemākie izpildes rādītāji attiecināmi uz standartiem, kas vērsti uz kvalitātes un efektivitātes noteikšanu un gala izvērtējuma plānošanu. Īstenoņāji lielākoties nedefinē skaidrus kritērijus pasākuma kvalitātes vai efektivitātes vērtēšanai un neizstrādā mehānismus sistemātiskai datu ievākšanai, lai gan vairākos gadījumos tiek ievākta atgriezeniskā saite. Gala izvērtējuma plānošanu ierobežo pieejamo resursu (finanšu un cilvēkresursu) trūkums un sākotnējā plānošanā noteiktu kritēriju neesamība. Lai uzlabotu plānošanas kvalitāti, jau sākumā būtu jādefinē skaidri kvalitātes un efektivitātes rādītāji, kā arī jāparedz līdzekļi to uzraudzībai un izvērtēšanai.

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks

Resursu vadības un mobilizācijas standartu bloks uzrāda otro augstāko standartu bloku vidējo novērtējumu, tomēr ar ievērojamām atšķirībām starp intervenču veidiem. Programmām raksturīgs veidot detalizētus plānošanas dokumentus ar skaidri formulētām aktivitātēm un izstrādātiem materiāliem to īstenošanai. Savukārt lekcijām un atsevišķiem informatīvajiem pasākumiem īstenošanas plāni nereti ir mazāk izvērsti, apraksti – nepilnīgi, un izmantotie materiāli mēdz būt ierobežoti vai aizstāti ar citām metodēm, piemēram, diskusijām vai grupu darbiem. Tāmes visbiežāk tiek veidotas pasākumiem, kas īstenoņti projektu ietvaros, vai arī piesaistot ārpakalpojumu sniedzējus. Savukārt pasākumiem, kas tiek

Īstenoti iestāžu pamatdarbības ietvaros, izmaksas visbiežāk tiek iekļautas kopējā budžetā bez detalizētas konkrēto pasākumu tāmju veidošanas aprēķina.

Lai uzlabotu resursu vadības un mobilizācijas standartu izpildi, pasākumu īstenotājiem būtu ieteicams izstrādāt konkrētu pasākumu īstenošanas plānu un aprakstus, identificējot pasākumu īstenošanas soļus un citus būtiskus norises aspektus. Tas atvieglotu gan tālāko īstenošanas uzraudzību, gan sekmētu mērķtiecīgāku un plānveidīgāku intervenču īstenošanu.

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloks

Pasākumu īstenošanas un uzraudzības standartu bloka vidējie vērtējumi dažādiem intervenču veidiem ir salīdzinoši viendabīgi, taču jāņem vērā, ka standarti par pilotintervencēm un uzraudzību nav attiecināmi uz lielāko daļu īstermiņa un vienreizēju pasākumu. Tomēr programmām uzraudzība ir būtiska, jo bez sistemātiska mehānisma var veidoties neplānotas programmu satura modifikācijas, kas ierobežo mērķa sasniegšanu. Kā galvenie šķēršļi pilnvērtīgas intervenču uzraudzības nodrošināšanai tiek minēts resursu (cilvēkresursu un finanšu līdzekļu) trūkums.

Attiecībā uz īstenošanas pielāgošanu, lielākā daļa intervenču paredz zināmu elastību satura, formāta un ieviešanas veida pielāgošanā atbilstoši konkrētajai auditorijai un tās vajadzībām. Pielāgošana nav iespējama tikai tiem pasākumiem, kas ietver fiksētu materiālu izstrādi ar stingri noteiktu / nemaināmu saturu.

Lai uzlabotu pasākumu īstenošanu un uzraudzību, ieviesējiem būtu jāpārvērtē īstenotie pasākumu veidi, iespējami vairāk resursus ieguldot ciklisku nodarbību ieviešanā, kas ne tikai veicinātu efektīvāku intervenču īstenošanu, bet arī sekmētu uzraudzības mehānismu plānošanu.

Gala izvērtējuma standartu bloks

Gala izvērtējumu standartu bloks uzrāda viszemākos vidējos novērtējumus starp visiem standartu blokiem, kas apliecina, ka lielākā daļa intervenču neizpilda tajos ietvertos standartus. Rezultātu izvērtējums gan programmām, gan citiem intervenču veidiem tiek veikts vien atsevišķos gadījumos, un galvenais šķērslis ir sistemātiski ievāktu datu trūkums, kas ļautu objektīvi mērīt pasākumu ietekmi vai efektivitāti, kā arī finansējuma trūkums pilnvērtīgu izvērtējumu veikšanai, tostarp ārējo novērtētāju piesaistei.

Situācija ar procesu izvērtējumu veikšanu ir nedaudz labāka, jo vairāki īstenotāji norāda, ka plāno vai jau veic procesu vērtēšanu, lai tos nākotnē pilnveidotu. Tomēr šajā procesā netiek izmantoti strukturēti vākti dati, bet gan iekšējas diskusijas un nestrukturēta atgriezeniskā saite. Šī standarta zemā izpilde ir cieši saistīta ar nepilnībām plānošanas posmā, kur sākotnēji netiek skaidri definēti kvalitātes un efektivitātes kritēriji. Savlaicīga plānošana un sistemātiska izvērtējumu veikšana ir kritiski svarīga, lai iegūtu objektīvu un pamatotu ieskatu par intervenču faktisko efektivitāti un pieņemtu informētus lēmumus par resursu sadali nākotnē.

Rezultātu izplatīšanas un projekta uzlabošanas standartu bloks

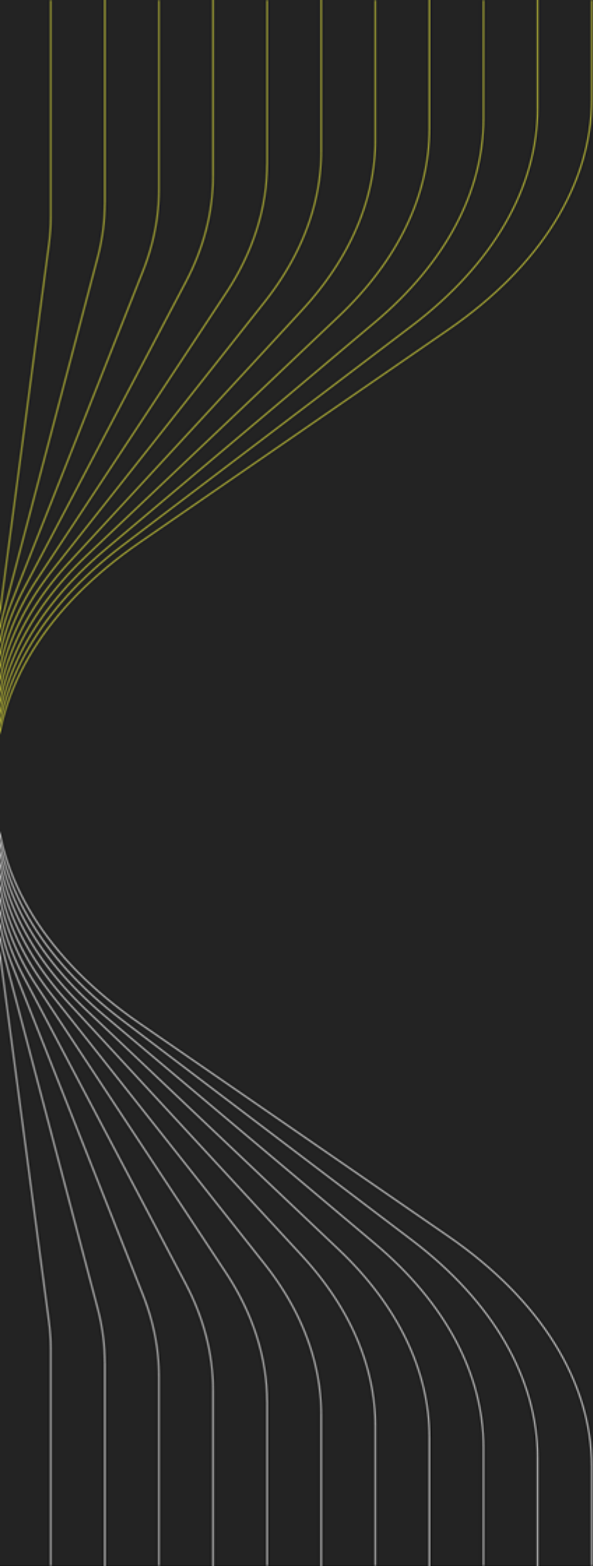
Šajā standartu blokā novērojamas ievērojamas atšķirības starp intervenču veidiem, turklāt divi standarti ("Lēmums par to, vai programma būtu jāatbalsta" un "Lēmums par to, vai jāsaņemto noslēguma pārskats") nav attiecināmi uz lielāko daļu pasākumu, kas tiek īstenoti pastāvīgi no iestādes pamatbudžeta bez noteikta noslēguma termiņa. Gadījumos, kad pasākumu īstenošana ir atkarīga no ārējā finansējuma, šie standarti ir vismaz daļēji izpildīti, taču būtiski atšķiras lēmumu un pārskatu detalizācijas pakāpe – ESF projektu pārskati bieži aprobežojas ar informācijas apkopošanu, neanalizējot ietekmi, savukārt pasākumiem, kas īstenoti patstāvīgi nevis kā kāda plašāka projekta daļa, noslēguma pārskati mēdz ietvert arī detalizētāku izvērtējumu par sasniegtajiem rezultātiem, gūtajām mācībām un ieteikumiem turpmākai attīstībai.

Attiecībā uz informācijas izplatīšanu iezīmējas atšķirības atkarībā no mēroga: nacionāla līmeņa pasākumiem tiek nodrošināta plaša informācijas izplatīšana, bet pašvaldību līmeņa pasākumiem (lekcijām, atbalsta grupām) informācija primāri tiek izplatīta tikai iesaistītajām pusēm un vietējiem partneriem, bet plašākai sabiedrībai tā ir ierobežota. Uzlabota informācijas pieejamība par īstenotajiem pasākumiem nodrošinātu plašāku iespēju mācīties no citu pieredzes un izvairīties no kļūdu atkārtošanas, veicinātu pārredzamību un atbalstītu uz pierādījumiem balstītu lēmumu pieņemšanu par turpmākajām prioritātēm un finansējuma sadali.

Horizontālo apsvērumu standartu bloks

Horizontālo apsvērumu standartu bloka vidējie novērtējumi liecina par vidēji augstu šo standartu izpildi, turklāt visaugstāk novērtētais standarts ir "Ētiska prevencija", kas izpildīts visos gadījumos. Standarti "Komunikācija un ieinteresēto pušu iesaiste" un "Darbinieku izaugsme" vairumā gadījumu ir izpildīti, nodrošinot aktīvu komunikāciju ar mērķa grupām un regulāras apmācības, resursus un atbalstu (supervīzijas) iesaistītajiem speciālistiem.

Zemāks vērtējums ir standartam "Ilgtspējība un finansējums", jo pasākumi, kas tiek finansēti no ārējā finansējuma vai projektu līdzekļiem, vairumā gadījumu netiek pilnvērtīgi turpināti pēc finansējuma beigām vai integrēti iestāžu pastāvīgajā darbībā. Arī vienreizējiem pasākumiem netiek nodrošināta preventīvā darba ilgtermiņa dzīvotspēja un savstarpējā sasaiste. Lai uzlabotu horizontālo apsvērumu izpildi, īpaša uzmanība jāpievērš ilgtspējības jautājumam, jau plānošanas stadijā ieviešot skaidru stratēģiju par to, kā pasākumi tiks turpināti pēc ārējā finansējuma beigām, kā arī plānojot tos kā daļu no plašāka profilakses pasākumu kopuma.

Question **the answer**